

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

ALSZEGHY ZSOLT

HUSZONKILENCEDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

BUDAPEST, 1940.

TARTALOM.

Oldal	
*: Pintér Jenő meghalt	145

Tanulmányok.

Clauser Mihály: Báró Orczy Lőrinc	6
Dénes Tibor: Tolnai Vilmos esztétikája	97
Gerézdi Rabán: Bologna és a magyar humanizmus	146
Hankiss János: Bacsányi olasz fordítása	108
Solt Andor: Czakó Zsigmond, a tépett lélek	49
Zlinszky Aladár: Elnöki megnyitó	1

Kisebb közlemények.

Alszeghy Zsolt: Egy Gyöngyösi-tanítvány	64
Alszeghy Zsolt: Egy Habsburg-párti Árpád-eposz	124
Bory István: Bánk bán vitás helyéhez	115
Hankiss János: Adám és Lucifer	14
Hankiss János: Petrarca az Urániában	159
Heller Bernát: Erdélyi népmeső Mikes egyik levelében	20
Lengyel Miklós: Berzsenyi és Vörösmarty	69
Lengyel Miklós: Hamlet monológjának hatása	16
May István: Mészáros Ignác forráshasználata	17
M. T.: Két szegénylegény	107
Zoványi Jenő: Sztárai sárospataki lelkészsége	163

Bírálatok.

A Hűség diadalmának első kidolgozása. (Pintér Jenő)	78
Alszeghy Zsolt: A jezsuiták a magyar irodalomban. (A. L.)	80
Az erdélyi színészet hőskora. (N. Z.)	28
Badics Ferenc: Gyöngyösi élete és költészete. (Pintér Jenő)	72
Bisztray Gyula: A mai magyar irodalom. (A. L.)	80
Császár Elemér: A magyar regény története. (Kozocsa Sándor)	23
Dénes Zsófia: Élet helyett órák. (Kozocsa Sándor)	130
Hegy Ferenc: P. Horváth Adám. (László E.)	167
Iratok a Nenzeti Színház történetéhez. (Solt Andor)	77
Kegyességre serkentő fabulák. (N. Z.)	28
L. Kőszegi: Die Begegung. (Gondos Pál)	29
Magyar Irodalomtörténet. 1939. Emlékkönyv Kristóf György hatvanadik születésnapjára. (Pintér Jenő)	92
Magyar Irodalmi Ritkaságok (43—51. sz.) (K. P.)	131

	Oldal
Magyar Könyvészet. 1936. (Szollás Ella, Droszt Olga, Mokcsay Júlia) (G. S.)	29
Magyar Könyvészet. 1911—1920. (Pintér Jenő)	79
Maller Sándor: Ossian Magyarországon. (Kozocsa S.)	168
Mártonvölgyi László: Zarándokúton. (ss.)	168
Mátyás király. Emlékkönyv. (K. P.)	128
Merényi Oszkár: Bárd Miklós. (A. Zs.)	76
Pallós Kornél: Szent István a magyar drámában. (A. L.)	79
Papp Márta: Brutus Mihály. (G. K.)	131
Pálos L. Ferenc: Kovács J. Márk énekeskönyve. (G. K.)	131
Riedl Frigyes két könyve. (Kölcsey F., A magyar dráma története I.) (Alszeghy Zsolt)	26
Sik Sándor: Pázmány: (—SS)	25
Staud Géza: Magyar színészeti bibliográfia. (Solt Andor)	26
Staud Géza: Dramaturgiai vázlatok. (str.)	166
Szabolcs F.: A nemzeti játékszín eszméje. (N. Z.)	28
Szalay Jeromos: Vidovics Ágoston. (K. L.)	168
Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban. (Ba- ránszky-Jób László)	74
Tóth László: A magyar háborús regény. (B. I.)	166
Vajthó László: Reviczky Gyula. (László Erzsébet)	29
Várkonyi Nándor: Petőfi arca. (ry.)	167
Zempléni Árpád emlékezete. (Batizi László)	81

Folyóiratok szemléje.

Folyóiratok	30, 82, 134, 169
-------------------	------------------

Figyelő.

A megcsontított Ember Tragédiája. (Kardos Albert)	86
Barcsai Abrahám két verse. (Clauser M.)	172
Batsányi Barkóczyról. (Csery—Clauser M.)	173
Csokonai-anthológiák. (Kardos A.)	174
Egy ismeretlen Tompa levél. (Cs. Gárdonyi Klára)	40
Egy kiadatlan Vörösmarty-levél. (Brisits Fr.)	173
Elhunytak. (G. P.)	42, 89, 138, 177
Ismeretlen részlet az Ypsilon-háborúból. (Kozocsa Sándor)	34
Kiadatlan Justh Zsigmond-levelek. (Kozocsa Sándor)	137
Manon Lescaut és A Karthauzi. (Elek Oszkár)	36
Meghalt Császár Elemér. (G. B.)	137
Társasági ügyek	46
Toldy Ferenc az eposzról. (Lipót Bertalan)	87
Vajda János és Schopenhauer. (Földessy Gyula)	87

A magyar Irodalomtörténeti Társaság tagjainak névsora 1940-ben.

I. Tisztviselők.

Elnök: Pintér Jenő. — Alelnök: Szász Károly, Szinnyi Ferenc, Vizota Gyula, Zlinszky Aladár. — Titkár: Brisits Frigyes. — Szerkesztő: Alszeghy Zsolt. — Jegyző: Kerecsényi Dezső. — Pénztáros: Regényi Sándor. — Ellenőr: Oberle József.

II. Tiszteleti tagok.

† Id. Szinnyi József. — † Szilády Aron. — † Beöthy Zsolt. — Pintér Jenő. — † Négyesy László. — † Radics Ferenc.

III. Választmányi tagok.

Agárdy László. — Angyal Dávid. — Ágner Lajos. — Baranyai Zoltán. — Baránszky Jób László. — Bán Aladár. — Bánhegyi Jób. — Bencze István. — Birkás Géza. — Biró Imre. — Bodor Aladár. — Clauser Mihály. — Császár Ernő. — Édes Jenő. — Farkas Gyula. — Fest Sándor. — Főris Miklós. — Galamb Sándor. — Gálos Rezső. — Gulyás József. — Gulyás Pál. — Gyomlay László. — György Lajos. — Gyulay Agost. — Hajnóczy Iván. — Halász László. — Hankiss János. — Havas István. — Helle Ferenc. — Horváth Béla. — Horváth Cyril. — Horváth János. — Imre Sándor. — Kardeván Károly. — Kardos Albert. — Kardos Tibor. — Keményfy János. — Kerecsényi Dezső. — Kéky Lajos. — Kisparty János. — Klemm Antal. — Kocsis Lénárd. — Korpás Ferenc. — Kovács Kálmán. — Kozocsa Sándor. — Kőmives Kolos. — Kőrös Endre. — Kristóf György. — Kürti Menyhért. — Lám Frigyes. — Lengyel Miklós. — Madzsar Imre. — Marczinkó Ferenc. — Melich János. — Merényi Oszkár. — Mitrovics Gyula. — Mixich Lajos. — Nagy Sándor. — Oberle József. — Pais Dezső. — Pap Károly. — Papp Ferenc. — Petri Mór. — Pitroff Pál. — Prónai Lajos. — Radó Antal. — Radványi Kálmán. — Sik Sándor. — Solt Andor. — Solymossy Sándor. — Szabó István Andor. — Szabó Richard. — Szemkő Aladár. — Szinger Kornél. — Szira Béa. — Szomolányi József. — Thicnemann Tivadar. — Timár Kálmán. — Travnik Jenő. — Vajthó László. — Vargha Damján. — Ványi Ferenc. — Váradai Béla. — Vikár Béla. — Voinovich Géza. — Zolnai Béla. — Zsigmond Ferenc.

IV. Alapító tagok.

Alszeghy Zsolt, Budapest, II., Hattyú-u. 7. — Ágner Lajos, Budapest, I., Bors u. 10. — Baranyai Zoltán, Budapest, Külügyminisztérium. — Gróf Festetich Kristóf, Németlad. — Gálos Rezső, Budapest, I., Városmajor-u. 15.

— Halász László, Budapest, VII., Uzsoki-u. 42. — Horváth János, Budapest, X., Szapáry-u. 11. — Krompaszky Miksa, Budapest, VI., Andrásy-út 77. — Légrády Ottó, Budapest, V., Vilmos császár-út 78. — Liber Béla, Szombathely, Tanker. főigazgatóság. — Miháلكovics Elemérné, Budapest, IV., Veres Pálné-u. 19. — Murarik Antal, Budapest, VIII., Práter-u. 59. — Pintér Jenő, Budapest, Károly király-körút 1, IV. 4. — Radó Antal, Budapest, V., Gr. Klebelsberg-u. 15. — Radvánszky Kálmán br., Sajókaza. — Schuschny Aurél, Budapest, IV., Kecskeméti-u. 11. — Stockholmi Magyar Társaság, Stockholm. — Szinger Kornél, Mernye. — Vargha Damján, Pécs. — Vargha Zoltán, Budapest, II., Keleti Károly-u. 33. — Vikár Béla, Budapest, VIII., Sándor-tér 3. — Viszota Gyula, Budapest, V., Arany János-u. 1. — Zlinszky Aladár, Budapest, VIII., Nagyfuváros-u. 23.

V. Rendes tagok.

Agárdi László, Budapest, IV., Váci-u. 31/33. — Angyal Dávid, Budapest, IV., Váci-u. 64.

Baky István, Gyöng. — Balanyi György, Budapest, IV., Váci-u. 33. — Balassa József, Budapest, IV., Ferenc József-rakpart 27. — Ballai Károly, Budapest, I., Krisztina-körút 137. — Balogh Anyos, Szombathely. — Balogh Jenő, Budapest, V., Akadémia-u. 2. — Bank Sándor, Miskolc. — Baránszky Jób László, Budapest, I., Incze-u. 33. — Baros Kálmán, Budapest, X., Csálád u. 17. — Barta István, Nagykanizsa. — Batóné dr. Ferenczi Sári, Budapest, VI., Benczur-u. 35. — Bán Aladár, Budapest, I., Szabolcska Mihály-u. 7. — Bánkuty Ernő, Győr. — Bedekovics Lajos, Szeged. — M. Beleznay Cecília, Eger, Káptalan-u. 8. — M. Benos Anna, Eger, Káptalan-u. 8. — Bence István, Budapest, V., Markó-u. 18. — Benkó Barnabás, Budapest, V., Markó-u. 29. — Beődi Balogh Ilona, Budapest, I., Fortuna-köz 3. — Bernolák Kálmán, Budapest, VI., Andrásy-út 65. — Bertók Lajos, Debrecen. — Berze Nagy János, Pécs. — Biczó Ferenc, Kaposvár. — Birkás Géza, Pécs. — Biró Imre, Budapest, IV., Váci-u. 33. — Bodor Aladár, Budapest, I., Lenke út 73. — Böröcz Marcell, Pécs. — Brisits Frigyes, Budapest, XI., Ibrahim-u. 14. — Broda Béla, Makó.

Clauser Mihály, Budapest, II., Dinnye-u. 6. — Csapláros István, Pécs, Közp. Egy. — Császár Ernő, Budapest, VI., Felsőerdősor 1. — Csefkó Gyula, Szeged. — Csetényi Imre, Budapest, I., Szent János-tér 2. — M. Czieleszky Agnéta, Dombóvár.

Dénes Tibor, Budapest, VI., Bulyovszky-u. 26. — Dobrovich Ágoston, Komárom. — Domanovszky Sándor, Budapest, I., Attila-u. 13. — Dőry Aliee, Budapest, XIV., Ajtósi Dürer-sor 21.

Elek Oszkár, Budapest, I., Szent János-tér 2. — Elekes István, Budapest, I., Logodi-u. 25. — Erdődi Mária Clemencia, Szeged. — Erdődi Kálmán, Budapest, II., Virágárok 10. — Énekes István, Tata. — Édes Jenő, Budapest, V., Pozsonyi-út 12.

Falu Tamás, Ócsa. — Fest Sándor, Debrecen. — Fóris Miklós, Abony. — Földessy Gyula, Budapest, II., Tulipán-u. 14/c. — Förster Aurél, Szeged. — Freybergerné Neiser Irén, Budapest, IV., Váci-u. 43. — Frick József, Debrecen.

Giáfi Béla, Budapest, I., Pethényi-út 13. — Gedeon Jolán, Budapest, VIII., Baross-u. 88. — Gerzso Ilona, Budapest, IV., Váci-u. 47. — Gulyás József, Sárospatak. — Gulyás Pál, Budapest, VIII., Üllői-út 14, II. 1. — Gyikó Mihály, Budapest, III., Jolsva u. 4. — Gyomlay László, Budapest, VII., Barcsay-u. 5. — Gyóni Ferenc, Budapest, VII., Damjanich-u. 42. — Gyulai Agost, Budapest, I., Fery- Oszkár-u. 34.

Haitsch Ilona, Budapest, IX., Üllői-út 121. — Hajas Béla, Bonyhád. — Hajnóczy Iván, Kecskemét. — Hankiss János, Debrecen. — Havas István, Budapest, II., Bimbó-u. 4. — Hegedüs Zoltán, Budapest, I., Krisztina-körút 159. — Helle Ferenc, Budapest, VII., Damjanich-u. 4. — Heller Bernát, Budapest, II., Bimbó-u. 5. — Homonnai Imre, Budapest, II., Pasaréti-út 1. — Horger Antal, Szeged. — Horváth Béla, Szentgotthárd. — Horváth László, Budapest, II., Lövház-u. 24. — Horváth Cyrill, Budapest, I., Társ-u. 4.

Imre Sándor, Budapest, I., Naphegy-u. 19.

Janó István, Kisújszállás. — Jakabfi László, Budapest, II., Toldy F.-u. 52. — Janson Vilmos, Szeged. — Jeanplong József, Szombathely. — Jeney Ferenc, Győr.

Kalmár Anatólia, Budapest, IV., Molnár-u. 28. — Kardeván Károly, Budapest, II., Batthyány-u. 26. — Kardos Albert, Debrecen. — Kardos Tibor, Budapest, II., Szász Károly-u. 3. — Kárpáti Győző, Budapest, X., Elnök-u. 12. — Keményfy János, Budapest, XI., Bertalan-u. 9. — Kerecsényi Dezső, Budapest, VII., Lövház-tér 2. — Kéky Lajos, Budapest, I., Ormódi-u. 3. — Kiss József, Debrecen. — Kiszely Károly, Besztercebánya. — Kispárti János, Szeged. — Klemm Antal, Pécs. — Kocsis Lénárd, Pannonhalma. — Kovács Gergely, Budapest, VII., Limanova-tér 12. — Kovács János, Budapest, VI., Benczúr-u. 12. — Kovács Kálmán, Budapest, XI., Horthy Miklós-út 69. — Kovács László, Sátoraljaújhely. — Kovács Miklós, Budapest, II., Zsigmond-u. 8. — Kozocsa Sándor, Budapest, VIII., Rákóczi-út 19. — Kőmíves Kolos, Jánoshida. — Körös Endre, Pápa. — Kristóf György, Kolozsvár. — Kürti Menyhért, Budapest, XI., Ibrahim-u. 14.

Lám Frigyes, Budapest, II., Bimbó-u. 3. — Láng Emil, Keszthely. — László Erzsébet, Debrecen. — Lázár Béla, Budapest, I., Váralja-u. 15. — Legány Dezső, Sopron. — Lelkes István, Budapest, VIII., Tavaszmező-u. 17. — Lengyel Dénes, Budapest, II., Toldy F.-u. 9. — Lengyel Miklós, Budapest, I., Lisznyai-u. 5. — Lersch Ernő, Újpest. — Losonczy Zoltán, Budapest, II., Kapu-u. 12. — Lóky Béla, Tata. — Lóky Zoltán, Budapest, I., Ugocea-u. 2.

Madzsar Imre, Budapest, I., Budakeszi-út 33. — Magó Mária F., Kiskunfélegyháza. — Marczinkó Ferenc, Budapest, II., Toldy Ferenc-u. 9. — Máté Lajos, Budapest, II., Tölgyfa-u. 8. — Melich János, Budapest, X., Család-u. 10. — Merényi Oszkár, Kaposvár. — Mező Ferenc, Budapest, II., Margit-körút 50. — Mika Anna, Budapest, IX., Üllői-út 19. — Minay Lajos, Túrkeve. — Mitrovics Gyula, Debrecen. — Mixich Lajos, Budapest, I., Mészáros-u. 60/c. — Molnár László, Salgótarján. — Moravesik Gyula, Budapest, XI., Nagyboldogasszony-út 4. — Móra László, Budapest, III., Domszló-út 20. — Morácz S. Margit, Pápa.

Nagy András, Tiszaluc. — Nagy József Béla, Budapest, VIII., Múzeum-körút 6. — Nagy Sándor, Budapest, VII., Aréna-út 66. — Nelky István, Sopron. — Néder Gyula, Budapest, VII., Thököly-út 5. — Németh Imre, Kőszeg.

Oberle József, Budapest, I., Alagút-u. 4. — Oberle Károlyné, Budapest, IV., Veres Pálné-u. 10. — Ottó Ilona, Budapest, X., Apaffy-u. 33.

Pais Dezső, Budapest, XI., Lenke-tér 12. — Pap Károly, Debrecen. — Papp Ferenc, Budapest, I., Vérmező-u. 10. — Patonay Sándor, Siklós. — Pauka Tibor, Nagykálló. — Pásthly János, Kecskemét. — Petri Mór, Budapest, VII., Károly király út 1. — Péczely László, Keszthely. — Pitroff Pál, Budapest, I., Otthon-u. 9. — Prónai Lajos, Budapest, VI., Benczúr-u. 2.

Radványi Kálmán, Budapest, II., Bíró-u. 6. — Raksányi Mária, Budapest, I., Horthy Miklós út 116. — Rátkay László, Dunaföldvár. — Reményi József, Cleveland. — Remenár Elek, Békéscsaba. — Remport Elek, Budapest, VII., Damjanich-u. 28/b. — Réger Béla, Budapest, VIII., Futó-u. 51. — Richter Sarolta, Budapest, IV., Váci út 47. — Rubinyi Mózes, Budapest, XI., Horthy Miklós út 10. — Regényi Sándor, Budapest, II., Pasaréti-út 53.

Salló Antal, Budapest, I., Attila-u. 101. — Salyámsy Gyula, Pestszentlőrinc. — Sági István, Budapest, I., Kemenes-u. 4. — Schmuck Paszkál, Győr. — Sebestyén János, Budapest, I., Attila-u. 1. — Sik Sándor, Szeged. — Sipőtz Pál, Budapest, IX., Üllői-út 119. — Solt Andor, Pestszentlőrinc. — Solymossy Sándor, Budapest, VII., Mexikói út. — Stadtmüller Gyula, Budapest, I., Böszörményi-út 3. — Staud Géza, Budapest, I., Tároगतó-utca 64.

Szabó István Andor, Budapest, V., Zrínyi-u. 9. — Szabó Mihály, Kecskemét. — Szabó Richárd, Budapest, VIII., József-körút 64. — Szalay Jeromos, Pannonhalma. — Szalóczy Pélbárt, Esztergom. — Szász Károly, Budapest, I., Attila-u. 7. — Szekő Aladár, Budapest, I., Bíró-u. 6. — Szentirmay Imréné, Budapest, VIII., Csepregly-u. 4. — Szepesdi Sándor, Budapest, IX., Ráday-u. 32. — Szerecz Imre, Keszthely. — Szerviczky M. Margit, Nyiregyháza. — Szidarovszky János, Budapest, X., Szabóky-u. 42. — Szigetváry Károly, Budapest, I., Csörsz-u. 15. — Szinnyei Ferenc, Budapest, I., Uri-u. 10. — Szinnyei József, Budapest, V., Arany János-u. 1. — Szira Béla, Budapest, IX., Üllői-út 121. — Szirák Ferenc, Kiskunfélegyháza. — Szomolányi József, Kecskemét. — Szóts Gyula, Budapest, I., Mátrai-u. 5. — Szűts Iván, Budapest, II., Donáti-u. 14.

Takács Andor, Budapest, VIII., József-körút 37. — Terbócz Ilona, Budapest, II., Hunyadi János-út 9. — Temesi Mihály, Pécs. — Thienemann Tivadar, Budapest, VIII., Múzeum-körút 6. — Timár Kálmán, Kalocsa. — Tolnai Gábor, Budapest, M. Nemzeti Múzeum. — Tóth Lajos, Hajdunánás. — Tóth M. Marianna, Sopron. — Nedeczey Jenő, Budapest, Budafoki-út 10/A. — Trombitás Gyula, Budapest, II., Batthyány-u. 31. — Túróczy Trostler József, Budapest, XIV., Abonyi-u. 7. — Tüll Alajos, Pécs.

Vajthó László, Budapest, I., Fery Oszkár-u. 47. — Varga Editha, Budapest, II., Zivatar u. 2. — Varga M. Teodorika, Budapest, XI., Szent Imre herceg-útja 5. — Ványi Ferenc, Budapest, I., Budai L.-u. 5/b. — Várady Zoltán, Budapest, I., Lenke-tér 4. — Várdai Béla, Budapest, IX., Kinizsi-utca 10. — Váth János, Balatonalmádi. — Vince Frigyes, Budapest, V.,

Alkotmány-u. 11. — Vincze László, Keeskemét. — Voinovich Géza, Budapest, I., Nagybaldogasszony-út 23.

Waldapfel József, Budapest, I., Márvány-u. 44.

Zolnai Béla, Szeged. — Zöldi Mihály, Kispest.

Zsigmond Ferenc, Budapest, V., Koháry-u. 2.

VI. Előfizetők. államtól előírt példányok.

Aszód: Ev. gimn.

Baja: Ciszt. gimn.

Balassagyarmat: All. gimn.

Beregszász: All. gimn.

Békkés: Ref. gimn.

Békéscsaba: Ev. gimn., All. leánygimn.

Bilke: All. magyar-orosz gimn.

Budapest: Bernardinum könyvtára. — Egy. Nyomda könyvesboltja. — Fővárosi közoktatásügyi igazosztály. — Fővárosi pedagógiai könyvtár — Kalazantinum. — Kereskedelmi akadémia. — Képviselőház könyvtára. — Országos Kaszinó könyvtára. — Ranschburg Gusztáv könyvkereskedő. — Tudományegyetemi magyar irodalomtörténeti intézet. — Közgazdasági Egyesület. — Városi nyilvános könyvtár. (Reviczky-u.) — Városi nyilvános könyvtár. (Andrássy-út.) — Középisk. Tanárképző Gyak. Középiskolája. — All. Madách Imre gimn. tanári könyvtára. — All. Madách Imre gimn. ifjúsági könyvtára. — Ciszterciendri kat. Szent Imre gimn. — Kegyesrendi kat. gimn. — Ev. gimn. — Ref. gimn. — All. Verbőczy István gimn. — All. Mátyás király gimn. — All. Árpád gimn. ifjúsági könyvtára. — All. Árpád gimn. önképzőköre. — All. Berzsenyi Dániel gimn. — All. Kőlcsey Ferenc gimn. — All. Szent István gimn. — All. Zrínyi Miklós gimn. tanári könyvtára. — All. Zrínyi Miklós gimn. ifjúsági könyvtára. — All. Zrínyi Miklós gimn. önképzőköre. — All. Fáy András gimn. — All. Széchenyi István gimn. — All. Szent László gimn. — Egyetemi kir. kat. gimn. tanári könyvtára. (2 péld.) — Szentbenedekrendi kat. Szent Benedek gimn. — Izraelita gimn. — All. Toldy Ferenc gimn. tanári könyvtára. — All. Toldy Ferenc gimn. ifjúsági könyvtára. — All. Bólyai gimn. — All. Kemény Zsigmond gimn. — Közs. Eötvös József gimn. — Közs. Vörösmarty Mihály gimn. — All. Mária Terézia leánygimn. — Patrona Hungariae leánygimn. — Kat. Szent Margit leánygimn. — Amizóni Nőnevelő Intézet. — Izraelita leánygimn. — Közs. Szilágyi Erzsébet leánygimn. — Közs. Gizella királyné leánygimn. — Egyesületi Veres Pálné leánygimn. — Ev. leánygimn. — All. Erzsébet nőiskola leánygimn. — Kat. Notre Dame de Sion leánygimn. — Közs. Ráskai Lea leánygimn. — Közs. Zrínyi Ilona leánygimn. — Baár-Madas ref. leánygimn. — Szekeres Margit magán leánygimn. — All. Óvónőképző-intézet. — Izraelita tanítóképző-intézet. — All. gyakorló felső kereskedelmi iskola. — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Márvány-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Ponty-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Jurányi-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Izabella-utca.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Wesselényi-u. 38.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Wesselényi-u. 52.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Vas-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Mester-u. 56.) — Közs. felső

kereskedelmi iskola. (Mester-u. 23.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Horthy Miklós-út.) — Közs. polgári fiúiskola. (Attila-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Városmajor-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Medve-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Honvéd-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Pannónia-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Kiskorona-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Kórház-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Váci-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Nagymező-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Nagyatádi Szabó-u.) — Községi polgári fiúiskola. (Rottenbiller-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Hernád-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Német-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Homok-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Mester-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Knézits-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Telepy-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Gyáli-út.) — Közs. polgári fiúiskola. (Százados-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Elnök-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Liget-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Váli-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Egressy-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Almos vezér-tér.) — Közs. polgári leányiskola. (Böszörményi-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Koronaőr-utca.) — Közs. polgári leányiskola. (Batthyány-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Marczibányi-tér.) — Közs. polgári leányiskola. (Lajos-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Szentendrei-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Prohászka-utca.) — Közs. polgári leányiskola. (Szemere-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Lovag-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Felsőerdősor.) — Közs. polgári leányiskola. (Bajza-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Üteg-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Váci-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Dohány-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Aréna-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Hungária-körút.) — Közs. polgári leányiskola. (Egressy-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Práter-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Tisza Kálmán-tér.) — Közs. polgári leányiskola. (Tóth Kálmán-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Jázmin-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Százados-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Szent László-tér.) — Közs. polgári leányiskola. (Fehérvári-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Dugonics-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Mester-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Simor-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Óhegy-u.)

Buzs Hírlaposztálya. — Adorján-könyvkereskedés.

Cegléd: All. gimn.

Csongrád: All. gimn.

Csurgó: Ref. gimn.

Debrecen: Tud. Egy. M. Irodalmi Szemináriuma. — Középkispolai Tanárképző Int. Gyak. gimn. — Ref. tanárképző-intézet. — Ref. leánygimn. — Ref. tanítónőképző-intézet. — All. Fazekas M. gimn.

Derecske: Népművelési titkárság.

Dombóvár: Kir. kat. gimn.

Esztergom: Bencés-gimn. tanári könyvtára.

Eger: All. gimn. — Érseki tanítóképző-intézet.

Érsekújvár: All. gimn. — All. kereskedelmi középisk.

Gyöngyös: All. gimn.

Győr: Szentbenedekrendi kat. gimn. — All. gimn. — All. tanítónőképző-intézet. — Fiú felső kereskedelmi iskola. — All. leánygimn. — Városi könyvtár. — Szent István T. fiókja.

- Gyula: Kat. gimn.
 Hatvan: All. gimn.
 Hódmezővásárhely: Ref. gimn.
 Huszt: All. magyar-orosz gimn.
 Ipolyság: All. gimn.
 Jászapáti: Kir. kat. gimn.
 Jászberény: All. gimn.
 Kaposvár: All. gimn. — Egyesületi leánygimn.
 Karcag: Ref. gimn.
 Kassa: All. gimn. — Prem. gimn. — All. leánygimn. — All. szlovák tannyelvű gimn.
 Kecskemét: Kegyesrendi kat. gimn.
 Kiskunfélegyháza: Kat. gimn.
 Kiskunhalas: Ref. gimn.
 Kispest: All. gimn.
 Kisújszállás: Ref. gimn.
 Kisvárda: All. gimn.
 Komárom: Bencés székház.
 Léva: All. gimn. — All. Liceum.
 Losonc: All. gimn.
 Makó: All. gimn.
 Mátyásföld: Egyesületi Korvin Mátyás gimn.
 Mátészalka: Népművelési titkárság.
 Mezőkövesd: Kir. kat. gimn.
 Mezőtúr: Ref. gimn. — All. leánygimn.
 Miskolc: Ref. gimn. — Ref. leánygimn. — Kir. kat. gimn. — Múzeum és könyvtár. — All. fiú felső kereskedelmi iskola.
 Mohács: Fridrich O. könyvkereskedése.
 Munkács: All. magyar gimn. — All. magyar-orosz gimn.
 Nagykanizsa: Kegyesrendi gimn.
 Nagykálló: All. gimn.
 Nagykőrös: Ref. gimn.
 Nagysurány: All. szlovák tannyelvű gimn.
 Nyíregyháza: Kir. kat. gimn.
 Pápa: Ref. főiskola.
 Pestszenterzsébet: All. gimn.
 Pestszentlőrinc: All. gimn.
 Pécs: Tudományegyetemi magyar irodalomtörténeti intézet. — Állami gyakorló gimn. — Női felső kereskedelmi iskola önképzőköre.
 Rábó: Magyar-orosz gimn.
 Rozsnyó: Premontrei gimn.
 Salgótarján: All. gimn.
 Sárospatak: Ref. koll. könyvtára.
 Sátoraljaújhely: Kegyesrendi kat. gimn.
 Sopron: All. gimn. — Ev. gimn. — All. leánygimn.
 Sümeg: All. gimn.
 Szarvas: All. Középfokú Gazd. Tanint.

Szeged: All. polgári tanárképző-intézet. — Tudományegyetemi magyar irodalomtörténeti intézet. — Kegyesrendi városi kat. gimn. — All. Baross Gábor gimn. — All. Klauzál Gábor gimn. — All. leánygimn. — Kir. kat. tanítóképző-intézet. — Somogyi-könyvtár.

Szekszárd: All. gimn.

Székesfehérvár: All. gimn. — Kat. tanítónőképző-intézet.

Szentes: All. gimn.

Szentgotthárd: All. gimn.

Szikszó: Népművelési Titkárság.

Szolnok: All. gimn. — All. leánygimn. — Tornyos Vilmos.

Újpest: All. gimn. — All. leánygimn.

Szombathely: All. gimn. — All. leánygimn.

Tata: Kegyesrendi kat. gimn.

Ungvár: All. gimn.

Vác: Kegyesrendi kat. gimn.

Veszprém: Kegyesrendi kat. gimn. — Múzeum és könyvtár.

Zirc: Ciszterci rendi apátsági könyvtár.

Zalaegerszeg: All. gimn.

VII. Cserepéldányok.

A Cél. — Budapesti Szemle. — Debreceni Szemle. — Deutsche Akademie, München. — Erdélyi Helikon. — Erdélyi Múzeum. — Erdélyi Szemle. — Esztétikai Szemle. — Földrajzi Közlemények. — Gondolat. — Győri Szemle. — Hungarian Reference Library, New York. — Hadtörténelmi Közlemények. — R. Istituto Orientale di Napoli. — Kalangya. — Katolikus Nevelés. — Katolikus Szemle. — Koszorú. — Láthatár. — Levéltári Közlemények. — Libanon. — Literatura. — Magyar Középiskola. — Magyar Nyelvőr. — Magyar Női Szemle. — Magyar Zsidó Szemle. — Minerva. — Mult és Jövő. — Műhely. — Napkelet. — Deutsche Forschungen. — A Népr. Múz. Ért. — Nevelésügyi Szemle. — Pannonhalmi Szemle. — Pannónia. — Pásztortűz. — Pesti Városháza. — Protestáns Szemle. — Protestáns Tanügyi Szemle. — Sajtókamara. (2 pl.) — Századok. — Századunk. — Társadalomtudomány. — Theológia. — Theológiai Szemle. — Térképészeti Közlöny. — Ung. Jahrbücher, Berlin. — University of London. — Vasi Szemle.

VIII. Összegezés.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak működése 29. évében, 1940-ben, 241 tagja volt. Ezek közül tiszteletbeli tag: 1, alapító tag: 23, rendes tag: 217.

A folyóirat 700 példányban jelent meg. Ebből évnegyvedenkint 241 példányt küldtünk a tagoknak; az előfizetett s az államtól előírt példányok száma 240 volt, 54 példányt a Bibliográfiai Központ kapott, 50 példány mint cserepéldány ment szét, 115 példány került könyvtárosi forgalomba.

IX. A Társaság eddigi tisztviselői.

Elnökök: Beöthy Zsolt (1911—1921). — Négyesy László (1921—1933). — Pintér Jenő (1933—).

Alelnökök: Négyesy László (1911—1921). — Szász Károly (1911—). — Dézsi Lajos (1911—1932). — Zoltvány Irén (1911—1932). — Vizota Gyula

(1921—). — Tolnai Vilmos (1933—1937). — Zlinszky Aladár (1933—). — Szinnyei Ferenc (1938—).

Titkárok: Horváth János (1911—1918). — Vizota Gyula (1918—1921). — Alszeghy Zsolt (1921—1936). — Brisits Frigyes (1937—).

Szerkesztők: Pintér Jenő (1911—1914). — Baros Gyula (1914—1916). — Pintér Jenő (1916—1933). — Baros Gyula (1933—1936). — Alszeghy Zsolt (1937—).

Jegyzők: Kéky Lajos (1911—1918). — Zolnai Béla (1918—1921). — Brisits Frigyes (1921—1936). — Kerecsényi Dezső (1937—).

Pénztárosok: Ágner Lajos (1911—1925). — Oberle József (1925—1935) — Regényi Sándor (1936).

Ellenőr: Perényi József (1925—1937). — Oberle József (1938—).

X. A Társaság folyóirata.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ára egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest, VII., Barcsay-utca 5.), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekkszámlára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest, XI., Ibrahim-utca 14.).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Alszeghy Zsolt szerkesztő címére küldendők (Budapest, II., Hattyú-utca 7.).

A címváltozások és a folyóirat küldésére vonatkozó kívánságok Regényi Sándorral közlendők (Budapest, Barcsay-utca 5.).

IRODALOMTÖRTÉNET

Elnöki megnyitó.

A Társaság közgyűlésén felolvasta Zlinszky Aladár alelnök.

Akit nem kápráztat el a könyvek, lapok, folyóiratok évenként megjelenő tömege, hanem a dolgok mélyére tekint, észreveszi, hogy bár soha több nyomtatvány nem hagyta el a sajtót és soha nem olvastak többen, mint ma, az irodalom mégsem játssza azt a fontos szerepet életünkben, mint az elmúlt századokban, különösen pedig a XVIII. században és a XIX. első felében. E korban az irodalom, a költészet a legfőbb értékek közé számított. A nevelés betetőző mozzanata az volt, hogy az előkelő ifjú nevelőjével külföldi tanulmányútra indult s egyik főcéljának ismerte a kor nagy íróinak fölkeresését. Főleg Voltaire-t, Diderot-t, Rousseau-t, Goethét látogatták. Voltaire-nek egész udvara volt Ferney-ben a geni-tó mellett. Magyar főurak látogatták, leveleztek velük és munkáikat küldték meg nekik, mint gróf Telki József Voltaire-nek, gróf Fekete János Rousseau-nak; Toldy Ferenc Goethének viszi el *Handbuch*-ját Weimarba. Vajjon, ha ma valaki vidékről, vagy külföldről Budapestre jön, fel fogja-e keresni például Herczeg Ferencet, vagy Babits Mihályt? Hamarább elmegy az Operába, egy képkiallításra, vagy múzeumba, s a vezető szellemek közül politikusok, vagy bankemberek iránt fog inkább érdeklődni.

A fölvilágosodás és a romantika kora igen nagy hatalomnak tüntette fel a bölcsészt és költőt. Hiszen a XVIII. századot a filozófusok korának szokás nevezni, s az emberiség tőlük várta sorsának irányítását és magasabb céljait. Voltaire és Rousseau filozófus és költő volt egyszerre, s szellemük adta meg a XVIII. század második felének irányát. II. József Voltaire-ben látta szellemi vezérét s meg is látogatta volna, ha anyja, Mária Terézia, el nem tiltja. Így csak Rousseau-t, Buffon-t kereste fel. Lengyelország Rousseau-tól kért alkotmány-tervezetet s tudjuk, hogy *Contrat Social*-ja vezette be a francia forradalmat.

A romantika éppen magasabb, szinte isteni szellemet látott a költőben, aki érti a természet szavát s benne Isten maga nyilatkozik meg. Hamann, az Észak mágusa szerint, a költői zseni valójában az isteninek emberalakban való szimbolikus tükröződése. A Sturm und Drang költői Originalgenie-knek nevezik magukat s géniuszuknak a természeti őserővel vetélkedő hatalmat tulajdonítanak. A költő szimboluma Prometheus, mert magukat ők is titánnak érzik, ki erejének tudatában Istennel is dacolni mer. Eszményük Shakespeare, „ein Sterblicher mit Götterkraft“, mondja Herder s a természet gyermekének, az istenek bizalmasának, dramatischer Gott-nak nevezi. Kant szerint a művészen mintegy a természet szólal meg. Magasabbrendű, isteni megnyilatkozás ez, míg a tudomány fáradsággal szerzi meg vívmányait. A tudo-

mány tudatosan, racionális úton jut eredményeihez, a költő azonban ösztön-szerűleg, irracionális úton alkot. Homeros, vagy Wieland nem tud számot adni arról, hogyan keletkeztek művei, mondja Kant, Newton ellenben beszámol minden lépéséről, miként jutott el nagyszerű felfedezéseihez. Azért a tudományt meg lehet tanulni, a költészetet nem. Schopenhauer szerint a művészet éppen az emberi szellem legfelső megnyilvánulása. A költő számára, amikor alkot, a dolgok mintegy belső szemléletben jelennek meg. Res sub aeternitatis specie concipit. Minden világi érdek megszűnik számára, az életakarat, mely folytonos feszültségével szenvedéseinket okozza, elhallgat. A költő ilyenkor *tiszta világszem* (klares Weltauge), aki a platonai örök eszínéket képes szemlélni. Csak az eszme ragyog előtte a maga tisztaságában, s az életküzdelemtől menten, e fenséges nyugalomban érezzük magunkat mi is legalább pillanatokra boldogoknak. A művészet e fölszabadító hatalma a boldogság tudatával tölt el bennünket, szenvedő embereket. A művészet az emberi tehetség legmagasabb teljesítménye s az élet legnagyobb öröme.

A francia írók ugyanígy gondolkoztak a költői lángészről. Főleg vezérük, Hugo Victor lírai költeményeit bevezető előszavaiban, sőt költeményeiben tesz vallomást. A költő Isten szavának visszhangja. Pap az oltár előtt, a nemzet templomában s mint fénylő világosság, mutatja neki az utat.

... Comme un prêtre à l'église
Je rêve à l'art qui charme, à l'art qui civilise.

A költő a rend, az erkölcs és becsület hirdetője s nemzete dicsőségének és szenvedésének követe. Missziótudat és profétizmus jellemzi a romantikát, mert a költő mélyebben lát a jelenbe és jobban megsejti a jövőt, mint honfitársai. Ily értelemben határozza meg Petőfi is *A XIX. század költői*-nek hivatását:

Pusztában bujdosunk, mint hajdan
Népével Mózes bujdosott,
S követte, melyet isten küldé
Vezérül, a lángoszlopot.
Újabb időkben isten ilyen
Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kánaán felé.

A költészet hajdan a vallásból indult ki s feladata az áhitat terjesztése volt. Első termékei vallási tartalmúak, s művelői az illető nép papjai. De később is, mikor jobban elvilágiasodik, az erkölcsi tanítást főfeladatának ismeri s a pusztá mulattatásnál magasabbrendűnek fogja föl. A szép Magelona előljáró beszédében azt mondja, hogy ez nemcsak nyájas és mulató história, „de inkább tisztességnek és szemermetességnek okaért is szereztetett“. A szép-mű mindig erkölcsi okulást is tartalmazzon: az erény jutalmát, a bűn büntetését. Az, hogy a költői műnek a *szép* mellett a *jó* is tárgya, a görög kalogathia, s az erkölcsi tanítás is feladata, az esztétikában egész a XIX. századig általánosan elismert igazság volt. Nálunk még Greguss is úgy határozta meg a szépet 1880 körül, hogy „Szép az igaz módján kifejezett jó“.

E felfogás 1830 körül a francia romantikában változott meg nagy viták után. Ekkor mondták ki, főleg Gautier, Vigny, Musset és mások a *l'art pour*

l'art, a „művészet a művészetért“ elvét, azaz, hogy a költői mű semmi másnak, csak önmagának a célja. Ezt már Kant tétele is megállapította, mikor a szép érdeknélküliségét hirdette, amit Schiller, Schelling, Hegel is átvettek. Victor Cousin, aki német egyetemeken tanult, *Az igaz szép és jó*-ról írt könyvében kimondja, hogy a művészet egyedüli tárgya a szép; ha ezt elhagyja, letér igazi útjáról. „Szeressük az erkölcsöt az erkölcsért, a vallást a vallásért, a művészetet a művészetért!“ — Ez elv ellen csakhamar felléptek Lammenais és a saint-simonisták, mint a *l'art pur*-rel szemben a *l'art social* védelmezői. Szerintük a művészet haszontalan erkölcs és szociális tartalom nélkül, ha nem vezet egyszersmind a cselekvés (action) útjára. A művész szálljon le a társadalom mélyére, gyűjtse magába az életet, mely abban lüktet, s tárja ki műveiben. Akkor lelkesíteni fog, mint ahogy Isten szelleme lélekkel tölti meg a mindenséget.

A művészet öncélúsága ez időtől általánosan el van ismerve, noha a művészet nem mondott le annyira az erkölcsi célról, mint amennyire radikális hívei kívánták volna. Arany János határozta meg legtalálóbban, hogy: „Szép eszme igaz és jó nélkül nincs.“ Mindenesetre azonban nagyon megváltoztatta a szépnék az izolálása magának a költőnek viszonyát a társadalomhoz. Többé nem Isten követe és prófétája, hanem egyszerűen művész, s művei a legjobb esetben is csupán esztétikai alkotások s csak ilyenekként hatnak.

Ebben az időben kezdett a művészet mindinkább természettudományi behatás alá kerülni. A realizmus, még inkább a naturalizmus, a darwinizmus értelmében az embert az állatvilág legfelső termékének tekinti s minden cselekvését a *struggle for life* elvére viszi vissza. Az egész társadalmi élet a *bellum omnium contra omnes* harca lesz, s az író főtörekvése kimutatni, hogy a legszebb, legnemesebbnek látszó tettek forrása is az életküzdelemben érvényesülni akaró állati önzés. A romantika fellengő eszményei helyett, melyek az olvasót egy ideális világba ragadták, most azt kell hallania, hogy *bête humaine*, állat az emberben. A költő nem prófétája a közönségnek, aki irányt mutat neki, hanem kiábrándítója. Tudós, szociologus, vagy pszichologus, akire legfeljebb tisztelettel tekint, de talán úgy, mint az orvosra, ki megállapítja a kedvezőtlen diagnózist és orvosságot nem tud ellene. Nem egyszer méltatlankodással fogadjuk a kiábrándító képet: azt érezzük, hogy nemcsak természeti, hanem társadalmi lények is vagyunk, s nem csupán állati ösztöneink vezetnek, hanem a társadalom erkölcsi nevelése is alakított bennünket. Különben is a realista író személye háttérben marad és soha nem lesz bizalmas ismerősünk, mert az impassibilité elve megtiltja neki személyes érzelmeit belevinni hideg, tárgyyszerű világképébe.

Nem került közelebb az olvasó szívéhez a parnasszista költő sem, ki ugyanezt az impassibilitást vallotta esztétikai elvéül. Szigorúan művészi, arisztokratikus, hideg költészet ez, eszménye a Milói Vénusz, ez a remek klasszikus szobor, mely azonban fehér, hideg márvány. A parnasszusi költészet remek klasszikus költeményeket alkotott, de szívünket ritkán illette meg.

A szimbolikus költő a világot, mint misztikumot mutatja be, melyet csak szimbólumokban, jelképekben tud kifejezni. Víziók ezek, melyek nincsenek az ésszerűség törvényeinek alávetve s nem is érthetők, inkább csak érezhetők. Ha értelmünkkel fel is foghatjuk egy-két elemüket, ezek csak akkor válhatnak érthetővé, ha képesek vagyunk a költő lelkének többnyire abnormis

útját követni. Növeli a homályt a zeneiségre való nagy törekvés is. A költemény már-már a zenedarab hatását akarja tenni, amikor szavakban kifejezhetetlen érzelmeknek és hangulatoknak adjuk át magunkat s nem is kívánunk tőle világos jelentést. Rá kell magunkat bízni azokra a homályos gondolatfoszlányokra és érzelmekre, amelyeket ébreszt. Bremond abbé a *poésie raison* fölé emeli a *poésie musique*-ot és Paul Valéry már azt hirdeti, hogy: „Le poète n'est qu'un musicien entre les autres.“ Hogy az ily költészet sem hozza a költőt egészen közel az olvasóhoz, az világos.

Schöpflin Aladár Adynak, a mi szimbolista költészetünk fejének *Fekete zongora* c. költeményéről ezt írja: Nemcsak Ignotus nem értette, én sem értem, vagyis nem tudnám a logikai értelmét prózába áttenni és másnak megmagyarázni, dacára, hogy, kelleetlenül bár, Ady maga is magyarázta egy felolvasásában. De annyit tudván-tudok, hogy az életről van szó; tudom, hol szokott a vak mester fekete zongorát tépni, cibálni; a kattogó, egysoros mondatokból kihallom a zongora lélektelen, egyhangú kalimpálását, tudom, miért mondja Ady, a *Magyar Pimodan* szerzője, hogy „fusson, akinek nincs bora“ — ezeket a tudomásaimat kiegészítem azzal a nyugtalanító, nyomott kedélyállapottal, amely a vers olvasása után, mindig egyformán megmarad bennem. Ezzel ki vagyok teljesen elégtülve, nem hámozom a rejtvényt tovább. Nem akarom egyszersmindenkorra elveszteni azt a kedélyhangulatot, amivel úgy érzem, gazdagodtam. Minden versnek kétféle értelme van: egy logikai és egy versértelme. Az előbbi másodlagosan fontos, el lehetne mondani prózában is, az utóbbi a fontos, mert ez teszi a verset. A költő elvárja tőlem, hogy én is csináljak valamit, adjam hozzá a verséhez a magam fogékonyságát. Azt természetesnek találják, hogy egy szimfóniának a tartalmát nem lehet józan szavakba foglalni, hanem be kell engedni a lélekbe a fülön, a test pórusain át, oda kell adni magát szuggesztiójának, azoknak a gondolatoknak és érzéseknek, amelyeket ébreszt. Arra azonban nem is gondolnak, hogy bizonyos mértékig a verset is így kell olvasni, azokon a gondolati és érzelmi asszociációkon át, amelyeket az olvasóra szuggerral. Adynak külön érdeme, hogy erre rákényszeríti az olvasót, utat tört más költőknek is, és rákényszeríti a kritikát is ennek a szempontnak a felismerésére. (Ady Endre. 1935. 126—127. l.)

A magyar költészet a legújabb időkig nem hódolt be a l'art pour l'art elvének. A magyar költő mindig, de különösen a XIX. században hazafi volt, aki költészetével is honát kívánta szolgálni. Ady is, Petőfi mintájára, a nemzet ítélőbírája és profétája kíván lenni. Ez a századokon át hagyományozott magyar álláspont az övé is. Még az isteni küldetés gondolata is felmerül nála. A költészete körül keletkezett vita, mely a nemzet idősebb és ifjabb generációi között folyt, nem annyira esztétikai, mint inkább politikai volt. Nem annyira a költemény formájához, mint tartalmához fűződött. Nem arról volt szó, hogy a költészet legyen-e szimbolisztikus, vagy ne, hanem arról, igaz és helyes-e a bírálat, melyet Ady a nemzet fölött gyakorol, s az út, melyet számára kijelöl. Az idősebb nemzedék nem hitte el, hogy a XIX. század ropant kultúrérőfeszítései után is az ország a XX. század elején oly „magyar ugar“, amilyen „magyar parlag“ volt Széchenyi korában. A főúri és úri középosztály (a grófok és Werbőczy népe), mely leghívebben őrzte a nemzeti hagyományokat, Ady szerint hajdan értékes, de ma már kiélt, pusztulásnak indult osztály. Esett, szép, szomorú fejekkel négy-öt magyar összehajol s búsla-

kokdik a haza sorsán, de hiába, a kérlelhetetlen idő kihullatta óriás rostáján. Ady a proletár zsellérek és a szocialista munkássághoz fordul, amelyhez olykor Rákóczi kurucainak nyelvén szól, mintegy a nemzeti erő hasonló harcossaihoz. A Galilei kör ifjúságához is több költeményt intéz s a jövő reményvetésének látja őket. A mult hősei közül Dózsa Györgyért lelkesül. A magyar ifjúság, amely nem érezte magát felelősnek a mult tévedéséért és büneiért, tettvágyó lelkesedéssel fogadta Ady radikális-forradalmi eszméit s mivel Ady is hirdette, hogy „ifjú szívekben éltek“, nemzeti költőjeül választotta. Hiszi, hogy az alsóbb néposztályok felemelésével egy boldogabb Magyarországot tud majd teremteni, mint amilyen a régi volt.

Ady kortársainak és követőinek nem egy tagja azonban, élükön talán Kosztolányit nevezhetném, bevonult saját egyéniségének elefántcsonttoronyába s a közügyekkel nem vállalt semmi közösséget. De bármily schizofrénias lélekről és meghasonlott „én“ szenvedéseiről beszél is lantjuk, olvasásuk közben gyakran eszünkbe jut Eötvösnek mondása, hogy a költészet kedves játékká aljasul, ha elszakad a kor nagy eszméitől. A magyar élet ma is oly politikai válságok között hanyódik, mely feldúlta az egyes ember nyugalmát, s kénytelen mindenki a közügyek felé fordítani figyelmét. A magyar költő ne csak saját lelke válságait vizsgálja és problémáit boncolja, hanem tekintsen szélesebb horizontok felé s legyen mindig egy kissé hazafi is. Csak így juthat közelebb magyar olvasója szívéhez, s nyerheti meg tiszteletét és becsülését is.

Báró Orczy Lőrinc.

— Megemlékezés halálának másfél százados évfordulóján. —

XVIII. századi irodalmunk legfontosabb kérdése az, hogyan talál magára a német, francia és deák ízlésáramlat között a magyaros.¹ Idevágó kutatásaim során arról győződtem meg, hogy nem kis mértékben illeti Orczyt a páлма magyarosodásunk körül szerzett érdemeiért. Bizonyos, hogy Orczy irodalomtörténeti értékelése irodalomtörténészinket más és más állásfoglalásra készítette. A legelfogadhatóbb Arany János megállapítása. Szerinte „Orczy költészete lényegében annyira magyar, hogy egyik idegen utánczásának sem mondhatni, még a franciáéknak sem“. (Ö. M. V. 220. l.) Ezt a megállapítást tetten magáévá Pintér Jenő is, aki a „magyaros költészet“ művelői között tárgyalja őt. (Pintér J. Magyar irodalomtörténete. Tud. rendszerezés. IV. 495. sk. lk.)

Orczynak XVIII. századi művelődésünk magyarosodása terén kifejtett tevékenységére azonban még nem fordítottunk kellő figyelmet, s ezért most halálának másfél százados évfordulóján azzal véltem a kegyeletes megemlékezés adóját leróni, hogy szerény kísérletet tettem költői pályafutása egy-egy szakaszának újrarájzolására.²

Hogy Orczy érdemci világosan álljanak előttünk, be kell őt állítanunk korába. Ismeretes, hogy a XVIII. században a külső ellennél is veszedelmesebb ütötte föl fejét hazánkban. Valami különös, a kimerülteket jellemző tunyasággal terpeszkedett nemzetünk a bécsi napsütés melegében. Ezekben a langyos évtizedekben langyos emberek éltek. Azonban a történelem dinamikája mindig ellentétekre épít, most is megtalálta a teljes szétmállás ellenszerét: a társasági élet nagymértékű fölvirágzását. Nálunk ugyan a társasági élet (mint annyi más külföldi mozgalom és jelenség) nem jutott el arra a főkéletességre, mint amilyenre pl. Franciaországban. Szórványos jelentkezésének nyomai mégis megmaradtak irodalmunk fejlődésében. „Íróink szükségét érzik az érintkezésnek, összejövetelnek, egymás kölcsönös támogatásának.“³ És a langyos emberek között is akadnak olyanok, akikben még nem aludt ki a tűz, s bár a gyújtó szándék távol áll tőlük, hovatovább lángralobbantják

¹ A magyaros egy folyamát, a népiest Horváth János követte nyomon (A magyar irodalmi népesség Faluditól Petőfiig, Bp. 1927. M. T. A.); Farkas Gyula (A magyar romantika. Bp. 1930. M. T. A.) pedig a magyaros műköltészet dunántúli kezdeményezőjét kutatja föl, s azt Molnár Jánosban jelölte meg. (29. l.)

² A korábbi irodalmat ld. Pintér Jenő: Magyar irodalomtörténete. Bp. 1931. IV. köt.-ben.

³ Horváth János: Báró Orczy Sándor. Bp. Szele. 1901.

a rokongondolkozású lelkeket. Főlöskéges tehát keresnünk a szervezés kifejezett szándékát, — van egyéniség, amely magában hordja a szervezőre jellemző vonzóerőt. Ilyen volt báró Orczy Lőrinc is.

*

Legproblematisabbnak költői pályakezdése látszik. Hogyan lett, vagy maradt a nagműveltségű, világlátott magasrangú katonatietzt magyar költő? Akár elfogadjuk, akár elutasítjuk szabadkozásait, amelyekkel egyszer menti, máskor elítéli költeményeinek gyöngéit, — a tényen, hogy verselgetett, mit sem változtatunk. Egy-egy sikerült költői képe a *szép*, verselésének modora a *játék* kedvelőjének mutatja. Mindkét elem olyan isteni szikra föllobbanása, amely az embert költővé égeti. És aligha csalódunk, ha azt állítjuk, hogy Orczyt költői kedélye óvta meg a súlyosabb meghasonlástól, amikor a XVIII. század második felében az új eszmék az ő lelkében is válságot okoztak. Rosszalása és az új idők új szellemével való szembehelyezkedésének minden feszültsége mintegy villámhárítón vezetődik le egy-egy játékos, kedvesen zsörtölődő verselményben.

Első költeményei azonban korábbi keltűek, ifjúságának idejéből valók, ezt bizonyítják következő sorai:

Iffionta én is Phaebusnak áldoztam
Apollót, s' Hugait közelrűl nyomoztam.
De miólta Mársal jobban barátokztam,
A' zengő tudományt magamrűl le-ráztam.

(Besenyei Gy. Társ. 3. 1)

Márrsal 1741-ben barátokzott meg jobban, 23 éves korában, amikor katona lett. A műzákkal azonban már előbb találkozott, s ha nem is tudott ösztönzésűeknek mindenkor eleget tenni, azok társaságában élt utolsó napjáig.

Első mintái az *iskolai* poétai próbatevések és aktorkodása idején adódnak.⁴ Ezek természetesen latinnyelvűek, a klasszikusok köréből valók. Közűlök nem egy annyira megragadja, hogy később is szinte csak fordítójuk óhajt lenni. Egyéni költői leleményét szívesen áldozza föl azért a gyönyörűségért, ami azok átűltetésében rejlik. (V. ö. „...én is leg inkább tsak Fordító vagyok“ stb. Költ. Holmi, 12. l.) De, mert magyarul írt, *magyar példákat* is kell keresnünk. Maga jelöli meg ezeket Balassa, Beniczky, Gyöngyösi és Kohári verseiben. (V. ö. Költ. Holmi 15. l. 5. vsz.) Ki adta őket kezébe? — nem tudjuk. Bizonyos az, hogy Tarnaörsűn hatalmas könyvtárűk volt, amelyben, Bacsányi szerint, a magyar írók művei több példányban is megvoltak.⁵

A játékoságnak ösztönétől vezetve talált utat mintái harmadik csoportjához, a korában annyira divatos „fűrt csűű“ *francidűk*hoz. Ő ezt így vallja be: „... én előttem Poéták kedvesek, Kik nagyobb részére furtsák, és

⁴ Orczy a pesti piaristákhöz járva 1728-ban egy iskoladrűmában Ganymedest játszotta. Ld. erre Prónai Antal: A piaristák színjátéka a XVIII. században. (Bp. kegyesr. főgimn. ért. 1906/7. 20. l.) — Erdemes megjegyeznűnk, hogy Orczy később is bensűsűgesnek nevezhető kapcsolatban maradt a piaristákkal.

⁵ Ld. erre Batsányi levelét a Figyelő (Abafi) VII. (1879) évf.-nak 315. l.-ján. — Itt terek ki arra, hogy Orczy 11 éves korában egy esztendeig sűgorságban élt Amadéval. Ez a rövid ideig tartó és gyászos emlékű rokonság megdűnti azt a föltevést, amely Orczy költői pályakezdését Amadéval akarná kapcsolatba hozni.

szelesek“ (i. m. 76. l.). Közülök az egyik, akiről biztosan tudjuk, hogy már 1758-ban jól ismerte a „játszi Voltair“ (u. o. és 48. l.). Verseiben egyébként a francia és német írók nevének légiójával találkozunk, ami óriási olvasottságáról tanúskodik! Az elmélyedő hajlam és magánosság-vágy az öregedő Orczyt könnyen az idegen írók rabjává ejthette volna, ha nem döbben rá, hogy voltaképpen két most izmosodó *nemzeti irodalommal* áll szemben: a némettel és franciával. A fölismerést követte a magyar nemzeti irodalom igénylése. Mindezt ő így adja elő: „... a' Németek ... tsak ezen esztendőkbenn kezdettek tsinosabban írni, és verselni. Azért én sem vesztém reményességemet, 's azt tartom, valamint a' Frantziák nyelveket ki pallérozták egy század esztendőtlől fogva, a' mi Magyarink is fogják ezeket követni, 's fogunk írni mind szépen, mind tsinosan“ (i. m. 11. l.).

E mögött a rácszmelés és lelkes nyilatkozat mögött azonban nemcsak a magyar szellem erejében bízó Orczy húzódik meg, hanem az is, akinek a Költeményes Holmit ő és a kiadó Révai ajánlották: gróf *Barkóczy Ferenc*. Barkóczynak XVIII. századi művelődésünk magyarosodása terén szerzett érdemeit eddig alig méltattuk. Pedig eszkélyek nem lehettek, erre vallanak Révai keménybeszédű ajánlásának sorai a már halott Barkóczy hamvaihoz:

„Ah! vólnál még, vólnál! még is élesztgetnéd,
Többi közt az anya nyelvet nevelgetnéd.
Menynyire ment vólna, ha, miként kezdették,
S' nyelveket alattad miként meg szerették,
Több Nagyságos Elmék olyly elevenséggel
Tovább is futották vólna serénységgel
A' ditső szép pályát, miként jeleskedni,
Tsak ez is szavadra kezdett emelkedni, (t. i. Orczy)
Kinek szép munkája hogy fényt nem láthatott,
Véletlen gyászoddal akadályoztatott.“

(Költ. Holmi sztlan 9. l.)

Vagyis Barkóczy volt az, aki a magyar nyelvért buzgólkodott, s akinek ösztönzésére Orczy újból irogatni kezdett; ha nem hal meg, akkor a költő már régen kiadta volna verseit. Barkóczy ösztönzésének súlyára több bizonyítékot említhetünk. Először Orczynak azt a ragaszkodását, aminek nyoma ott van Révai leveleiben. Révai u. i. azzal akarta kiadványait, így Orczy verseit is kapóssá tenni, hogy Krisztina királyi hercegnőnek ajánlotta volna azokat. Ez a terv Orczy heves ellenkezését váltotta ki, annyira, hogy úgy látszik, még kéziratát is vissza akarta vonni Révaitól. Révai ekkor, amint írja, úgy találta föl magát, „hogy ez a darab (t. i. a Költeményes Holmi) úgy jöjjön már ki, mint kezdettem. Nagyságod neve nélkül, Barkóczy szent hamvainak ajánlva, mint Nagyságod akarta“.⁶ Így is jelent meg. A kötetben azután Orczy két ízben is egészen világosan rámutat Barkóczy szerepére:

„Emlékezem, Hertzeg,⁷ 's tudom, parantsoltál,
Mikor a' forrásnál Kövesden sétáltál,
Hogy írnék foglalnék mit azt Magyar nyelvben,
Ne rothadnék én is álmos henységben,
Eresztenék hasznost, vagy tréfást, versekben,
Mivel Te, és többen gyönyörködnek ebbenn.“

(Költ. Holmi 3. l.)

⁶ Figy. XIII. (1872) 313—315. és 347. l.

⁷ Mert ekkor már esztergomi hercegprimás volt.

Ehhez hasonló Orczy másik vallomástétele, amikor így ír:

„Nagy Pap! ki szereti maga anyja'nyelvét,
Mutatta, közlötte ezekhez (t. i. a versekhez) kegyelmét,
Nemzetéhez inkább, mint hozzám szerelmét.“ stb.

(U. o. 13. l.)

A Barkóczyra való hivatkozást irodalomtörténetünk, úgy látszik, aféle üres humanista ajánlásnak tekintette, holott nevét — s ez újabb bizonyíték — Orczy évekkel később Kazinczynak is hangsúlyozott melegséggel emlegette. A meglehetősen önálló ítéletű Kazinczy mindenestre szintén tudhatott Barkóczy érdemeiről, különben indokolatlan lenne az ő nagy Barkóczy-kultusza!⁸ Ezért láttam jónak, hogy Orczyról emlékezve, „nyelvünk nagy barátjáról“ nyomatékosan még essék. Mai ismereteink birtokában Barkóczy és Orczy kapcsolatáról még csak annyit írhatunk, hogy a mentor-tanítványi barátság köztük akkor keletkezett, amikor Orczy visszatért a katonaságtól hevesi pátriájába, 1756 táján. Barkóczy ekkor már egri püspök volt, s jól ismerte költőnk édesatyját, Orczy Istvánt, akit még II. Rákóczi Ferenc kedvelt főpapja, Telekessy István († 1715) helyezett az egri püspökség hatalmas birtokainak jószágkormányzói tisztségére. A nagy műveltségű főpap bizonyára örömmel fogadta az apához méltó, világlátott fiút, s a maga tüzes hazafiságát, nemzeti hagyományaink iránti lelkesedését hamarosan beléoltotta. A barátság nem szakadt meg közöttük akkor sem, amikor Barkóczy az esztergomi érsekség magas polcára jut (1761), ez nyilvánvaló már a Költeményes Holmi idézett sorából is.⁹

•

Többet tudunk Orczynak Barcsayhoz fűződő meleg barátságáról, bár irodalomtörténeti vonatkozásait még alig emeltük ki. Barátságuk keletkezéséről csak annyit tudunk, amennyit Orczy következő sorai elárulnak:

Szerentsés Bartsai! mit nem énekeltél,
Miólta én velem Bétsbenn esmérkedtél!”

Ez valószínűleg az 1770-es évek előtt történt, hiszen Barcsay 1766-ban kapitányi ranggal a testőrségtől a Lipót toskanai herceg nevét viselő vassas ezred kötelékébe lépett, s ezután ritkábban fordult meg a császárvárosban.¹⁰ (Ezt a föltevést támogatja a Révaitól kiadott „Két nagyságos elmének költeményes szüleményei“-ben található költői levelezésük nem egy adata,

⁸ V. ö. Kazinczy: Magyar Pantheon (Abafi-kiad.) 67. l. és Kaz. Lev. VIII. 364. Vida László értesíti, hogy megszerezte neki „autographiai“ gyűjteményébe Barkóczy primás aláírását. — U. o. XII. 309. Vidának azt írja, hogy Gessner fordításának második kötetét Barkóczy areképevel akarja ékesíteni. U. o. IX. 399.

⁹ Barkóczyról újabban igen figyelemreméltó tanulmányt írt Entz Géza (Barkóczy F. gr. a magy. barokk-kor nagy mecénása. Bp. 1939. Kny. a Történet-írásból), föl sorolja a korábbi irodalmat. Az ott említettek kivül a család tüzes hazafiságáról főleg Takáts Sándor: Szalai Barkóczy Krisztina e. (Bp. 1919.) kítűnő monografiája nyomán alkothatunk képet; igen érdekesek még Arneth, Alfred: Gesch. Maria Theresia's vonatkozó adalékai, küll. a VII. Bd. 134. l. — Orczy István és Barkóczy kapcsolatára ld. Petrovay György: Az Orczy-család eredete stb. Turul, 1887. évf.

¹⁰ V. ö. Ballagi A.: A m. kir. nemesi testőrség története stb. Bp. 1872. 133. l. és Lampérth Géza: Bessenyei és társasága a gárdában. It. 1912. 4. l.

s erre utalnak a „Bessenyei György Társasága“ egyes darabjai is.) Barátságuk alapja valószínűleg a katonák bajtársi érzelve lehetett, erre mutat a „kenyeres“ megszólítás is. Számptalan ponton azonos lelkiviláguk barátságukat elmélyítette, s egymás kedvére is örömmel szolgáltak a műzsaáknak.¹¹ Egyek voltak Gyöngyösi tiszteletében és anyanyelvük szeretetében. S mert mindketten jól ismerték a külföldi és hazai műveltség korunkban egyre inkább a fölbörülés veszedelmével fenyegető kiegyensúlyozatlanságát, — keresték a tettekrek alkalmas embert. Orczyt eleve tartózkodó lelki alkata, ekkor már öregsége és talán nem utolsó sorban főúri rangja, amely az irodalmi föllépéssel járó csetepatékkal összeférhetetlen lett volna, Barcsayt katonai szolgálata tartotta vissza a cselekvéstől. Orczy azon kevesek közé tartozott, akiknek megadatott, hogy fölismerjék a fenyegető veszedelmet, de hiányzott belőle a lendület, a szikra, ami gyújt és lángra lobbant. Benne mélyen égett, önmélesztően lángolt ugyanaz a tűz, ami Bessenyeit hevítette. Találkozniook kellett! A találkozás Barcsay közvetítésével történt 1772-ben, legalább is erre vallanak a „Bessenyei György Társaság“-ban megjelent dokumentumok.

A kis kötetet forgatva, újabbkori irodalmunk első nagyobbarányú szervezkedésének vagyunk tanúi. S ha jól megfigyeljük tartalmát, azt is láthatjuk, hogy még nem dőlt el, kicsoda is az új magyar irodalom vezére, megindítója: Orczyé-e, vagy Bessenyeié ez a dicsőség. A kérdés akkor látszólag nyitva maradt, bár aligha volt vitás Orczy elsősege, — utóbb Toldy Ferenc mégis Bessenyeinek nyújtotta a pálmát.¹² De volt más kérdés is, — s ez a mi szempontunkból fontosabb —, mert elvi jelentőségű. Az újjászülető magyar irodalomnak irányszabó eszmére volt szüksége, s ezt Orczy jelölte meg Gyöngyösi személyében, amikor ezt írta Bessenyei „társaságának“: „Még fentartom reménységemet, hogy a jelen-való idő is honnan-onnan egy Gyöngyösit elővet, ki a hazánk nyelvit szeretőknek Párnássus hegyére utat mutat“ (9. l.). Orczy (és korában annyi más, pl. Barcsay, Dugonics stb.) állhatatos Gyöngyösi tiszteletének lelki rúgóit nemcsak abban a tetszésben kell keresnünk, amely a XVIII. századi átlagolvasót jellemezte, hanem abban a majdnem politikusnak nevezhető fogásban is, amellyel a magyar irodalom csődjét hirdetőknak Gyöngyösi írásait hozták föl cáfolatul. Ha fölmerült a kérdés, vajjon lehet-e magyarul szépen írni, feleletként azonnal Gyöngyösi kínálkozott¹³ S itt volt Orczy programjának teljessége: kibékítve egymással magyar ízlés és európai szellem. (Ez a kettőség volt mindenkor kovásza irodalmunk fejlődésének.)

Orczy és Bessenyei találkozása azonban nemcsak irodalmunk elvi kérdéseit tárja föl előttünk, hanem gyakorlati nehézségeit is. Találkozásuk u. i. a bécsin kívül még egy újabb kísérletet vont maga után a *magyar írói rend megteremtésére*. Kreskay ugyan 1790-ben Batsányihoz intézett leve-

¹¹ Ugylátszik, Barcsay alkalmat talált magyarországi táborozásai során arra, hogy fölkeresse Orczyt.

¹² A kérdésre vonatkozólag fölfogásunk Ballagi A. i. m.-ben kifejtettekkel lényegében megegyezik. V. ö. még erre Takáts Sándor sorait Péczeli életrajzában. (Nem. Könyvtár. XXXIX. köt. Bp., 1887.) 83—93. l. Itt egyébként Takáts azt is igazolja, hogy Báróczyt szintén Orczy buzdította.

¹³ Gyöngyösi utóéletének megrajzolására érdemes kísérlet jelent meg Ember Ernő tollából a Debr. Szle. 1929. évf.-ban 483—92. l.

leben úgy ír, mintha az ő és Bessenyei ötlete lett volna a pesti „Tudós Hazafiui Társaság“ megalakítása.¹⁴ Csaplár Benedek viszont Horányi Eleknék tulajdonított sok érdemet a társaság megszervezése körül.¹⁵ Így Orczy szinte háttérbe szorul. De éppen Kreskay idézett levele győz meg arról, hogy Orczy szívesen állt be a magyar költők és tudósok körébe, sőt a neki szánt vezéri tisztától sem idegenkedett. Orczyt mindenesetre szép reményekre jogosította föl az a kezdeményezés, aminek cselekvő tanúja volt a „Bessenyei György Társaságá“-ban. Ha e remények a Pesten 1778-ban megalakult „társaság“-ban nem is mentek teljesedésbe, — miért? miért nem? — ma sem tudjuk, — az bizonyos, hogy Orczyt ismét egy irodalmi kör középpontjában látjuk. A tűz, amit itt gyújtottak, sajnos, nem csapott még a magasba, de emlékezzünk arra, hogy a „Beleznaj Ur Házánál“ tartott gyűlések szikrái még sokáig parázslottak, s ennek a melegével fogadta az özvegy Beleznayné Kármánt és társait. Gróf Beleznay Miklós generális († 1787) pesti házának irodalmi tűzhellyé avatása is Orczynak köszönhető, hiszen a generális az ő barátja volt.¹⁶

A pesti Hazafiui Magyar Társaság tagjai egymást nagyon becsülték, s a kölcsönös megbecsülés füzte baráti szálak mellett továbbra is összekapcsolta őket az irodalom szeretete. Elevenítsük föl ennek két érdekes emlékét. Az egyik Kreskaynak a társaságon kívül álló Révaihoz intézett költői levele 1778-ból. Kreskay ebben meleg ajánlással irányítja Révai figyelmét Bessenyei, Orczy stb. műveire.¹⁷ Nincs kizárva, hogy Révai ekkor ismerte meg Orczy költői nevét. A másik emlék, amit fölhozunk, Orczy levele 1782-ből Anyoshoz. Érdekes, hogy Orczy a „társaság“ keletkezése és elmulta utáni ötödik esztendőben is úgy ír, mintha a „társaság“ czeiben a napokban is főnnállott volna. Ime: „... Atyaságodat a *Verselő Társaság actuariussának elválasztottuk* s feltettük magunkban (t. i. ő és Barcsay): valamit még nekünk a sz. Szűzek (t. i. a múzsák) néha-néha jobban zengő furuglyával dalolnak, mind megküldgyük“ stb.¹⁸

Ilyen előzmények után már kevesebb meglepődést okoz az a körülmény, hogy Orczyt egyre nagyobb számban keresik föl kortársai levéllel vagy személyesen. A kapcsolatok egyre szövvényesebbek lesznek, majd szétágaznak, majd összefutnak. Egyre több név bukkan föl, s ha nem is látunk oly mozgalmasságot, mint pl. Kazinczy esetében, Orczy körül sem áll meg a világ. Írói és mecénási neve ismert volt széles e hazában. A mecénást először Illei János emlegette még 1766-ban, és már ő megjegyezte, hogy „nem tsak bővséges adakozásával segíti a' Magyarossan készült munkákat...; hanem a' mi töb', szeb', és ritkáb', annyi különös, és Országos gondgyvai, s' fogla-

¹⁴ V. ö. Császár Elemér közlésében Kreskay Imre levele Batsányihoz. IK. 1929. 316—318. l.

¹⁵ Csaplár B.: Horányi Elek tervezete. IK. 1899. évf.

¹⁶ Barátságuk emlékét őrzí Költeményes Holmi (1787) 107—115. l. — L. még Péczeli: Halotti prédikatio generál. Beleznaj stb. Győr, 1787.

¹⁷ Kiadva Révai elegyes versei közt (1787). Vonatkozó rész a 233. l.-on.

¹⁸ Csaplár Benedek: Révai Miklós élete. Bp. 1886. III. köt. 3. l.-ja nyomán idézem. A levél teljes közlését ld. Koltai Virgil: Anyos Pál élete és költészete. Bp. 1882. 46. l.-ján.

latosságainak közepette egyszer-s mind saját gyönyörű munkáival még azon fellől gyarapította-is“.¹⁹

Kazinczy 1783-ban állásért keresi föl *Orczyt*, a főispánt, — és az íróval találkozik. A találkozásnak ez a fordulata csak növelhette *Kazinczyban* az írói hivatásérzetet és becsvágyat. E föltevésünkben megerősít bennünket az a körülmény, hogy jóllehet tényleg *Orczy* nevezte ki *Abauj* egyik vice-nótáriusává, följegyzéseiben és későbbi emlékezéseiben inkább az író, mint pártfogó szerepel.²⁰

A másik ifjú, aki szintén *Orczynak* köszönhette, hogy a pályakezdés nehézségein átlábolt, *Batsányi* volt *Kazinczy* szerint *Horányi* ajánlására került *Orczy* pesti házába 1785-ben.²¹ Ekkor még jurátus volt a pesti egyetemen, s így társa *Orczy* fiának, *Istvánnak*, aki azonban korán elhunyt. Az öreg *Orczy* nagyon kedvelte fia barátját, s *Batsányi* ezt a szeretetet így jellemezte: „Nekem atyám helyett édes atyám vala.“²² Elvégezve a jogot, 1787-ben *Orczy* veje, báró *Vécsey Miklós* kamarai adminisztrátor mellett nyert *Kassán* irnoki állást. Itt *Kassán* sodródott azután egymás mellé az a három férfiú, akinek az első magyar szépirodalmi folyóirat megalapítása köszönhető: *Kazinczy*, *Batsányi* és *Baróti Szabó*.²³ Mindhárman egyek voltak *Orczy* iránti tiszteletükben, s a *kassai Magyar Múzeum* lapjain mintegy újból föllevenedett a bécsi és a pesti „társaság“ majd minden tagjának neve: *Barcsay*, *Báróczy*, *Bessenyei*, *Czirjék*, *Ányos*, *Kreskay* stb. Sőt, újakkal is találkozunk: *Péczei*, *Molnár*, *Verseghy*, *Virág* stb.²⁴

De a *Kazinczy* szerint „csak szűk baráti körének“ irogató *Orczyt* a komáromi tudós társaság feje is jól ismeri. *Péczei* nem egyszer keresi föl leveleivel, de még személyesen is.²⁵ Munkáit mindig megküldi *Orczy* ítéletére. *Young*-fordítását többek közt neki ajánlja.

A „szűk kör“ tehát egyre tágul, s az *Orczy* név egyre több társaságban tisztelt.

Hogyan jutott el és mikor *Révaihoz*, aki talán mégis a legtöbbet tette e név halhatatlanításáért, amikor kiadta, ha névtelenül is verseit? A kérdésre pontos feleletet nem adhatunk. — Föltevéseink közül egyre már kitértem, tudniillik arra, hogy *Kreskaytól* hallotta volna először *Orczy* hírét. Egy másikat érdemes lesz fölvetnünk. *Révai* 1777-ben, tehát a „*Bessenyei György Társasága*“ megjelentekor, *Bécsben* járt.²⁶ Bár nincs nyom arra, hogy esetleg már ekkor tudomása lett volna „a társaság“-ról, egy mozzanatról még-

¹⁹ Illei: *Boetziusnak* öt könyvei... *Kassa*, 1766. szztlan 16—17. l.

²⁰ *Kazinczy Orczy-tiszteletére* ld. *Levelezését és a Pály.* Emlékezete, valamint a *Magy. Pantheon* c. művét.

²¹ *Kaz. Lev.* XIII. 77. l.

²² V. ö. ezekre *Szinnyei Ferenc*: *Bacsányi János*. Bp. 1904. 6—15. l.

²³ *Baróti Szabó* már régebben is ismerte *Orczy* nevét; talán *Kassán* találkoztak is? V. ö. pl. a *Verskoszorú* 1786-i kiad. 36 sk. lk. és *Révai e legyes*... 269—70. l. — *Kazinczy Batsányival* először *Horányinál* találkozott *Pesten* (*Váczy J.*: *Kazinczy Ferenc és kora*. Bp. 1915. I. 259. l.); *Baróttal* pedig 1778-tól állt levelezésben. V. ö. *Kaz. Lev.* I.

²⁴ A *Magyar Múzeum Orczy-kultuszára* különösen jellemző az I. köt.

²⁵ 1784 óta volt levelezésben *Orczyval*, 1787-ben személyesen is találkoztak. *Levelezésük* kiadva: *Figy. (Abafi)* XI. évf. és *IK.* 1915. évf.-ban.

²⁶ V. ö. *Csaplár* i. m. I. 326. l.

sem szabad megfedelkeznünk; s ez az, hogy Révai ahhoz a Szluha Demeterhez, aki, érdekes, egyedül írt latinul „A Besenyei György Társaságába“ (s munkája már 1771-ből kelt!), akkor intéz költői levelet, „mikor Besenyei György a római egyház vallására állott“²⁷ Nincs kizárva tehát, hogy Szluhától értesült Orczyról is.

A kiadás bizonyos körülményeiről már előbb beszámoltam, most azonban szeretnők megközelíteni az időpontot, amikor elhatározta, hogy kiadja Orczy műveit. Bármilyen érdekes is az idevágó levelezés és Csaplár fejtegetése, az időpontot egyik sem határozza meg.²⁸ Különösen zavarbaejtő Orczy-nak egyik, Péczelyhez intézett levele 1784-ből, amelyben Orczy úgy ír, mintha Révai „elcsente volna“ verseit.²⁹ Ha nem forog fenn semmi tévedés, akkor valóban csak Révai zilált anyagi viszonyai magyarázzák meg, hogy a kiadás oly sokára valósult meg. — Végül arra a kérdésre kell még felelnünk, miért adta ki éppen Orczy költeményeit. Az okot nem csupán Révai anyagi támogatást kereső szándékában kell látnunk, hanem inkább abban, hogy Faludi versei után Orczyiban talált azokhoz hasonló ízlésű költeményekre, amiket még kapósabbá tehetett korszerűségük.

Összefoglalva az előadottakat, XVIII. századi irodalmunk, vagyis nemzeti ébredésünk egyik megindítóját Barkóczy Ferencben jelölhetjük meg; egyik megszervezőjének pedig Orczyt tekinthetjük. Bár nem látjuk határozott törekedését a vezéri polcra, elkelő állása, lekötelező nyájassága, de mindenekelőtt céltudatos magyarsága mégis maga köré gyűjti a tömörülni kívánó literátorokat. Megnyerő egyéniség volt, aki mint író is bátorította és körébe vonta akarva-akaratlan Besenyeieket, a pesti Hazafiúi Tudós Társaságot, a komáromiakat és a kassai Magyar Múzeumot. E társaságokkal történt összeműködésének jelentőségét lemérni a további kutatás feladata. Egelőre csupán annyit óhajtunk megállapítani, hogy *színeznie* kellett, ha nem is *elmélylténie* a magyaros ízlésáramlatot.

Korának úgyszólván minden irodalmi megmozdulásában, amint Révai róla írt emlékkversében olvassuk:

„Pártfogó s író Társ volt...
Értékkel és tollal fáradt érdemében.“³⁰

Ezért mi is el nem múló hálánk jeléül százötven év után kegyelettel emlékezünk úttörő munkásságáról.

Clauer Mikály.

²⁷ Révai elegyes versei 51. l. Szluha és Besenyei kapcsolata, sajnos, még nincs föltárva.

²⁸ Figy. (Abafi) XIII. köt.; Csaplár i. m. főleg a II. köt.-ben.

²⁹ Csaplár i. m. III. 220. l. 6. jegyz. (Kazinczy szintén ki akarta adni Orczy verseit. Pály. Eml. 264. l.)

³⁰ Révai o vessorait íratják a Hadi és más nevezetes történetek szerkesztői Orczy képe alá 1791-ben a IV. köt. élére. V. ö. erre Csaplár i. m. IV. 125. l.

Ádám és Lucifer, magyar és francia romantika

Lucifernek a londoni bábjátékos majomkomédiája alkalmat ad arra, hogy irodalmi jártasságát megcsillogtassa. Ádám ízetlen tréfának tartja, hogy a bábjátékos a bűnbeesés történetével mulattatja az éretlen fiatalságot.

„A torz az épen, mit nem tűrhetek“ —

kiáltja kissé türelmetlenül, hisz találva érezheti magát... Lucifer védelmére veszi a torzot, Victor Hugo „grotesque et sublime“ ellentétpárjának felét:

„Rajtad tapadt még a görög világból,
Ládd, én fia, vagy apja hogyha tetszik,
— Mert szellemek közt ez nem nagy különbség —
Az új iránynak, a romantikának.
En épen a torzban gyönyörködöm.
Az ember arca egy majomvonás;
A nagyszerű után egy sárdobás;
Ficamlott érzés, tisztos szőrruha;
Kéjhölgytül a szemérem szózata;
Tömjénezése hitványnak, kicsinynek;
Szerelmi élvre átka egy kiéltnek;
Feledtetik, hogy országom veszett,
Mert új alakban újra éledek.“

Eszerint Ádámban van valami görögös — valami klasszikus. Mindíg azonossága, következetes idealizmusa, általános érvényűsége, töretlen férfiasága... Lucifer viszont a romantikát szereti, — azt a romantikát, amelyben a francia manifesztumok a fönséges („nagyszerű“) s neveléses („torz“) keverékét és az ellentétet, antitézist hangsúlyozták, nem feledkezvén meg a romantika és az ördög szoros kapcsolatairól. Újabban egy amerikai kutató, Maximilien Rudwin egész sor könyvön át¹ keresi az irodalomban a démonit, az ördög, hiába a „hideg ész“ képviselője: mindaz, ami a természetfölötti az ördög hiába a „hideg ész“ képviselője: mindez ami a természetfölötti világból rendelkezésére áll — boszorkányok, bűvös ajándékok, tündéri rontások — régen romantikus bélyeget kapott. Amellett áldozata, Faust Henrik középkori német és így a romantika hálójának zsákmánya. Ádám ezzel szemben alighogy érinti a középkor talaját s a bizánci középkornak nincs igazi középkor-hangulata: a pozitívizmus távoli megfigyelőjének tetejéről szemlélt medievizmus csupa sötétség, barbárság, hiba; nincs benne semmi csábító, borzongató bűbáj. Ha végül — sok száz példa közül — megemlítjük E. T. A. Hoffmann meséinek ördögi bűvészeit s Frédéric Soulié nálunk is ismert *Mémoires du Diable*-jét, talán felmentést is nyertünk már annak a régi tételnek bizonyítgatása alól, mely szerint az irodalmi korszakok közül a romantikus áll legszorosabb kapcsolatban a stilizált és átértékelt ördöggel.

¹ Főkép: *Les Ecrivains diaboliques de France*. Paris, Figuière, 1938. Benne bibliográfia.

De Madáchnál pontosabban iránylik minden Victor Hugo híres kiáltványa, a *Cromwell* előszava felé.² „Az emberarcra egy majomvonás“ — esetleg több is! — sokszor kerül abban a világban, amelyből, ha szemünk elé idézzük, Quasimodo és Triboulet arca tolul fel emlékezetünkbe. „A nagyszerű után egy sárdobás“: a rim kedvéért átdolgozott megfelelője a „fenséges után nevelésnek“-nek. A következő sor a romanticizmus sok bűnös papja közül Claude Frollóra is illik.³ Aztán a valódi énjét eltitkoló Marion de Lorme következik a két sorban főképp a mulató király és udvara: *Le Roi s'amuse*...

Még két részlet érdemi meg figyelmünket. Az egyik, hogy Lucifer Shakespeare-t is említi itt:

Vajon tetszőbb-e egy Shakespeare neked,
Mint nékik e torzképü összevissza?*

Shakespeare ugyan a romanticizmus bálványa s így inkább Lucifer birodalmához tartozik. De a magyar romantikus eszmekörben Shakespeare a szó szoros értelmében klasszikus: minden időkre szóló és szétoszló megvalósulása nagy emberi törekvéseknek. Ily értelemben természetes, hogy Ádámnak leg-alább annyi joga van hozzá, mint az örökké bíráló, kicsinyeskedő, visszatartó ördögnek. Ha ezt a jelenetet francia írta volna, Ádámé Racine lett volna, Luciferé Shakespeare.

A másik is ezzel a különbséggel függ össze. A magyar romantikus nemzet, a magyar irodalom romantikus irodalom.⁴ De a magyar romantikán mindig „tapad valami a görög világból“. A magyar romantikáról sohas lehet elmondani azt, amit a franciáról oly sokszor mondanak el — egyébként igaztalanul — a teljes típusok kerekességére törő franciák: hogy „idegen“, hogy „eretnek“, hogy „romboló“, „lázadó“... A magyar romantika erejének java építő erő, amelyre éppen azért van szükség, hogy a dinamika nemzet mélysegeiből (mult, nép, tösgyökeresség) fölhozza a nélkülözhetetlen értékeket. Az „eretnység“ s a „lázadás“ pedig a magyar szótárban „vox media“, nincs benne magától értetődő elítélés. A külföldi romanticizmus minden hatóeszközét szívesen s eredményesen használó magyar romantikára volt szükség, hogy végleges formát kapjon a magyar „klasszicizmus“: Vörösmartytól Aranyig, Jókaitól Madáchig minden nagy magyar író olyan, mint az alföldi nagy erdők tölgyei: a fák tökéletes vonalú, nyugalmas klasszikusai eltűnt mocsarak lidérces vizébe nyújtóztatják fantasztikus gyökereiket.

Madách úgy érzi, hogy Ádámja görögös, nem romantikus. De amikor ezt a nevezetes s elgőggé figyelemre nem méltatott pár sorát leírja, görögösen azt a magyarrá vált klasszicizmust érti, ami a plasztikusság és az erőkultusz esztétikai középarányosa, romantikán pedig a francia romanticizmust. Jó ezt észbe vennünk, ha nem akarjuk félreérteni a költő gondolatát, aki egy kis irodalmi vitával csak azért fűszerezte itt történetfilozófiai eszmemenetét, mert ebben a romantika körül folyó vitában világnézeti és nemzetszemléleti kérdések húzódnak meg az irodalmi álarcok mögött. *Hankiss János.*

² Természetesen nincs kizárva, hogy a híres manifesztum valamelyik kivonatán keresztül hatott.

³ Frollón ugyan nincs „szőrüha“, mert világi pap, de a Tragédia stilizál és főképp konkréttebbé tesz.

⁴ Henri Tronchon állapította meg az amsterdami (II.) irodalomtörténeti kongresszuson, hogy a magyar irodalom minden korszakában romantikus irodalom.

Hamlet monológjának hatása Aranyra és Vörösmartyra.

A nagy művésznek és a nagy költőnek nemcsak alkotása halhatatlan, de kisugárzási ereje is szinte végtelen. A velencei doze-palota nélkül másképp épült volna fel a lagunák városa, Horatius és Ovidius nyomait megtalálhatjuk minden kor lírájában, Shakespearét a drámában. A nagy alkotó maga körül hullámokat ver a térben és az időben; a távolról jövő hullámok megérintik más idők költőinek érzékeny lelkét és a hullámok hatására megszületik az új. Nehéz és mindig vitatható az összefüggés megállapítása, de mindig értékes, mert rávilágít a lélek teremtő erejére. Shakespeare egyik képének hatásával szándékozom az alábbiakban foglalkozni.

Hamlet tragikumára a legélesebb fényt a harmadik felvonulásbeli monológna híres sorai vetik.

Ekkép az öntudat
Belölünk mind gyávát csinál,
S az elszántság természetes színét
A gondolat halványra betegíti;
Ily kételkedés által sok nagyszerű
Pontos merény kifordul medréből
S elveszti tett nevét.

Arany János fordításából nagyon szemléltetően érezzük, hogy a gondolat és a tett között gyakran állanak akadályok. Az elmélkedő és a cselekvő ember típusai távolállanak egymástól. A tragikum akkor következik be, ha az elmélkedő embert a körülmények, a véletlen, a végzet cselekvésre szorítják. Sok tekintetben hasonló gondolatot fejez ki Shakespeare a Macbethben. Macbeth sem tartozik az igazi cselekvő emberek sorába; veleszületett nagyra-vágvása, a jövendölés útján megnyilatkozó végzete, feleségének gátlásokat nem ismerő ereje szorítja a cselekvés útjára. Ismeri önmagát. A negyedik felvonás első színében majdnem a Hamlet gondolatát fejezi ki az elmélkedés cselekvéshervasztó erejéről. Szinte fogadalmat tesz következő szavaival:

Gyors szándékot utól nem ér a tett,
Ha csak tüstént nyomán nincs. Ezután
Szívem zsengeje mindenkor legyen
Kezemnek is zsengeje! Rajta, mindjárt
Tett koronázza első szándékom!
Gondolva, végrehajtva.

(Szász Károly fordítása.)

A tettet szülni akaró lélek vajúdását talán legszemléletesebben Brutus monológjában látjuk.

Mióta Cassius Caesar ellen unszolt,
Nem alhatám. A veszélyteli
Tett megtevése s gondolása közt
Egész idő olyan, mint rémalak,
S borzalmas álom. Akkor a halandó
Életművek s a génius tanácsot
Ülnek s az ember alkotmánya, mint
Egy kis királyság, háborog magában
S a zendülésnek sorsát szenvedí.

(Vörösmarty ford.: Julius Caesar II. felv. 1. szín.)

A gondolat nehezen tud tette válni. Shakespeare-nek ez a megállapítása visszatükröződik a magyar költészetben éppen annál a két költőnél, akik nagyon sokáig és nagyon behatóan foglalkoztak az angol drámaíró műveivel.

Edwárd király kemény szemrehányást tett a leigázott Wales urainak, hogy senki sem dicsőíti tetteit. A vendég welsi urak szívében fellobban a harag. A lobogó indulat előtör, hogy a vér bíborával fesse meg arcaikat és cselekvéssé váljék. Szinte látjuk az előtörő vér útját. De mielőtt feltört volna az indulat, útjában találkozott a meggondolással és „orcáikon mint félelem, sápadt el a harag“. Ez a gyönyörű kép aligha született volna meg a hamleti mondás hatása nélkül.

A másik csodálatos kép Vörösmarty képzeletének teremtménye. Már távolabb áll a hamleti gondolattól, de a költő alkalmasint öntudatlanul is Shakespeare hatása alatt állott.

Férfi karján a meggondolásnak
Kél a halvány arcu hölgy, a méla bú.

(Lisza Ferenchez.)

Az elmélkedésnek, gondolkodásnak nem gyors és bátor cselekvés a következménye, hanem a lehangoltság, a bánat. „Az elszántság természetes színét a gondolat halványra betegíti.“

Az arcán feltűnő sápadást, a meggondolással jelentkező méla bút különben Sh. Troilus és Kreszidájában is megtaláljuk. A sokáig húzódó háború sikertelenségén borongó görög vezérekhez Agamemnon így szól: „Vezérek! Mi bú szült sápadást orcátokon?“ (Fejes János ford.: I. felv., 3. szín.)

A költő érzékeny lelke a kívülről jövő hatást felfogja, magáévá teszi, átalakítja; a kisugárzó erő elvégezte termékenyítő hatását: újat teremtett.

Lengyel Miklós.

Mészáros Ignác történeti forráshasználata.

Mészáros Ignácnak, a *Kartigám* nevezetes írójának a Nemzeti Múzeumban található kéziratai között egy történeti munka is maradt ránk 1771-ből: *A | Magyaroknak és Magyar Országának | úgy | fejedelmeiknek és királyaiknak | eredetéről, elő-meneteleiről, szerentsés és sze- | rentsetlen hadairól, ditsős és ditsőtlen dolgai- | rol, Országlásáról, | és ennek természetéről | való rövid Sommába szorított | Historia, | melyet munkálta | Csálloközý | Nagy Lutséi, és Bodó Báári Mészáros Ignác.* (Jelzése: Fol. Hung. 46.) Ennek az erősen katolikus és Habsburg-párti jellegű munkának egyik forrása a hún történetre vonatkozólag *Timon Sámuel S. J.: Imago antiquae Hungariae* c. munkája (1733); Mészáros maga is megjelöli forrásául.

Mészáros a hún történetbe beilleszti Priscos rhetor követségét (4a—5a. ív), mégpedig első személyben írva, mintha ez a leírás magától Priscostól származnék. Pedig ezt is csak Timontól vette, aki a beszámolóinak elég részletes kivonatában Attila lakomájának leírását Cantoclarus fordítása szerint¹ — kisebb stiláris változtatásokat nem tekintve — szószerint idézte. Viszont Timon nemcsak kivonatot ad, hanem magyaráz is; belevesz az ere-

¹ Excerpta de legationibus. Carolus Cantoclarus kiadása. Paris, 1606.

deti szövegben nem szereplő helyneveket (a követségnek commentátorok által kikövetkeztetett állomásait); ezeket Mészáros fordításában már Priscos ajkára adja, sőt még olyan szokásokat és epizódokat is szűr közbe, amelyek az *Excerptában* nem szerepeltek.

Mellőzve a kisebb változtatásokat, rövidítéseket és betoldásokat, a főbb eltérések a következők:

1. *Helynevek.* Timon a Konstantinápolyból való elindulásnak a következő rövid kivonatát adja, illetőleg Mészáros azt így fordítja le:

„...excensionem fecerunt Edessi... Inde terrestri itinere contenderunt Sardicam... Postridie tempore venerunt Nayssam vel Nissam... altero die plana attigerunt, eodemque Danubium lintre trajecerunt... Postero die ad castra Attilae delati, quae locata fuerunt ex adverso Vidini inter Danubium et Schillum fluvium.“ (Liber II, Capitulum V, 182—3. l.)

„Mi, úgy írja (t. i. Priscos) Konstantinápolyból *Edessza*, Szardika, Niszsza városokon által *Vidin* váráig a' Dunához jövén, itten nyertt Hunniai kalauztól Attilának Dunán túl táborozó hadához vezetettünk, mely *Vidinek ellenében Sill és Duna között* táborozot.“ (4a.)

Edessza, valamint a *Viddinnel átellenben a „Sill és Duna között“* elterülő táborhely nem szerepel az eredeti *De legationibus*-ban. De nem fordul elő *Jászberény*² sem, amelyet Otrokócsi Fóris Ferenc tett meg Attila egyik táborhelyének. Timon ezt a véleményt nem tette magáévá; megcáfolta Otrokócsit (183. l.), Mészáros azonban Attila következő táborhelyét éppen *Jászberény* környékére teszi:

„Attila akkor már a' seregétől Háza Népéhez *Jász-berénybe* táborozván.“ (4a.)

(Mészáros még kihagyja néhány folyónak a nevét, amelyeken a követség átkelt és amelyeket Timon is említ kivonatában.)

Egy személynevet is megváltoztat Mészáros: Berichus (= βερίχος) nevét magyarosan *Bericnek* írja. (4a.)

2. *Szokások, epizódok.* A lakoma leírásában ezt találjuk:

Mészáros: ...Attila... minket is, *Rátzok szokása szerént*, kezünkbe tsapván a' kezét, meg-köszöntött. (4a.)

A *thrák* név azonosítása a rácokéval: Mészáros ötlete. Semmi akadályja sincs, hiszen a thrákok a római uralom alatt csakugyan éltek hazánk földjén, a rácok meg Mészáros korában már régi telepeseink voltak; másrészt a leírt szokás fennmaradt mind a magyaroknál, mind a rácoknál.

Érdekes az az eltérés is, amely a féleszű szittyia epizódját érinti. Az eredeti szöveg szerint ugyanis ez csak „sületlenségeket“³ (carmina... absurda⁴) mond, de arról szó sincs, hogy több nyelven mondaná. Viszont ezután következik Zerchon megjelenése, aki valóban vegyíti az avszón, hún és gót nyelv szavait és ezáltal éppen olyan nevetségessé válik, akárcsak az előbbi szittyia.

² Jászberényt még Szabó Károly is elfogadta Attila főhadiszállásának (Etel lakáról. Kisebb tört. munk. 1873, 61—75. l.), viszont Salamon Ferenc már Szeged tájékára tette. (Száz. 1881, 1—39. l.) Ma inkább azon vélemény felé hajlanak, hogy a Tisza—Marosszögben volt.

³ Szabó Károly ford. kis tört. munk., I. k. 51. l.

⁴ Cantoclarus, i. m. 128. l.

Timon már nem idézi az egész Zerchon-jelenetet, de meghagyja a vendégeknek a sok nyelv keverése által való megkacagtatását. Mészáros, látva, hogy Zerchon beszéde az előbbi hűtást váltja ki, a két jelenetet eggyé olvasztja: nála „a szittyá indította a vendégeket nevetésre bolyókás, és mindenféle nyelveken való, öszve habartt beszédével”. (4b.)

Mi oka volt erre? A Zerchon-jelenetet — mint nem magyar érdekűt — fölöslegesnek tartotta idézni. De átvette belőle és a szittyára alkalmazta Zerchon soknyelvűségének részletét, mégha az nevetésre szolgált is: hadd lássák, hogy a magyar nemzet olyan művelt, hogy még ősei is több nyelven beszéltek.

Mészáros különben is igyekszik rokonszenvesse tenni a szittyát. Nála ez nem féleszű (nec sani sensus⁵), hanem csak „bolondozó” és nem is sületlenségeket (carmina absurda) mond, hanem csak „bolyókás” beszédet.

Midazonáltal nem merjük biztosan állítani, hogy Mészároost ez a szempont vezette a változtatásban. Mert ez esetben miért hagyta volna ki azt a Timonnál szereplő mondatot, mely szerint a húnok latinul és germánul is tudtak? Másrészt ha Timonnal a szószerinti idézetben nem is szerepel annak a bizonyos szittyának három nyelven tudása, később a tartalomban ő is ezt írja:

„Et quo pacto *Hunnus morio tribus illis lingvis fari, aut risum concitare potuisset, si eas et ipse, et convivae ignorassent?*” (190. l.)

A kisebb változtatások közül kettőt emelünk ki:

Egy helyen Mészáros, úgy látszik, félreértette a szöveget, bár az is lehet, hogy csak rövidíteni akart és ezért olvasztotta egybe Attila két kerevetének leírását:

Excerpta és Timon: in medio vero sedebat Attilas in lecto; e cujus regione erat et alter lectus, pone quem erant quidam gradus, qui ad ejus cubile ferebant, linteis candidis, et variis tapetibus venustatis et ornatus gratia contactum simile cubilibus, quae Romani, et Graeci nubentibus adornare pro more habent. (Excerpta 125. l.; Timon 185. l.)

Mészáros: Közepette ül vala Attila egy magas nyoszolyás, és párnás zettzél ezékben... (4a.)

Priscos leírása szerint Attila nem a díszes széken ült, csak mögötte levő kerevete volt ilyen. A görögöket és rómaiakat meg sem említi Mészáros.

A másik jelentéktelen változtatás, melyre felhívjuk a figyelmet: Timon is, Mészáros is a negyedik nap eseményei közé illeszti be az ajándékok átadását Krekának (Cantoclarus ezt írja Cercának, Attila első feleségét Reccának), holott ez már a második napon, a nagy lakoma előtt megtörtént:

Timon: Quarto die ad interiores aedium Attilianarum partes se Priscos intulit, donaque verbis ornata dedit Cercae, alteri Attilae uxori, quam in uno latere conclavis frequentes circumstabant famuli, in altero ancillae pavimento tapetiis instrato insidentes acu pingebant, variabantque. (190—91. l.)

Mészáros: Negyed Nap Attilának belső szobáiba ereszteténk, holott tett ékesen szólással Attila második feleségének Krekának az ajándékokat benyújtánk, kit a szobában egy félről jeles számú Inások, más félről szőnyeggel

⁵ Timon, i. m. 188. l.

bé-burított padimentomon ülő, és himet varró szolgáló Leányok környül szolgáltak. (5a.)

Kutatásunk eredményét a következőkben foglalhatjuk össze: Mészáros Timon kivonatát első személyben fordítja akkor is, ha ezáltal olyan helynevek, szokások és epizódok kerülnek Priscos követségének leírásába, melyek abban nem fordultak elő. Nevezetesen:

1. Priscost Edesszén keresztül vezeti.
2. Attila egyik táborhelyét Viddinnel átellenben, a Sill és Duna közé,
3. a másikat Jászberénybe teszi.
4. Attila két kerevetének leírását összeolvasztja.
5. βερίχος nevét magyarosan *Berics*nek írja.
6. A rácokat azonosítja a thrákokkal.
7. Zerchon és a szittyva epizódját összeolvasztja. A szittyvát rokonszenvesnek tünteti fel.

May Istrán.

Erdélyi népmese Mikes Kelemen egyik levelében.

A törökországi levelek LX.-a ekkép kezdődik: „Hol vagyon? Hol vagyon az a puskás, ki meglőtte azt a farkast, ki megette azt a kecskét, kit apám vett a vásáron?” Mikes ezzel csak azt a türelmetlenséget, vagy inkább azt a lemondást érezteti, amellyel állítólag elveszett előző levelének megtalálóját keresi. De ez a néhány izgatott sor egyrészt megvilágításra szorul, másrészt világosságot is hoz.

Világot vet reá az a népmese, melyet Erdélyi János épp Erdélyben (közlelbi helyet nem jelöl) jegyzett föl.¹ Ennek a harmadik versszaka így szól:

Vajjon hol van az a puskás,
Ki meglőtte azt a farkast,
Ki megette azt a kecskét,
Kit apám vett a vásáron,
Fél pénzen, fél garason?

A versszak oly verses meséből való, amely a láncolatossá, halmozósá mesék fajához tartozik. Ezt a típust a magyar népköltési hagyományban három mese képviseli: 1. A miénk, melynek Katona Lajos tárgy történeti okból ezt a nevet adja: Jakab. 2. A kakas és a jérce. 3. A kóró és a kismadár, amelynek a magyaron kívül más változatát eddig, úgy látszik, nem jelezték. Ennek a mesefajnak az a sajátossága, hogy folytonos ismétlései következtében az utolsó versszakból helyreállítható az egész mese. Erdélyi Jánosnál ez az utolsó versszak így szól:

Vajjon hol van az a halál,
Ki elvitte a mészáros,
Ki levágta a tehenet,
Ki megitta azt a vizet,
Ki elnyelte azt a puskást,
Ki meglőtte azt a farkast,
Ki megette azt a kecskét,
Kit apám vett a vásáron,
Fél pénzen, fél garason?

¹ Erdélyi János, *Népdalok és mondák*. III., Pest, 1848. 151, 152.

Kevés mesefaj foglalkoztatta az összehasonlító kutatókat annyira, mint a láncolatossá válnak: minálunk épp a legkiválóbbakat, Katona Lajost, aki összeállította a tárgy magyar változatait, Binder Jenőt, aki a magyar és külföldi néphagyományoknak, valamint a reájuk vonatkozó tudományos irodalomnak széles és mély ismeretével mutatta be ezt a típust. Föltűnik, hogy egyikük sem utal Mikesre.

Pedig Mikes idézete tárgytörténelmileg is jelentős. A tárgynak legrégebbi följegyzésül kettő ismeretes: Az egyiket Reinhold Köhler (Kleinere Schriften, III. 355) adta ki, a „Neu vermehrtes Berg-Lieder-Büchlein“-ből, a másikat Ulrich, Johann Kaspar, zürichi pap, 1768-ban. Minthogy Mikes 1725. április 22-ről keltezi a levelét, korban megelőzi a két legrégebbi följegyzést. Régebbi csakis még két célzás, Cervantesnél (Don Quixote, I. 16) és Fischartnál (Gargantua, 1575, XXV).

Tartalmilag is figyelemreméltó. A legtöbb magyar változatban és az európai párhuzamokban a mese szereplői csak veszedelemben forognak, de el nem pusztulnak, a hentes nem vágja le az ökröt, mert fél a hóhértől; az ökör nem issza meg a vizet, mert fél a hentesétől; a víz nem oltja a tüzet, mert fél az ökörtől; a tűz nem emészti meg a farkót, mert fél a víztől; a farkó nem csapja a kutyát, mert fél a tüztől, stb. Ellenben az erdélyi mesében mérszáros, tehén, víz, puskás, farkas, kecske, mind odavész. Ebben a cselekvényben az erdélyi népmeséhez közeláll a Kálmány Lajos (Szeged népe, I, 151) följegyezte verses mese: A bot és a bak. Mindkettő pedig közel áll ahhoz az énekhez, mellyel a zsidók a peszach-ünnep első két estéjén lezárják a házi istentiszteletet. Ennek az éneknek német változata sajtáságosképen átkerült Clemens-Brentano (Das Knaben Wunderhorn) német népköltési gyűjteményébe. Utolsó versszaka így szól:

Da kam unser lieber Herrgott
Und schlächt den Malach Hammoves,
Der da hat geschlächet den Schochet,
Der da hat geschlächet den Ochsen.
Dass er hat getrunken das Wasserlein,
Das da hat verlöscht das Feuerlein,
Das da hat verbrennt das Stöckelein,
Das da hat geschlagen das Hündelein,
Das da hat gebissen das Kätzlein,
Das da hat gegessen das Zicklein,
Das da hat gekauft mein Väterlein,
Um zwei Schilling Pfennig,
Ein Zicklein! Ein Zicklein!

Ha csak az erdélyi verses népmesével volna dolgunk, szabad volna talán szombatos hatásra gondolnunk. De a Kálmány-följegyezte madarásztoi változat gyöngíti ezt a föltevést. A figyelemre méltó egyezés még további vizsgálatra indíthat.

Heller Bernát.

Magyar irodalomtörténet. 1939. Emlékkönyv Kristóf György hatvanadik születésnapjára. Kolozsvár, 1939. 332 lap. Minerva irodalmi és nyomdai részvénytársaság kiadása. Minerva-nyomda.

A kötet tartalma:

Ajánlás. — Az emlékkönyv története és célja. — Kristóf György: Magyar irodalomtörténet a kolozsvári egyetemen. — Kacsó Sándor: Kristóf professzor első hallgatói. — Antal Péter: Eötvös és Madách. — Balogh László: Komáromi János. — Blédy Géza: A Román Nyelvatlasz és magyar vonatkozásai. — Debreczy Sándor: Az erdélyi magyar széppróza néphőse. — Györfbíró Jenő: A kézdivásárhelyi timár-nyelv mesterműszavai. — Hegyi Endre: Kosztolányi Dezső világnézete. — Jancsó Elemér: Aranka György. — Kristóf Sarolta: Julius Caesar a telefontól. — Makkai Ernő: Erdélyi József költészetéről. — Makkai László: Vázlat a háború utáni erdélyi magyar irodalom történetéhez bevezetéséhez. — Márton Gyula: Nagymon helynevei. — Mikó Gábor: Petőfi eszményítő képzelete. — Miszti László: Eötvös esztétikai és kritikai szempontjai. — Orbán László: Adalékok a brassói magyar színészet történetéhez 1848-ig. — Pellion Ervin: Jókai népszínművei és társadalmi drámái. — Pogány Albert: Kazinczy hatása kortársaira. — Reischel Artúr: A mai Kölcey. — Sántha Alajos: Kolozsvár irodalma a Bach-korszakban 1856-ig. — Szabó T. Attila: Pusztaszabó személynevek helyneveinkben. — Veégh Sándor: Petelei Istvánról. — Vita Zsigmond: A hazafiság formái a Bánk Bánban. — Vörös István: Madách életfelfogása lírája tükrében. — Kristóf György életrajzi adatai és irodalmi munkái.

„Tisztelettel és szeretettel ajánljuk könyvünket Kristóf György professzorunknak hatvanadik születésnapja emlékére. Szavak mámora nélkül, egyedül a tett egyszerűségével ezt a vallomást teszi minden egyes cikk. Erdély minden részéből, magános utakon indultunk el, hogy az évfordulón egymásra találjunk, régi és új tanítványok... Neki nyújtjuk át — professzorunknak —, neki ajánljuk ezt a könyvet hűséges tanítványi ragaszkodással a sok-sok szeretetért.“ Ezeket olvassuk a könyv előszavában. A tanítványok tizenhat erdélyi magyar iskolában szétszórtan működnek s ezt az alkalmat ragadták meg arra, hogy megalkossák munkaközösségüket.

Kristóf György 1878-ban született Sáromberken, Maros-Torda megyében. Tanulmányait a nagyenyedi református kollégiumban és a kolozsvári egyetem filozófiai karán végezte. 1903-tól kezdve a szászvárosi református kollégiumban tanított, 1922. április 1-től a kolozsvári egyetemen, mint a magyar nyelv és irodalom tanára működik. Irodalmi munkásságát 1898-ban kezdte kisebb cikkek közreadásával, munkássága tehát már meghaladja a negyven esztendőt.

Lelkiismeretes bírálatok, értékes tanulmányok fűződnek nevéhez. Különösen Petőfi Sándor, Jókai Mór és Madách Imre költészetébe mélyedt bele nagy

szeretettel, de számos más tárgykör is gyümölcsöző módon ragadta meg érdeklődését. Kolozsvári egyetemi tanársága Imre Sándor, Szinyei József, Széchy Károly és Dézsi Lajos működésének nemes szellemű folytatása. A most közrebocsátott emlékkönyv ékesen tanúsítja, milyen termékenyítő hatást tett tanítványaira s milyen küldetésszerűen fogta föl hivatását.

Az emlékkönyvben közölt tanulmányok egy része tárcaszerű népszerűsítés, de azért — egyet kivéve — valamennyi dolgozatban van valami érték. Az irodalomtörténeti vonatkozású értekezések közül pozitivistá megbízhatóságával kiemelkedik Jancsó Elemérnek Aranka Györgyről és Orbán Lászlónak a brassói magyar színészetéről írt összefoglalása. A nyelvészeti cikkek általában tudományosabb jellegűek, mint az irodalmiak. Blédy Géza, Győrbíró Jenő, Márton Gyula és Szabó T. Attila vizsgálódásai bizonyára magukra vonják a magyar nyelv kutatóinak figyelmét.

Ki kell emelnünk, hogy milyen értelmes magyarsággal, tiszta és világos nyelven írtak az emlékkönyv munkatársai. Maga a könyv is tetszetős külsejű e több képpel és rajzzal díszített.

Pintér Jenő.

Császár Elemér: A magyar regény története. Második átdolgozott kiadás. Budapest, 1939. Egyetemi Nyomda. 400 l.

A magyar irodalomtörténet nagy nyeresége Császár Elemér regény-történetének második, lényegesen átdolgozott kiadása. Császár tudósi pályája három egymás mellett haladó fonálból szövődik egésszé: a regény, a kritika és a dráma történetének felkutatására. A regény történetének nagyszabású szintézisét 1922-ben foglalta össze s most második, az új kutatások eredményeivel gyarapított kiadásban hozta azt nyilvánosságra. Ez a műve értékes és érdekes megfigyelésekben, s a felfogás és a feldolgozás újszerű beállítá-sában kutató pályájának legértékesebb gyümölcse. Feldolgozta Császár még a magyar kritika történetét a szabadságharcig s e műve a legkitűnőbb magyar monográfiák egyike, sőt a külföldi hasonló munkákat is tekintetbe véve, pá-rját ritkítja. Mély elméleti tudása, óriási anyaggazdagság és az arányok mű-vészi világossága jellemzi az első magyar kritikátörténetet. A harmadik téma-kör, mely Császár tevékeny munkásságának fontos kutatóterülete, a magyar dráma története. Ez a műve nem jelent meg nyomtatásban, csak egyetemi előadások formájában tárta föl irodalmunk legértékesebb ágának, a legnemze-tibb műfajnak a történetét: a kialakulástól — az újromantikus dráma fel-tűnéséig.

A regény történetét négy nagy részre osztva tárgyalja: előzmények, a megszületés, a virágzás és a realizmus. Az előzményekben röviden azokról az elméleti problémákról tájékoztat, amelyekkel a magyar regény történetének vizsgálója szemben találja magát. Attekinti a külföldi regény-törekvések ki-magaslóbb irányait, majd elhatárolja az antik és a modern regény fogalmát s rámutat a két faj különböző jegyeire. Majd minden 'regényelőtti' alkotá-sunkat megvizsgálja s ezek közül hármát talál művészi és műfaj-történeti szempontból kiemelkedőnek, mégpedig a *Fanni hagyományait* a szentimentá-lis, *A fejvesztéséget* és a *Tihamért* a történeti színezetűek között. Dugonics *Etelkájának* jelentőségét pusztán fejlődéstörténetinek látja. A magyar regény megszületése Fáy András érdeme: 1832-ben *A Békely házzal* kezdődik irodalmunkban a műfaj története, ez az első önálló és eredeti magyar regény.

Művészi szempontból *A Bélyeky háznak* nincs egyéb érdeme. Az 1836-os év a magyar regény történetében az a korhatár, amely elhatározó jelentőségű, mert olyan meg nem ismétlődő dátum, amilyenre példa eddig nem volt irodalmunkban. Egyszerre három regény látott ekkor napvilágot s mindhárom jelentős: értékben messze kimagaslók társai közül Jósika Miklós *Abafija*, az első művészi hatású és értékű regényünk. Ez már műfaji és fejlődéstörténeti szempontból elsőrangú, s ami értékét még jobban emeli, elsőrangú a regény legművészebb ágában, a történetiben. Gaal József *Szirmay Ilonája*, bár megjelenésében pár hónappal megelőzte az *Abafit* és ugyancsak történeti regény, ennek óriási sikere miatt, észrevétlenül maradt. A harmadik regény írója P. Horváth Lázár, s művének címe: *Az elbujdosott, vagy egy tél a fővárosban*. A könyv Kolozsvárott jelent meg, s nemcsak első társadalmi regényünk (határozott társadalmi rajzra való törekvés nyoma érezhető benne), hanem az az érdekessége is, hogy irodalmunkban az első, mely Bulwer hatása alatt keletkezett. 1836 után a magyar regény váratlan virágzásba borult: Vajda Péter, Kuthy Lajos, Nagy Ignác, Petőfi Sándor és Kelmenfy László művei: mindegyik egy és más szempontból jellemző kísérlet. A regény virágkora azonban a 40-es években éri el tetőpontját s legnagyobb művelői: Eötvös József, Kemény Zsigmond és Jókai Mór. E három magyar íróról szól a könyv legnagyobb és legértékesebb fejezete. Mély átélés és az új források felkutatásáig hatoló tárgyismeret teszi egységessé és tökéletessé a fejlődésrajznak ezt a részletét. Regényirodalmunkat az önkényuralom, majd a kiegyezés korában Császár a különböző külföldi hatások alatt dolgozó írócsoportok szerint tárgyalja. Az angol és a francia realisták, csakúgy megtették hatásukat, mint az akkor népszerűsödő orosz naturalisták. Az angol nyomon járók közül kiemelkedik a sötét világnézetű Tolnai Lajos és az egyetlen regényében finom jellemrajzra törekvő Beöthy Zsolt, Vértesi Arnold és Gozsdu Elek viszont az oroszok tanítványa. A francia lélektani iránynak *Anatole* című regényével Toldy István és a torzóban is rendkívüli tehetségű Justh Zsigmond a magyar követői. Külön fejezetben tárgyalja a magyaros ízlésű írókat: Rákosi Jenő *A legnagyobb bolondját*, Iványi Ödön és Csiky Gergely regényírói működését. Teljesen különállóan méltatja Mikszáth Kálmánt, s finoman világít rá regényköltészetének értékére. A befejezésben áttekinti regényirodalmunkat 1896 után s abból különösen Ambrus Zoltán, Rákosi Viktor, Werner Gyula, Gárdonyi Géza és Pekár Gyula működését emeli ki. Valamivel részletesebben tárgyalja Herczeg Ferenc pályájának rendkívüli jelentőségét. Napjaink irodalmából név szerint fölemlíti a 14 legkiválóbbat s rámutat az új magyar regényírók önállóságára és eredetiségére. Örömmel vettük volna, ha a millennium óta föltűnt regényírók működését kissé részletesebben méltatja, ha nem is értékelve, de bizonyos tájékoztatást nyújtva. A könyvet nagyon használhatóvá teszik az egyes fejezetek végén összeállított bibliográfiai források.

Császár Elemér regénytörténetének második kiadása is csakúgy, mint az első: forrásjellegű. Olyan értéke a magyar irodalomtörténetnek, amelyet haszonnal és élvezettel olvashat minden művelt magyar, mert belőle nagy ismeretanyaga mellett eszményi világnézet és a nemzeti értékek megbecsülése sugárzik felé.

Zozsca Sándor.

Sík Sándor: *Pázmány*. Budapest, 1939. 449 l. A Szent István Társulat kiadása.

Igaza van Sík Sándornak, amikor könyve megírásának indító okaként annak az adósságnak leróvását hozza fel, mellyel a magyar irodalomtörténet Pázmány Péter jelentőségének tartozik. Az adósság fájó terhe nemcsak vele szemben áll fenn, a legnagyobbak közül is soknak nem fizettük még meg a tudomány hálaadóját. Pázmánynak azonban különösképen sokkal tartozunk. Amióta Fraknói Vilmos lényegileg tisztázta élete politikai értelmét, az irodalomtörténeti szempontok érvényesülése még soká váratott magára. Riedl Frigyes, majd utána Horváth János és Alszegehy Zsolt adtak elmélyítő fordulatot Pázmány tisztára irodalmi szemléletéhez és értékléséhez. Közben részlet-tanulmányok — Kastner Jenő, Kornis Gyula, Schütz Antal tollából — világítottak rá Pázmány lelkének, működésének addig alig tudott vagy méltatott vonására. Pázmány tehát belekerült az irodalmi vizsgálódások új irányú és feladatú munkakörébe. Ezt kívánta összefoglalni és teljessé fölépíteni Sík Sándor jeles Pázmány-kötetével.

Sík Sándor két, azonos sugarú, de egymást pompás pontossággal fedő körbe határolja bele Pázmány munkásságát azáltal, hogy együtt láttatja, állandóan egymáshoz fűzi, egymásból világítja meg az embert és az író. Így kapja meg szinte belső törvényszerűséggel azt az irodalmi egyenletet, mely az embert világnézeti és politikai vonzalmaival odaállítja a politikus és egyházi író mellé. A kettő szükségszerűen utal egymásra. A viszonyítás e módjából önként nő ki a kor- és időrajz igénye, melytől megmélyül és megnagyul Pázmány bemutatott alaki kettőssége, tisztázódik szellemi forrásaihoz, kortársaihoz viszonyított kapcsolata s kialakul az a tárgyi mérték, mely időállóan nyújtja Pázmány élete megmaradó értékeit.

Szerzőnk ragyogó fegyecemmel és világossággal uralkodik sokrétű és zsúfolt anyagán. Lehetőleg minden jelentkező kívánságot kielégít. Szempontjai tudós lelkiismeretességénél csak szigorú tárgyilagossága tiszteletreméltóbb. Filológiai részletezésre nincsen ideje, de az összehasonlító irodalomtörténet felmerülő utalásait — főleg a vitairatok elemzése során — mai tudásunk szerint mind elvégzi. Pázmány politikai lelkiségének rajza inkább lélektani érdekű, mint történelmi szellemű. E helyen különösen érezhető a könyv módszerének másutt is élénken felülő vonása, hogy e munkát ketten írták: Sík Sándor a költő és az irodalom tudósa. A kettő néha elmarad egymástól s külön érvényesül. Az élmény lehetőségének önmagát átélésre felkínáló ingere ilyenkor elnyomja az eszmélkedés gondolati tudatosságát. Így keletkeznek a könyvben azok a remek lírai hangolású, szubjektív betétek, melyek színes látások öncélú pompájává oldják fel a súlyosan gördülő történeti anyag fejlődése egy-egy részletét. A fogalmakkal dolgozó tudós rábizza mondani-valóját az intuitív költőre.

A könyv legfinomabb és legönállóbb értékei ott fénylenek, ahol Sík Sándor Pázmányt, a szónokot, különösen pedig az író elemzi és méltotja. Anyagáról e részekben lehúzódik a világnézet és politika kényes kezelésű terhe, s tiszta és mozgékony irodalmi megvilágításba kerül. A Pázmány-mondat, stílus és nyelv jellemét, természetét, esztétikáját — idézetek bőséges adatával igazolva — pompásan vezeti le. Meglepő újságul hatnak Pázmány mondatritmusáról felállított megállapításai. Ha a költői érzéklés finomsága e ponton

tovább visz is az irodalomtörténetin, bizonyosság-keltő erején, az az eredménye mindenesetre megvan, hogy rátapint a Pázmány mondatainak művészi fejtett esztétikájára. Egyébként e tekintetben azt gondoljuk, hogy Pázmánynak a humanizmussal való összetevése — a jövődó Pázmány-kutatás ezt a munkairányt nem hagyhatja figyelmen kívül — még sok gazdagodással fog járni.

Sík Sándor nagyértékű könyve lényeges és termékeny vonásokkal bővítette, mélyítette Pázmányról való tudásunkat. Minden elismerést megérdemel azért, mert Pázmányt közel hozta az irodalomhoz és az irodalmi értékűség jelentőségének egészével mérte ki pályája írói érdemeit. — ss.

Staud Géza: Magyar színészeti bibliográfia. Budapest, 1938. Magyar Színháztudományi és Színpadművészeti Társaság. 352 l. 8°.

A színháztudomány az egyetemes irodalomtudomány egyik legfrissebb hajtása. Művelőit annak a felismerése vezeti, hogy a színház önálló, tehát saját törvényszerűségeivel bíró szellemi jelenség. Néhány évvel ezelőtt nálunk is megalakult a színháztudomány elméleti és gyakorlati híveinek társasága. A „kezdet nehézségei“ azonban állandósultak, s a társaság Színpad c. folyóirata is hamarosan megszűnt. A társas munkával egybekötött áldozatoságtól való idegenkedés ugyan nemzeti tehertételünk, de az egyéni kezdeményezés szerencsére végül mégis csak felülkerekedik. Staud Géza példás önfegyelmel és lelkes önzetlenséggel vállalta az alapvetés fáradságos s rendszerint csak a kevesektől méltányolt munkáját.

Elvileg a színjáték „szintetikus egységéből“ indult ki. Ezért felsorolja mindazokat az elméleti munkákat, amelyek „történeti, esztétikai vagy lélektani szemszögből foglalkoznak a drámai irodalommal, a drámaírók életével, a színészi alakítással, a színészneveléssel, egyes színészek életével és működésével, a rendezéssel, a díszlettervezéssel, a színpadi zenével és a zenedrámával“. De összegyűjtötte a könyvalakban megjelent színikritikákat, a színházi törvényeket, okiratokat, valamint a filmirodalmat is. Staud bibliográfiáját tehát nemcsak a színészet, hanem a drámai irodalom kutatói is jól használhatják.

Csak azt sajnáljuk, hogy a szövegkiadások ezen a széleskörű határvonalon kívülmaradtak. A tudományos apparátussal megjelent szövegközlmények — sajnos, úgyis csak kevéssel dicsekedhetünk — éppen a színház multja szempontjából nagyon tanulságosak. Viszont az önálló címlap nélküli különlenyomatok elmaradhattak volna: ezek baráti kör számára készült figyelemességek, nem különálló munkák, nehéz is őket nyilvántartani. De felesleges is, mert Staud folytatni kívánja munkáját s külön kötetben hozza a folyóiratok anyagát.

Persze ezek aprólékosságok s nem csökkentik a szép kötet értékét, használhatóságát. Tudományunk további nyeresége lesz, ha Staud terveit mielőbb valóra válnak.

Solt Andor.

Riedl Frigyes két könyve: Kölcsey Ferenc. Kiadja a budapesti Kölcsey-és Berzsényi-gimnázium önképzőköre. 139 l. — **A magyar dráma története. I.** Kiadja a budapesti Széchenyi-gimnázium önképzőköre. 172 l. (Magyar Irodalmi Ritkaságok. XLII. és XLIII. száma.)

A Vajthó szerkesztette Irodalmi Ritkaságok immár öt Riedl-könyvet viznek a nagyközönség elé. Tagadhatatlanul helyes, hogy Riedl egyetemi elő-

adásait kiemelik a könyvatos jegyzetek lapjairól, és ezzel a magyar irodalmi műveltségnek állandóbban ható tényezőivé teszik. De hangsúlyozni kell mindig, hogy egyetemi előadásokról van szó; a tanár az élő szó hatását is beleszámolta a többi hatástényező közé; tájékoztatást akart adni, nem tanulmányt, hiszen ebben az időhözköttetés és a tanítás célja is meggátolta. Mindegyik előadás egy, bizonyos műveltség rétegébe sorolható hallgatóság részére készült, és éppen a hallgatóság érdeklődésének kézbeartása kedvéért sokszor olyan mozzanatokot kénytelen erősebben kiemelni, amelyeket a tudományos könyvvé stilizálás sokszor teljesen eljuttat volna. Végül azt is figyelembe kell venni, hogy az előadást a megjelenéstől évtizedek választják el, tehát sok újabb megállapítás, sok újabb megvilágítás értékbecsélyes hatása hiányzik belőle. És a lejegyzés, még a leghitelesebb is, mindig hagy egy-két félreértést is a szövegben. Helyes tehát, hogy pl. *A magyar dráma története* c. előadás egy-két zárjeles vagy hátravetett jegyzetet ad a szöveghez; csak hogy ezekben vagy minden újabb eredményt szóba kell hozni, vagy semmit. Ha tehát fontosnak érzi a kiadó, hogy Benyák Joas-a azóta megjelent, utalnia kellett volna a forrásához fűződő vitára is! Az újabb szövegkiadások közül alig is említődik több, mint ami éppen a Magyar Irodalmi Ritkaságokban jelent meg. A kiadó csak ezekről tud? Vagy ezeknek említését könyvhirdetés céljára akarja felhasználni? Néhány elhagyott figyelmeztetés: a Pray-kódex liturgikus szövegéről feltétlenül meg kell említeni Zalán megjegyzéseit; az egyházi jellegű előadásokról a XVII. századból is tudunk; a Comico-tragédia szerzőjét ma senki sem mondja Rimaynak, tehát utalni kell a kérdés tisztázására; a XVI. század hitvitázó drámáinak száma is gyarapodott; a Credulus és Júlia forrására is rá kell mutatni; a jezsuita Katona István drámaírói említésénél Timár Kálmán közlésére kellene utalni; Faludi Ferenc Caesarját Gálos közzétette; általában az iskoladramák új kiadásai elkerülték a kiadó figyelmét, pedig a XVII. századból való Tékozló fiú sok szempontból jelentős; a piarista darabok tárgyalása is sok jegyzetkiegészítést követelt volna: források megjelölése és maga a drámakészlet azóta nagyon gazdagodott; ma nem mondhatjuk drámának a Kara Musztafa-párbeszédet, ha Gragger tanulmányát ismerjük; a Constantinus és Victoria, mint világi dráma a XVII. század termésébe beiktatandó; az Igaz barátság kapcsán Badics kiadása említendő; Bessenyei Hunyadiját is közzétette Belohorszky; Zechenter darabjának forrásánál miért maradt ki a szerző neve? stb. Viszont valami fennhéjázást érez az ember a Decsy Sámuel művéhez tett megjegyzésben; e szerint „Riedl itt összetéveszti Gyöngyösi egyik munkájának címével a Decsy munkáját“. Nem merném Riedlt azzal gyanúsítani, hogy ezt a kettőt összetévesztette volna; ellenben az élőszo természetesen appellálhatott a két cím rokonságára, s inkább azt tartom valószínűnek, hogy a jegyzetkiadó hallgató — aki aligha tudott Decsy könyvéről — elírással jegezte le Riedl szavait.

Kissé részletesebben szoltam erről a kiadványról, mert elvi megjegyzést is kell hozzá csatolnom. Azt kérdezem: mennyi ezekben a kiadásokban az ifjúság munkája? A könyvatos példányt készen kapták; a jegyzetek szemmeláthatóan nem a fiúk munkái. Tehát csak a pénzt adták a kiadásra. Hol van akkor a sorozat megindulásakor hangoztatott „ifjúsági öntevékenység“?

A *Kölcesey-előadás* sajtó alá rendezőjét a kis kötet Kozocsa Sándorban jelöli meg. A kiadó csak arra törekedett, hogy Riedl előadásának lehető leghitelesebb szövegét adja. Maga az előadás talán a leghívebben idézi élénk Riedl egyéniségét, a tanárét, nem a tudós emberét! Azt az élményszerűséget érezzük rajta, ami ezeket az előadásokat olyan varázsosakká tette. A kép, amit Kölceseyről fest, egyéni színezetű, de sok mélység és finomság van benne. Alkalmasságban is jelent meg: a Kölcesey-centennárium alkalmával. De ennél is az a meggyőződésem: a mai nehéz gazdasági helyzetben az ifjúságot ne adóztassuk meg könyv-kiadásra, ha a kiadás munkájában semmi részt nekik nem adunk.

Alszezhy Zsolt.

Kegyességre serkentő, szíveket vidámító, elmét mulattató Históriaik és Mesés Fabulák, melyeket iminnen amonnan válogatva egybeszedgetett s mind hasznos időtöltésre s mind épületes tanúságra újjonnan ki-bocsájtott Turóczy-Trostler József. Gyomán, nyomtatott Kner Izidor betűivel, 1939. 99 l.

A kötet hét régi mese szövegét közli s — majdnem ugyanolyan terjedelemben — a közzevőnek tanulmányát a meséről és a magyar meséről. A mesék XVIII. századiak, noha az egyiknek régebbi változatairól is említést tesz a tanulmány. A megválogatás természetesen a tanulmány tételeinek szempontjait követte, s így némi egyoldalúság érvényesül benne. Mégis örülünk a kiadó áldozatkészségének, mert hisz régi magyar szövegeket újít fel. A kísérő tanulmányban értékesebb a magyar mese fejlődéséről írt rész; bár a történeti menetet az előre felvett szempont nem egyszer megbontja. Mindenesetre tanulságos kis kötet.

Az erdélyi magyar színészet hősora. (1792—1821.) Nagy Lázár visszaemlékezései. Bevezetéssel ellátta Jancsó Elemér. (Erdélyi Ritkaságok. I.) Kolozsvár, 1939. 109 l.

Nagy Lázár 1821-ben fejezte be feljegyzéseit; a kéziratos munka eddig sem volt ismeretlen, de a közvetlen élményeken épülő feljegyzés meleg hangját jól esik hallgatnunk ebben a hű közlésben. A bevezető tanulmány gondosan megadja azokat a felvilágosításokat, amelyek az emlékirat megértéséhez szükségesek.

N. Z.

Szaboles Ferenc: A nemzeti játékszín eszméje a magyar és német irodalomban. Budapest, 1938. (Minerva-könyvtár, 119.) 102 l.

Gondos számbavétele annak, amit magyar és német nyelven a nemzeti játékszínről írtak. Erdeme, hogy a magyar és német törekvések között kapcsolatot teremt. Elismerést is érdemelne, ha egy tipikus jelenség benne meg nem botránkoztatna. Szól *Horváth András* téti plébános verses röpiratáról is, amelyről természetesen Bayer is megemlékezik nagy művében. De az új „megvilágítónak“ feltétlenül okosabbnak kell lennie a régi tudósnál; ezért siet a névhez hozzátenni: „*Nem P. Horváth Endre*, mint Bayer i. m. I. 395. lap állítja“. Ime, egy doktori disszertáció, amellyel a magyar irodalom-történetből nyer tudori fokozatot a szerző, nem tudja, hogy Horváth András és Horváth Endre egy s ugyanaz a személy! Azt persze nem követelhetjük meg tőle, hogy ismerje Horváth Endrének 1832-ben megjelent „Kisebb Költemények“ című munkáját, ahol az 57. lapon megdöbbenve látta volna, hogy Horváth Endre meglapta Horváth Andrást, azaz negyedik kiadásban közli

az 1815-ben Budán megjelent verset „A posti nemzeti theatrom ügyében“. Mi a tanulság? Ne akarjon a fiatal tudor-jelölt mindenáron többet tudni az öreg tudósnál! Inkább nézzen utána a dolognak! K. P.

Szollás Ella, Droszt Olga, Mokesay Júlia: Magyar könyvészet, 1936. Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest, 1939. XXI és 513 lap.

A kötelező példányok alapján összeállított könyvészet gondos és alapos jegyzéke az 1936-ban megjelent magyarországi műveknek és időszaki termékeknek. Így méltó folytatása a Petrik megindította Bibliografia Hungariaenek és az 1930-as év termését számbavevő Gulyás-féle könyvészetnek. Hivatva van pótolni a magyar könyvkereskedők kiadásában megjelent évi könyvészetet, mivel az az 1917-es évvel megszűnt. Címjegyzéke pontos, könyvleírása tájékoztató. G. S.

Ladislau Kőszegi: Die Begegnung des deutschen, ungarischen und italienischen Kunstgeistes in Hitlers Aesthetik. Budapest, 1939. 26 l.

Megállapításai: „Ich ahnte, dass Hitlers Aesthetik kommen muss“... „Aus so einer Krankheit bekommt die Welt ihre Heilung durch Hitlers Aesthetik.“ ... „Neuestens hat es Hitler über dem Schmutzmeere der ästhetischen Weltdekadenz als ein Pharos neu aufgerichtet.“ ... Ez a mély tisztelet a német nép vezére iránt készíti arra, hogy Piloty művészi értékelésének revidálására szólítsa fel a német művészettörténelmet, magát az államfőt. pedig arra kérje, hogy legmagasabb védnöksége alatt egy gyűjteményes kiállítást rendeztessen Pilotynak és német s külföldi tanítványainak munkáiból.

Az a nagy lelkesedés, amivel Kőszegi a magyar művészet aranykorát méltatja, és az a felháborodás, amivel az újabb irányok elhajlását elítéli, itt Székely Bertalanról és Lotz Károlyról néhány igen finom elemzést ihlet. Maga a gondolat: a Piloty-iskola kiállításának gondolata egy kor ízlésére nagyon jellemző termékek újraértékelését hozhatja magával. Ezt elismerjük, ha magának Pilotynak művészi értékét nem is emeljük olyan magasra, mint a kis tanulmány szerzője. Gondos P.

Vajthó László: Reviczky Gyula. (Budapest, 1939. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda; 164 l.) (*Magyar Írók*-sorozat, 5. szám.)

A XIX. század magyar irodalomfordulójának e nyugtalanítóan érdekes, a maga korában igen kevésbé méltányolt alakjának, Reviczky Gyulának állított emléket jelen tanulmányában Vajthó László. Hősének szellemét két nagy kongeniális szellemóriás, *Schopenhauer* és *Arany János* tanítványának s örökösének teszi meg. Reviczky-n, a költőn kívül megismerkedünk e tanulmány során Reviczky-vel, a kritikus filozófussal s esztétával is. Ismerteti Reviczky-nek a humorról szóló dolgozatait és elméletét. Talán ez a legérdekesebb fejezete a tanulmánynak. Érdekes a „*Reviczky műhelyében*“ c. fejezet is, amelyben becses írói műhelytitok-adalékokat nyújt. A kötet mindenképen olvasásra-méltó. László Erzsébet.

A Cél. — 1939. okt. Méhely Lajos: *A test és a lélek egysége*. A Magyar Nemzet hasábjain Lendvai Istvánnal folytatott vitájának tisztázásául kifejti a maga álláspontját: „a lélek nem egy különleges, anyagnélküli a testtől független lény, hanem az agykéreg idegsejtjeiben végbemenő biochemiai folyamatok összessége“. — Dec. Szőkefalvi Muzsnay Zoltán: *Két világnézet harca*. Az előbb említett vitához kapcsolódva az egységes, ellenmondásnélküli életszemlélet hasznáról értekezik.

Debreceni Szemle. — 1939. dec. Hankiss János: *A csodás elem*. Vizsgálja ennek a motívumnak szerepét a különböző költői műfajokban; lélektani alapját a csodás elemeknek; viszonyukat a különböző izmusokhoz. — Kardos Albert: *Csokonai és anyja, Petőfi és anyja*. A Füstbe ment teru ismert szakát veti egybe Csokonai egyik levelének ezzel a részével: „En, ha számkivetésbe küldődném, talán az anyámtól búcsúznám legkevesebb szókkal, sőt éppen némán“.

Deutsche Akademie. — 1939. dec. Ch. Bauschinger: *Das deutsche Buch in fremden Sprachen*. Az 1938. évben a németből fordított könyvek arányszáma csökkent Magyarországon. A lefordítandó könyvek megválogatása Husz debreceni professzor érdeme (?); a szépirodalmiak harmada nemzetközi íróké, másik harmad a legkönnyebb szórakoztató irodalom termése, a többi is inkább hatásvadászó, vagy legalább is cselekményben gazdag könyv. Legjelentősebb: Bruno Brehm két regénye, Fallada kötete. Ezek mellett néhány vallástudományi kötet, egy-két történeti-politikai mű került át magyar földre. A lélektan, orvostudomány és számtan egy-egy népszerűsítő munkával szerepel.

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1939. dec. Gulyás József: *Ismeretlen Petőfi-vers?* Az előző számban közölt francia fordítás magyar szövegének közzététele. Kár, hogy nem tud a már előbb megtörtént közlésről. — Eckhardt Sándor: *Egy régi magyar verstörredék*. Egy XVI. századi protestáns egyházi ének első versszakát találta a budapesti egyetemi könyvtár egyik incunabulumába belejegyezve.

Erdélyi Helikon. — 1939. nov. Kós Károly: *Találkozásaim Móricz Zsigmóddal*. Meleg sorok a hatvanadik évét betöltő Móricz Zsigmondról; személyes emlékek. — Kovács László: *Hevesi Sándor*. Nekrológ. — Dec. Vita Zsigmond: *Kuncz Aladár*. Gondosan megrajzolt arckép az emberről és íróról. — 1940. jan. Szenczei László: *Kisebbségben*. Kemény és komoly sorok Német László könyvéről. Végső megállapítása: „Ez a szellem és ez a modor nem lehet sem az irodalomtörténésszé, sem az esztétikusé, csupán egy oly emberé, aki elvesztette önmaga értékét“. — Kós Károly: *Néhány szó a fiatal írók valóság-irodalmához*. Szenczei László regényének kapcsán szigorú kritika a divatos falu-elképzelések ellen. Jellemző, hogy a kritika végső megállapítása mennyire hasonlít ugyanennek a Szenczeinek Némethről írt megállapításával: „Igazi, komoly, művelt emberhez ez az írómódszer nem méltó“.

Erdélyi Múzeum. — 1939. IV. György Lajos: *Rajka László élete és tudományos munkássága.* A nemrég elhunyt erdélyi tudós meleg méltatása. — Domokos Pál: *Zemlénny János kéziratos énekeskönyve.* Kora: a XVII. század közepe. Tartalma: néhány világi ének, búcsúztató és főképen egyházi ének. Szelleme katolikus. Sorkezdet: 102. Három éneket közöl. A versek előfordulását más kéziratokban és egykorú nyomatványokban igyekszik szemmel tartani; de — természetesen — sok el is kerüli figyelmét. (Pl. Jézus édes emlékezet már Hajnalnál!) — Valentiny Antal: *Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1938-ban.* A termés: 58 szépirodalmi, 70 tudományos, 39 vallásos, 22 tankönyv, 6 rendelet és törvény, 44 időszaki irodalom, 22 különfélek.

Északi Rokonaink. — 1939. I. Heporauta Akseli: *A finn-magyar kapcsolatok multjából.* 1847-ben veszi fel a fonalat, amikor Ingman Erik ellátogatott Magyarországra és erről útleírásában megemlékezett. Utal Hunfalvy Pál munkásságára; Donner, Krohn és Aspelin fáradozására; jelentős szerepe volt a rokon érzés elmélyítésében Blomstedt Oszkárnak; Jalava Antal csaknem egész életét ennek szentelte.

Győri Szemle. — 1939. 4. Lovas Elemér: *Szent Domonkos első győri fiai.* Az első adat 1270-ből való. Öt nevet ismerünk; a renház a vár építésének esett áldozatul. — Lengyel Alfréd: *XVII. századi magyarnyelvű levelek Győr szab. kir. város levéltárából.* (Közlések.)

Ifjúságirodalmi Figyelő. — 1939. I. Voinovich Géza: *Az ifjúsági irodalomról.* Nagyon találó és időszerű megállapítások az ifjúsági könyv értékének megállapításáról; áttekintése annak, hogy mi érdeklí az ifjúságot. — *Az ország területén 1938. okt. 1-től 1939. márc. 31-ig megjelent ifjúsági, illetőleg ifjúságot érdeklő könyvek jegyzéke.* (Kár, hogy nincs jelezve, hogy ítélt felőlük az Orsz. Közokt. Tanács Ifjúsági Irodalmi Bizottsága; így az iskolák nem tudhatják, beszerezhetik-e könyvtáraikba!)

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1939. 3. György Lajos: *A magyar regény előzményei.* (2.) Az úttörésnél hosszú ideig ledér szerelmes históriát láttak benne. Innen a vádak ellene. A műfaj szaporulása azonban egyre erősebb. Kazinczy véleménye: „Több szükség vagyon most a románokra, hogy azoknak olvasása által a szóllás és magaviselet durvasága kedvesebb ízlésre faragdjön“. Terjedésében nagy szerepe van a könyvkiadóknak. Elméleti első megállapítása nálunk Mándi Sámuelé. Később Balogh Sámuel nyilatkozik róla. A legmélyebb Bajza József fejtegetése. — Harasztly Gyula: *Erdélyi János irodalomszemlélete.* Gondosan vizsgálja mintáit és forrásait, azután pedig egybeállítja elveit és eredményeit. — Waldapfel Imre: *Jegyzetek a Zalán futásához.* A Hajna—Ete-epizódban Dugonics hatását véli felfedezni; Hadúr alakjában Herodotos-ból lát elemeket; végül Arpád és az ifjabb Kyros között talál párhuzamot. (A fejtegetés nem meggyőző!) — Adattár: *Lojális kuruc vers az 1741-iki országgyűlésről.* — *Kemény Zsigmond budai háza.* — *P. Szathmáry Károly naplója.* — *Kuruckori versek szerzői.* (Siralmas volt nekem... kezdetű Dobai Istváné; Vidámságát szívemnek... Visi Anna nevét viseli; Ne vess bár most... versfői Nemes János nevet adják.) — *Gyulai Pál Emlékszel-e című költeményének két kidolgozása.* — *Egy pataki kézirat iskoladrámai.* (Két darab ismeretlen és kiadatlan: Az ABC harcáról és a Komédia-játék.) — *A Mohács forrásának kérdéséhez.* (Kisfaludy Sándor hatása!) —

Hol vannak Lévainak Kazinczy Gáborhoz írt levelei? — 1939. 4. György Lajos: *A magyar regény előzményei.* (3.) A román név jellemzi az Abalót megelőző magyar elbeszélő irodalmat. Nem írták, hanem idegenből készítették. A fordítások nem törekszenek hűségre; sokszor torzítások. A fordítók névsora társadalmi rendjük szempontjából is édekes: táblabíró 9, föld-súr 8, főispán 1, superintendens 1, papok közül 10 katolikus, 12 ref., 2 evangélikus; tanár 8, ügyvéd 13, orvos 5, magasrangú katona 4, tisztviselő 14, különféle foglalkozású 11. — Haraszty Gyula: *Erdélyi János irodalomszemlélete.* (2.) Módszere és műfaji elgondolása; művelődési eszményei. — Fábíán István: *Vidám szépprózánk stílusának kialakulása.* Fáynál veszi fel a fonalat; érdekesen választja el ettől Kisfaludy Károly stílusát; szól Gaál és Kovács Pál stílusáról is. — Adattár: *Széchenyi István négy levele.* — *P. Szathmáry Károly naplója.* — Rákosi Jenő Zivuska Jenőhöz. — *Régi magyar Horatiusfordítók.* (Idéz Dugonicsból, Ajtay Józseftől, Latzka Ferentől, Fileő Jánostól, Döme Károlytól, Péteri Takáts Józseftől, Látzai Józseftől, Sárosy Gyulától, Kresznerics Ferentől, Melzer Károlytól, Horváth Istvántól, Horváth Elektől.) — *Mészáros Magyar Szekretáriusának forrásai.* (Husztai István, Khlosz Pál, de főleg a Batthyány-leveletár.)

Kalanga. — 11—12. Kázmér Ernő: *Asszimiláció a magyar irodalomban.* Farkas Gyula könyvének bírálata. — Kisbéry János: *Kosztolányiné Kosztolányiról.* Ismertetés. — 1940. Szőnyi Kálmán: *Németh László szerepe és VII. Gergely.* Alapmegállapítása: Gergely az egész kereszténységért emelte fel a kardot, Németh pedig az egész magyarságért, a magyarság sok millió szegényeiért.

Katolikus Szemle. — 1939. nov. Meskó Lajos: *A magyar nyelv védelmében.* Pintér Jenő kiadványainak bírálata. — Dec. Kósa János: *A magyar nemzeteseme.* Joó Tibor könyvének bírálata. Megállapítása: koncepciója helyes. de a részletek tévedéssel telvék.

Kelet Népe. — 1939. 11. Darvas József: *Emlékbeszéd József Attiláról.* A munkásság költője, de egyben az egész magyar szegénységé. — 1940. 1. Németh László: *Krlezsza Adyról.* A horvát író szerint: Ady különleges jelentősége nem az, hogy impresszionista módszerével a magyar álklasszikus, akadémikus korszaknak véget vetett, hanem hogy fájdalmas nagyvárosi snobizmusa s a magyar sors mongol mélységei közt az összefüggésnek művészi kifejezést adott.

Koszorú. — 1940. 1. Havas István: *Reviczky Gyula.* Ünnepi megemlékezés. — 2. Hegedüs Sándor: *Jókai.* Az oxfordi egyetemen felolvasott tanulmány.

Láthatár. — 1940. Vass László: *Négy város szerepe a felvidéki irodalomban.* Ez a négy város: Pozsony, Kassa, Komárom, Léva. — Sándor László: *Új magyar lírikusok csehül.* Straka és Hartl anthológiájának ismertetése. — 2. Jancsó Elemér: *Kristóf György:* Meleg és mégis komoly méltatása a hatvanesztendősi erdélyi tanárnak.

Magyar Középiskola. — 1940. 1. Mátrai János: *A piaristák Budán.* 1832-ben kapták meg az egyetemi gimnáziumot. 1851-ben vesztették el, de az intézettel egybekötött elemi iskolában 1880-ig maradhattak.

Magyar Lélek. — 1939. nov. Weress Jolán: *Orbán Balázs.* A falukutatót ünnepli benne.

Magyar Nyelv. — 1939. dec. Csűry Bálint: *Ismeretlen levelek Aranka Györgyhöz*. Baróti Szabó Dávidtól 2, Beregszászi Nagy Páltól és Révai Miklóstól egy-egy.

Napkelet. — 1940. 1. Sötér István: *Mi a magyar?* A Szekfü Gyula szerkesztésében megjelent kötet bírálata. — Fábíán István: *Jókai sorsa* a magyar kritikában. Szinnyi Ferenc regény-történetének ismertetése.

Pannonia. — 1940. 1. Várkonyi Nándor: *Márai Sándor*. Gondosan vizsgálja a léggört, amelyben Márai indul, ebbe állítja az író egyéniségét és rajzolja meg fejlődését. — Faggyas Jolán: *Vörösmarty pesszimizmusa*. A depresszív lélek fokozatos magábasüllyedését figyeli a költő megnyilatkozásaiiban. Pesszimizmusa inkább az érzelmnek, mint az értelemnek megnyilvánulása.

Pásztortűz. — 1939. 10—11. sz. Császár Károly: *Az erdélyi cinterem*. Az újabb erdélyi elhunyt nagyok áttekintése.

Protestáns Szemle. — 1940. 1. Kolozsvári Grandpierre Emil: *Cs. Szabó László*. Méltó ismertetése a magyar rádió irodalmj vezetőjének irodalmi munkásságáról.

Századok. — 1939. 7—8. Kardos Tibor: *Deákműveltség és a magyar renaissance*. Bírálja a magyar renaissance-kutatás eddigi célkitűzéseit; a pécsi Magyi-kódex verseinek kapcsán vizsgálja a középkori deákkultúrát, annak humanisztikus elemeit. Ezekhez kapcsolja a magyarországi humanista színezetű mondákat, az ars notarialis hatását, és az iskolai költészetet.

Turán. — 1939. IV. Virányi Elemér: *Az úttörő*. Reguly Antal emléke. — Bán Aladár: *Zempléni Arpád emlékezete*. Rövid méltatás.

Ismeretlen részlet az Ypsilon-háborúból.

Az újabban előkerült Vörösmarty kézirat-anyagban találtam a költő érdekes, rövid nyelvészeti darabjának, az *Ypsilon-háborúnak* egy eddig ismeretlen részletét, amely ugyan szerkezetében emlékeztet a „vígjáték“ második jelenésére, de beállítása és stilizálása még nagyon kezdetleges, valószínűleg 1819-ben, vagy 1820-ban keletkezhetett, amikor a Verseghy—Révai-nyelvészeti csata virágkorát élte. A Gyulai által kiadott kézirat (*Vörösmarty Összes Munkái*, VIII. 1885, 199—215.) sokkal érettebb, jóval későbbi szöveget tartalmaz. Gyulai tömör jegyzetében jellemző módon világította meg a nyelvészeti „bohózat“ megírásának körülményeit: „az ypsilonisták (Verseghy), jöttisták (Révai) pártja harcát itt maguk a betűk vívják sok komikai eleven-séggel. Vörösmarty e bohózatot 1821-ben írta, de 1824-ben átdolgozta s úgy látszik, ki akarta adni. Legalább azt mutatja a kézirat címlapján a következő levélke: ‚Kedves barátom Gozdsu! Ha ideje engedi kérem írja le e héten ezen darabot!‘ Gozdsu [Manó 1802—1870], a későbbi híres ügyvéd, tanuló-társa és barátja volt Vörösmartynak s alkalmasint azért akarta vele, mint szebb íróval, leiratni a nyomda számára, hogy valahol kiadja“. (U. o., 392.) Gyulai tehát e kéziratra írt levélből arra a következtetésre jut, hogy a költő az *Ypsilon-háborút* ki akarta nyomtatni. Abban azonban Gyulaival nem ért-hetünk egyet, hogy Vörösmarty e darabját 1821-ben írta, de 1824-ben átdol-gozta, amit Gyulai arra alapít, hogy a kéziratnak fönmaradt egy 1824-ben *másolt* példánya. Közelebb járunk a valósághoz, ha azt állítjuk, hogy Vörös-marty 1819-ben írta (a most közölt részlet is ekkor készülhetett), 1821-ben újra átdolgozta mostani, végleges formájában és 1824-ben e második kidol-gozást lemásolva, esetleg kisebb javításokat eszközölve rajta, akarta sajtó alá rendezni. Azt a kérdést, hogy a költő életében miért nem adta ki e munkáját? — ezt már nem lehet eldönteni!

„*Jott.* Igaz ugyan, hogy ebben az esetben méltán engedhetnénk az *Yps* helyét a’ származásban is, de magányosan elégtelen, más bötűvel öszszetété pedig csak bötű szaporítás; különben is, ha Ypsilon ragasztéknak vevődik anynyi féle módon változik, hogy azon csekély megegyezésért, mellyet némely törzsök szavaknak származásiban is megmutathat, még eléggé alkalmasnak nem állitodhatik minden esetben; azon állítása hogy én a’ törzsök-ezavak-ban sehol sem olvadok öszsze azon bötűkkel, mellyekkel mint ragaszték egye-sülni akarok, tagadhatatlan, de épen ellenére nincs szándékomnak; mert ha neki szerencséje volt a’ gyökérben öszsze olvadni, miért ne lehetne nekem a’ származásban, ha itt nálánál jobban eljárhatok tisztemben. Azt pedig innen is láthatni, hogy mellettem nem csak a’ gyökér el nem romlik, hanem én egyedül elég vagyok ragasztéknak, ’s rólam elég azt megjegyezni, hogy a’ szónak végső betűjével váljak egy hanggá, midőn az Ypsilon még azon kívül

más bötükkel is egyesülvén nem csak a' bötüket szaporítja, hanem ismételt öszszeolvadással is alkalmatlankodik, p. o. ezen szóban ad-ja nekem csak d-vel kell öszszelágyulnom, Ypsilonnak pedig először g-vel, azután d-vel is. Ezen kívül vannak példák, hol az Y-pártfogóji is, reám mint ragasztékra szorulnak, p. o. haragja, akarja. Itt mintegy természeti út látszik arra vezetni a' velünk élöket, hogy engem mint ragasztékot minden másoknál előbbre tegyenek azzal a' különbséggel, hogy nagyobb vagy kisebb rokonságom szerint a' megelőző bötükkel vagy öszszelágyuljak vagy nem. Ha tehát van olyan eset, mellyben az Ypsilon a' származásban helyesnek lenni látszik, van olyan eset is, mellyben én valószággal tőrhető vagyok, minthogy mind a' két rendű sereg helybe hágy.

A'. Részemről megelőszem ezen felciettel, mind azáltal bötütársaim, rátok bízom, hogy belső tulajdonságtok szerint két vetekedő társaitokhoz hajoljatok vagy tőlök elpártoljatok; azért is mássalhangzó atyafiak, különösen szóljatok érzéstek szerint.

B. Én az Ypsilonnal gyökérben öszsze nem szoktam lágyúlni, mellettem pedig ragasztéknak meg nem szenvedem, mivel sem különös hangja nincsen sem szótagot kezdeni nem alkalmas. A' Jottot ugyan meg szenvedem mint ragasztékot mellettem, de vele egy hanggá soha sem változhatom p. o. Ezekben hab-ja, bab-ja.

D. A' származásban gyakran ragaszték áll utánam; és pedig némelykor J. némelykor Y. G-vel. Itt az Ypsilont csak azért sem szenvedem meg mert elégtelen magában tisztének megfelelni, hanem még más bötűvel is kelle neki egyesülni. Ez nem csak bötűszaporítás, hanem egyébiránt is kettős öszszeolvadást kíván, az elsőt tudniillik a' g-vel, a' másodikat velem a' mi egészen tőrhetetlen. A' Jottát választom tehát ragasztéknak, és azzal annyival inkább öszszeolvadok, mivel szótagot is kezdhet, mit az Y magában nem tehet. Gyakran pedig épen semmi ragasztékot sem szenvedek meg p. o. hada, hida 'st.

F. Én röviden csak azt mondhatom, hogy ámbár ritkán tőrtenék meg, ragasztékra lévén szükségem Jottot választom, mindazáltal véle egy hanggá nem leszek.

G. Én is azt mondom, Jottal egy hanggá nem változom. Nem szenvedhetem az elfajult lágy hangokat.

Jott. Nem hiában, a' goromba szónak is te vagy a' kezdete, ugyan jól értesz hozzá.

A'. Békével! — tovább.

K. Nem örömet veszek ugyan föl ragasztékot mellém, mégis szükségben a' Jottot választom azzal öszsze nem olvadván. Gyakran lévén ragasztékra szükségem, 's az igékben mindenkor. P. o. zsák-ja, rak-ja, itt pedig ragaszték nélkül: széke, ablaka.

L. A' származásban...

Kozocsa Sándor.

Manon Lescaut és A Karthausi.

Eötvös József báró *Karthausijának* kutatása terén nem akar nyugvóponttra jutni a kutató buzgalom. *Honti Irén* dolgozata (*A Karthausi forrásai*). A Karthausi és a Manon Lescaut, 1938.) új forrásra igyekszik ráterelni a figyelmet: Prévost abbé *Manon Lescautjára*.¹

Kiemeli hogy mint Des Grieux lovag Manont, Gusztáv is az első szempillantásra szereti meg Júliát; mint a lovag sorsát Manon családja, úgy tereli Júlia csalfasága a Gusztávét új fordulatra; a szerelmi naívságot Eötvös hőse csak Des Grieux-tól örökölhette; mindkettő igyekszik szabadulni az erkölcsi tiprottságból; Betty lebilincselő báját Manontól örökölte; Gusztáv és Armand barátsága olyan eszményi, mint amilyen a Tiberge-é és Des Grieux lovagé. Majd Eötvös egyéni élményeinek *A Karthausi*ban való visszaverődését fejtegeti.

Ezt a párhuzamot az őszintének feltűnni akaró meggyőződés olyan eleven erejével vonja meg a szerző, hogy villámszerű ostrom döbbenetével hat az olvasóra. De ez ijedt kábulatából felocsúdvá, mégis csak megkockáztatja a kérdést: hányadán vagyunk ugyan ezzel a *Manon Lescaut*-hatással?

A kérdést újra meg kell vizsgálnunk sine ira et studio, hogy lássuk: komolyak-e Honti Irén eredményei? Vizsgálatunkban fontos megfigyelnünk a regény szövetét és gondos számot kell adnunk arról is, milyen alkotásul méltatja a kritika *Manont*: kínálkozik-e magában a regényben és a kritikai irodalomban alapunk arra, hogy feltegyük: *Manon Lescaut*ban vannak olyan mozzanatok, melyek logikusan indítják a kutatót arra az elméletre, hogy *A Karthausi* egyik mintája ez a regény lehetett.

Manon Lescaut valóban a lélekre hirtelenül zúduló vihar típró erejével igázza le a gyermekifjú Des Grieux lelkét; a maga végzetét Manon szemében olvassa; riadva látja, a szerelem milyen örvényébe került; érzi „láncai szégyenét és méltatlanságát“ (la houte et l'indignité de mes chaînes). Börtönbe jut miatta, de azért szerelmének viharzása korántsem enyhül; „szíve bálványát“ (l'idole de mon coeur) kiszabadítja az Hôpital génerálból. Gyilkosságba is keveredik. Majd Manon egy olasz herceggel sző viszonyt, de a hiszékeny Des Grieux-t ezúttal is elvakítja túláradó szerelmének mámorja. Mikor Manon G. M.-mel barátkozik, kárpoztulás ismeretlen leányt küld *Des Grieux*-höz, de ez harag és fájdalom között vergődik „hálátlan és esküszegő“ kedvese miatt. Az öreg G. M. a Châtelet-be juttatja Des Grieux-t, Manont az Hôpital génerál-ba. A fiatal lovag apja segítségével kiszabadul, de a szerelem tüze annyira égeti, hogy az amerikai száműzetésre ítél Manont elkíséri. Manont a *bande malheureuse*be sorozták, láncra verik. A poroszlók csúfosan kiaknázzák a leányt követő Des Grieux „szenvédélye szilajságát“. Eljutnak Új-Orléans-ba. Manon és Des Grieux szerényen, boldogan élnek itt. Megnyerik az egész gyarmat bizalmát, és az erényes szerelem (*amour vertueux*) felé haladnak. De itt is viharfelhő komorodik fejük felett: a gyarmat kormányzójának rokona, Synnelet is szenvedélyes szerelmre lobbán Manon iránt. Des Grieux páros viadalra kél vele, súlyosan megsébesíti. Riadtan menekül Manonnal. De Manon ereje folyton fogy, Des Grieux egész éjjel virraszt, imádkozik mellette. Manon kimúlt, sírját a lovag kardjával és kezével ásta

¹ Teljes címe: *Historie du chevalier Des Grieux et de Manon Lescaut*.

meg. Mielőtt a földbe eresztette volna, „a legtökéletesebb szerelm minden hovával“ csókolgatta. Eszméletlen állapotban találták a leány sírján. Majd megjön a hajón az eszményi jó barát, Tiberge. A lovag megnyugtatója: a Tiberge-től lelkébe oltott „erény magvai“ megtermik majd gyümölcseit.

Ha megfigyeljük *Manon Lescaut* meséjének vonalvezetését és összehasonlítjuk *A Karthausi*éval, legott szembeötlik az első tagadó vonás: ebben a mozzanatban a *rokonságnak leghalványabb vonása sem dereng felénk*. Honti Irén tanulmánya az összefüggésből kiragadva, vonogatja párhuzamait. Ezt a játékot meg lehetne cselekednünk más alkotásokkal is, így, teszem, arra, hogy hirtelen támad a szerelm, kapóra jöhetett volna *Romeo és Júlia* is, Gusztáv kolostorba vonulását is össze lehetett volna vetnie *Sainte-Beuve Volupté*-je Amaury-jának szemináriumba lépésével.

Meg kell vizsgálnunk azt a kérdést is: hogyan jutott Honti Irén arra a gondolatra, hogy *Manon Lescaut*-t tekinti *A Karthausi* egyik jelentős mintájának. Úgy látom, egy erős sugalom kapta meg, Péterfy Jenő mesteri essay-ének egy helye. Péterfy szellemesen írja: „Gusztáv egy modern Des Grieux, ki *Manon Lescaut*-ját nem hagyhatja“. A képes stílus nagymesterének, Péterfy Jenőnek csupán hasonlata, mégpedig nagyon találó hasonlata ez; olyan, mint a Mérimée Prosper *Carmen*-jét jellemző nagy francia kritikuszé, a Péterfytól eszményképül tisztelt *Sainte-Beuve*-é: „Ez a *Carmen* nem más, mint egy előkelőbb ízlésre valló *Manon Lescaut*, ki romlásba csábítja (débauche) Des Grieux lovagját...“ (Idézve Larousse *Grand Dict. Universel*-je X. k.-nek 1092. lapján.) Milyen szép volna, ha most egy buzgó kutató ezen a nyomon *Manon Lescaut* hatását firtatná *Carmen*ben! Nézzünk egy más esetet! Musset Byron modorában írott *Namouna*-jában olvassuk:

Manon, sphinx étonnant, véritable sirène,
Coeur trois fois féminine, Cléopâtre en paniers.
Quelle perversité, quelle ardeur inouïe
Pour l'amour et pour l'or. Comme toute la vie
Est dans les moindres mots. Ah! folle que tu es,
Comme je t'aimerais demain, si tu vivais.

Milyen lenyűgöző volna, ha ezen az alapon valaki azt fürkészné, hogy Musset *Karthausiszerű Confession d'un enfant du siècle*-nek mintája Prévost regénye volt.

Az érv, hogy mind Prévost, mind Eötvös regénye szubjektív, csak az elsőre nézve igazolható, itt is csak kis mértékben, *A Karthausi*ban ellilánzó feltevés.² De még ha így is állana a dolog, az analógiás okoskodású talajba mozgunk. Szerzőnk külön fejezetet is szentel Eötvös „Elménei“-nek. Ha voltak, mi az oka, hogy Eötvös Krudenerné és Guttinger módján fejezi ki azokat? Nemcsak az „Elmények“ kifejezésének módja, sajátosságuk is miért olyan *A Karthausi*ban, mint a francia mintákban? Több, mint 30 éve: Ferenczi Zoltán abban bízott, hogy *A Karthausi* személyes mozzanatának igazolására majd csak előkerül Eötvös életének regénye. Előkerült-e? Nem, de

² *Manon Lescaut*ban van néhány önéletrajzi mozzanat. Az apai házból való szökés, a visszatérés teológiai tanulmányokhoz, a Saint-Lazare-ból való szökés Prévost abbé noviciusi éveire emlékezteti már Villemaint is, de tiltakozik a mindenütt szubjektív nyomokat fürkészők „henye“ gyanúztatásai ellen. (*Cours de litt. française*, I. k. 250–260, 1852-ik kiadás.)

előbukkantak mintái. Az is kiderült, hogy *A Karthausi* alakjai, Péterfy Jenő szellemes megállapítását kiegészítve, azért születtek „csont nélkül“, mert így tanította ezt az érzelmes regények gynekológiája. Így megállapítható, hogy szerzőnk sugalmazója egy Péterfytől származó ötlet, fejtegetésének lendítőkereke pedig... egy *petitio principii*. A reflexiók alkalmazása és az érzelmes regények divatja buzdítja Eötvöst, nem pedig tapasztalatai (25 éves volt!). A *Manon Lescaut*-val kísérletező összevetés első érve megdőlt. Hogyan állunk a többivel?

Meg kell vizsgálnunk, mi módon fogja fel a szerző *Manon Lescaut*-ot. Ezúttal a második kényes ponthoz jutottunk. Nem vetett számot a kérdésre vonatkozó irodalommal. Csupán Sainte-Beuve tanulmányának és Servais könyvének egyes helyeire hivatkozik Prévost regénye szubjektív sajátosságának igazolására. Sajnálatos ez a mellőzés, mert komoly és értékes munka folyt *Manon Lescaut* értékelésében, másfelől az is igaz, hogy a kritikai irodalom latolgatása a szerzőt könnyűnek gondolt vállalkozásától visszatessékelt volna.

Maga Prévost abbé híres lapjában, *Le pour et contre*-ben, azt írja *Manon Lescaut*-járól, hogy benne mindenütt „igaz festőekre, természetes érzések“-re találunk, stílusában pedig maga a természet szólal meg. A múlt század egyik legkiválóbb irodalomtudósa, *Villemain Ferenc*, nagyértékű *Cours de littérature française*-ében, miután éleslátásával jellemezte Prévost regényének alakjait, okosan mondja a „hervadhatatlan“ *Manon Lescaut*-ról, hogy „közönséges kaland“-dal indul és „a szenvedély fenségé“-vel végződik (1852-iki k.-ben, I. k. 253—260. l.). A francia essay-irodalom egyik legélesebb szemű művelője, *Brunetière Ferdinánd* 1885-ben beható tanulmányt szentelt Prévost abbának. Rámutat arra, hogy Prévost igazi mintái La Bruyère *Jellemei*, Fénelon *Télémaque*-ja és Racine *tragédiái*. Kiemeli, hogy Prévost *Manon Lescaut*-ban a szerelmi szenvedély hirtelen támadása és ellenállhatatlansága mozzanatában felülmúlja regényíró kortársait: Marivaux-t és Lesage-t. Rávilágít még *Manon Lescaut*-ban a „csaknem példátlan gyorsasággal perdülő cselekvény elevenségére, nyelve erejére, retorikátlan egyszerűségére, természetességére és az erkölcsi mozzanat rajzában való tapintatosságára. (*Études critiques sur l'histoire de la littérature française*, III. série, 188—258. l.)¹

A jeles kritikai érzékű *Morillot Pál* szép *Le Roman en France depuis 1610 jusqu'à nos jours* c. munkájában (1892) azt magyarázza meggyőzően, hogy Tiberge, az eszményi barát teszi jóvá a regényt, nélküle csak „a szenvedély fájdalmas kiáltása“ volna (231—240. l.). Lanson Gusztáv irodalomtörténetében azt emeli ki, hogy *Manon Lescaut*-ban „a tiszta s határtalan szenvedély“ viaskodik az élet kicsinyességeivel. *Merlant Joáchim* kitérő munkájában (*Le roman personnel de Rousseau à Fromentin*, 1905) úgy ítél róla, hogy írója „új példát“ adott benne „a szenvedélyben való végzetesség“-ről és hogy az „egészen tiszta, más mindent kizáró és fellázadt szerelmet“ rajzolta benne. (XIV—XV. kben.)

Egy tagadó jelenség szempontjából fontos, hogy figyelmünket rászegezzük *Mornet Dávid*-nak, a Sorbonne tanárának *Le romantisme en France au XVIIIe siècle* c. munkájára is. Kimutatja, hogy már Rousseau *Nouvelle Héloïse*-e előtt Prévost regényeinek hősei is ismerik „a szív szenvedéseinek keserű édességét“; hivatkozik is nem is egyszer *Clevelandjére* és *Doyen de Killeninjére* (93., 111, 131, 137., 158. l.), de egy árva szóval sem említi *Manon*

Lescaut-t. Másfelől érdekes rámutatnunk *Ascoli* találó megállapítására: *Manon Lescaut* meseszövevényében „a szenvedély és a kaland egyesül“ (J. Bédier és P. Hazard: *Histoire de la lit. française illustrée* II. k., 66. l.).

A regény tárgyi jellemzésének támogatására elsorakoztattuk a méltató irodalomtudományi eredményeit: *Manon Lescaut*ban van ugyan egy-két életrajzi mozzanat, de a regény lényege: a lélekre szakadó, izzó és végzetes szerelem, a kaland is belejátszik, nyelve pedig cikornyátlan egyszerűségével hódítja meg olvasóit. Ha ilyen *Manon Lescaut*, hiszen annyi szem vizsgálta, magunk is ilyennek láttuk, lehet-e gondolnunk, hogy ilyenül hatással lett volna *A Karthausira*?

Mintha a kutatás, hosszas és elmélyedő munka után, nem világított volna rá Eötvös forrásaira és mintáira, Honti Irén, egy ötlet játszi *pirouette*-jével tovalibbenve, főlényesen és kegyesen néz el a komoly munka fölött.

A Karthausinak nem a szerelmi szenvedély végzettségűsége a legjellemzőbb sajátossága, hanem a szenvedélyben és a szenvedésben unalomig úzótt pocpcselés, a léleknek az öngyilkosság gondolatáig hajszolt dúltsága, a természet mozzanatának a kedélybe való olvasztása. Ebben a jelenségben és a hozzáfűződő mozzanatokban, így *összefűgő mottvosorban is* (forrás- és mintakeresésben döntő jelentőségű az egymásba fűződő indítékok sorával való összevetés), mint *A Karthausi és forrásaiban* fejtegettem (*Irodalomtörténeti Közleményekben*, 1934), *A Karthausira* olyan lenyűgözően irányító hatása volt Krudenerné *Valérie*ének, hogy utána *Manon Lescaut*-nyomokat keresnünk benne a minden áron újat mondani akarás igyekvésével magyarázható. Gusztave és Gustave vérrokonsága (nemcsak nevük azonos), jellemük és kedélyük nyirkos érzélgősségben elpépesedő rajza milyen messzeesik Des Grieux lovag végzetes szenvedélyének és miatta való tiprottságának korántsem agyonérzelmesített, sőt üde természetességgel ecsetelt rajzától! Előkelő idegen ő ezen a tájon, semmi hókus-zpókusz nem tudja a két szentimentális Gusztáv világába varázsolni.

Kicsinyli a két Gusztáv karthausiakhoz jutásának Eötvösre nézve cím-döntően jelentős mozzanatát is, noha annyira fontos, hogy *A Karthausi* valóságos *primus moriens*ének tekinthetjük. A barátság indítékának, az apa és fiú ellentétének jelenségére, s Betty sugalmazójára is rámutattam Krudenerné *Valérie*ében, mint Júlia és Arthur mintáira: Guttinguer Júliája és Arthúrja példaszolgáltatásaira is *Arthur* c. regényében, filológiai és lélektani módszerrel keresve az utat az esztétikai értékelés felé. Azzal a könnyed főlényességgel odavetett jelzővel, hogy ez a két regény „elég ismeretlen“ nehéz mit tennem. Legfeljebb csak azt fűzöm hozzá: az egyik előtt *az*, a másik előtt *nem az*, így a francia kritika egyik legragyogóbb nevű mestere, Sainte-Beuve előtt sem volt ismeretlen a két regényről írott, a *Revue des Deux Mondes*ban közzétett kritikáit buzgón olvasó Eötvös előtt sem.

Végül Honti Irénnek az az ítélete, hogy „adataimat túlbecsülöm“ és „szertelen túlzásba“ tévedek, gyors ívelés már a kecses könnyedség modorából az ítélkezés kúriai magaslatának drákoívá zordosított légköre felé. Kutatásomban *facta loquuntur et quanta facta!* Az a lényege, hogy Eötvös a Krudenerné és Guttinguer nyújtotta mesefonalt híven követi és csak epizódokkal bővíti ki, Gusztávja is hűséges párja Krudenerné Gustave-jának. *De Manon Lescaut nem került az útjába!*

Az *argumentum ad hominem* módján még azzal sem felelhetek, hogy a szertelen túlzás Honti Irén dolgozatában kelletlenkedik, mert nála nem ezzel az esettel van dolgunk, hanem, hogy egy kis módosítással Kantot idézzem: *Die Träume einer Geisterseherin* körére emlékeztető ábrándok világába röppenő tudományos merengéssel.

Elek Oszkár.

Egy ismeretlen Tompa-levél.

Az Ernst-féle gyűjtemény árverezése alkalmából a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának kéziratára többek közt néhány Tompa-levelt is megvásárolt. Ezek közül az egyik Tompának Böszörményi Károlyhoz intézett kiadatlan levele. A levél a Tompa-irodalomban is ismeretlen, pedig irodalomtörténeti érdekessége miatt föltétlenül megérdemli a közlést.

A levél kétségtelenül Tompa írása. Címzése, illetőleg borítékja hiányzik, a megszólításból és a tartalomból azonban teljes bizonyossággal megállapítható, hogy Tompa e sorokat barátjához, Böszörményi Károlyhoz intézte.

Ugyancsak a levél tartalmából kell következtetnünk keletkezési idejére is. Kétségtelen, hogy Tompa eperjesi tartózkodása alatt, Petőfivel való megismerkedése után írta e levelet. Petőfi 1845. április 4-től május 1-ig tartózkodott Eperjesen, Tompa pedig ugyanebben az évben, június 26-án távozott el végleg innen. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy a levélben említett előzetes jelentés Tompa Népregéiről az *Életképek* 1845. május 24-i számában jelent meg, akkor a levél keletkezésének időpontját 1845. május 24 és június 26-a közé tehetjük.

Tompának Böszörményi Károlyhoz intézett 19 levelét kiadta Vozári Gyula.¹ Ezek közül csak egy eperjesi eredetű, 1844 szeptemberéből. Így tehát Tompának az a levele, amelyről jelenleg tárgyalt levelében említést tesz, vagy elkallódott, vagy még lappang valahol.²

Böszörményi Károlyval, e szatmármegyei nemes ifjúval sárospatiki diákkorában ismerkedett meg Tompa, s ettől kezdve szoros barátság fűzte őket egymáshoz. Barátságukat különösen elmélyítették azok az érzelmek, amelyek Tompát B. K. hűgához, „Kati“-hoz fűzték. E szerelem minden bizonnyal házassághoz vezetett volna, ha anyagi viszonyai és egészségi állapota korai lemondásra és visszavonulásra nem kényszerítik a fiatal költőt. E levél már a lemondásban való megnyugvás korszakából való.

Egyébként ebben az időben jóformán pályát sem választott még Tompa. Nevelősködött Eperjesen és első irodalmi terveinek megvalósításával foglalkozott. Levele nála később oly ritka önbizalmat, saját költői hivatásába vetett hitet árul el; méltán megérdemelt elismerést remél. Vagy talán csak az általa nagyrebecsült leány bátyja előtt tünteti fel magát bizakodónak? Nem, elhihetjük, hogy őszinte ez a szerény öntudatosság.

¹ Figyelő X. 1881. V. Gy.: Tompa Mihály életéhez.

² A V. Gy. által kiadott levelek a jelek szerint szétszóródtak, mert egy közülük már régebben a Nemzeti Múzeumba került (Bejce, 1847. jún. eleje), egy másik pedig most került oda, ugyancsak az Ernst-gyűjteményből (Hanva, 1855. nov. 12.).

Irodalomtörténeti érdekességü a levélnek az a része, melyben Tompa Petőfi látogatását írja meg. Még elég közel volt ez az élmény, még közvetlenül annak hatása alatt írta e sorokat. Közismert tény, hogy a két barát gyakran összezördült, hogy heves szóváltások voltak közöttük, barátságuknak mindjárt legelső korszakában is. Új azonban az az adat, hogy majdnem párbajra került köztük a sor. Petőfi lobbanékony, Tompa érzékeny, és nem kevésbé makacs: nem csoda, ha e két pólus szikrázik, ha egymás közelébe kerül a közös irodalmi célok tengelye fölött. Petőfi „Üti jegyzetei“-ben csak annyit említ: „Boldog órákat töltöttem Kerényivel és Tompával.“ Későbbi visszaemlékezéseiben Tompa sem említi ezt a nézeteltérést, az idők távolán át már csak az ifjúság szépségére emlékszik vissza.³

A levél egyéb adatainak kiegészítéseképpen megemlítjük, hogy miskolci professzorságért 1845 őszén folyamodott Tompa, de nem választották meg.

Pulszky Ferenc emlékirataiban nem említi, hogy ismerte volna Tompát, pedig állítólag Tompa gyakori vendége volt a Pulszky-háznak.

Tompa Mihály Bösörményi Károlyhoz. Eperjes, 1845. május 24 és június 26-a közt. 4 f. in oct.:

„Édes Károlykám! Ha jól emlékezem, még decemberben vagy tán novemberben írtam hozzád utószor, melly levelemben szép regé-anyagok szerzésére kértelek föl, — de én válaszodat Édes Károlykám soha sem vettem, hogy kaptad leveletem: jelen soraidból látom; hogy válaszoltál is szavadra elhiszem, — hogy nem kaptam az is igaz. Én nem azért nem írtam, mintha lapos erszényem nem engedte volna, — melly igaz, hogy átkozottul lapos, de a te levedéért vagy levedelre mindig tömve van, hanem azért, hogy gondoltam, hogy tán már nem vagy Károlyban; s a hozzád írott levél más avatatlan kezébe kerül, — mit nem szeretnék. Veletek, Bösörményiekkal általában szerencsétlen voltam ez évben a levelezésre nézve; Laczinak írtam még akkor, mikor neked, a válasz helyett néhány hó mulva saját retourozott levelem volt a postán kitéve Eperjesen. Kérded: mi czélom? Isten tudja! visz az idő, mint galyat a rohanó folyam; majd ki-vet tán valahol s a part legyen virágos vagy tuskés (de nem a pataki szabó) elfogadom. — Prókátor nem leszek, — rettenetesen megutáltam ezen állást itt Eperjesen, hogy egy mást eszi és falja e kimondhatatlan sok ügyvéd, — érzem nem nekem való, — ez irodalmi pályámal és működéscímnel egyenes és merő ellentétben áll, — mellyel föl nem hagyni pedig hála Isten elég okom van.

Miskolczi professzorságom nem bizonyos, legalább most rögtön nem; — az ügyek és dolgok még tisztában nincsenek ott egészen; egyébiránt, az első meghívandó okvetlen én vagyok, — a télen Kerényivel Patakon valék, — a professorokkal valánk; némelyik azt mondá fogadjam el, — többen azt mondják, ne; „majd lesz itt is változás — mondák — s akkor közénk jöhet és jön is bizonyosan!“ — Majd meglássuk, hogy lesz! addig visszavonulok Patakra; igaz, hogy ma holnap Zolki lesz már belőlem: de ezt kell tennem jelenleg. — Ha változás ér, tudatom veled. — Könyvem, — az az Nép-regéim utolsó ívein dolgozom, s Szemere Miklósnál Augusztus végére okvetlen be végzem; s még ez évben megjelenendik. — Magamat mint magasztalni, — kivált előtted édes Károlykám — úgy levágni sem akarom, de annyit

³ Tompa „Fekete könyv“-e. Bpesti Szemle, 1918.

mondhatok, hogy lármát fog csinálni könyvem az irodalomban; mert népregétlen literatúránkban egyetlen egy lessz a maga nemében, mi elvek és nézetek szerint írtam azokat, vázlatát adám néhány sorban Az „Életképekben“. —

Kati... Kati... engedjete meg kedvesim mindketten! de e név annyi fájdalmat tárna föl lelkemben, hogy lehetetlen sokáig maradnom felette, — „nekem felejtés ad csak enyhülést, nem a te képed szép emlékezet“. — Isten veled! a viszont találkozásig!

Még egyet: Petőfi meglátogatott bennünket; furcsa találkozás volt, irodalmi ösmerősök valánk, de személyesen soh sem látók még egymást, iszonyú hévvel történt az egész. Már azelőtt több privát levelet váltván egymással, — s gondold és neves! pár hét mulva — pisztolyra akart köztünk a dolog kerülni — furcsa az ember! — de elműla a zivatar menykő-csapás nélkül! —

Pulszky a publicista itt lakik, azt tudom tudod, — Walther Teréz mátkájával, — mert megházasodott — szegény alig kap 700,000 mondd: hétszáz ezer pengő forintot! —, hogy fognak élni szegények!?

Most már igazán Isten veled! Szeressed szerető igaz barátodat Tompát.

U: i: Már látom be kell tintáznom ezt a kis papírt. Egességem — kutyául áll, mind e mai napig, vérköpésem ritkult, de egészen mégsem maradt, — el —, én? elprókátoroskodjam azt a 7—10 évet mi még számomra adva van? Isten ügyse nem én! — Azonban nem vagyok... [olvashatatlan szó].

— es soll gehn! wie kann gehn! [A német szöveg gót betűkkel.]

Cs. Gárdonyi Klára.

Elhúnytak.

BÓTA ERNŐ, S. J. áldozópap, szül. Gyöngyöshalászbiban 1854 febr. 6., megh. Bpen 1939 nov. 10. — 1886-ban lépett a Jezsuita-rendbe, 1897-ben szentelték áldozópappá. Pedagógiai és hitbuzgalmi cikkeket írt. — Munkái: *Rózsabimbók Szűz Mária virágoskertjéből*. Szatmár 1892. — *A kassai vértanúk boldoggá avatásának emlékünnepe*. Bp., 1905. — *Lelki gyakorlat*. U. o., 1907. — *Loyolai Sz. Ignác élete*. U. o., 1909. — *Unnapi beszéd Sz. Gálért szobránál*. U. o., 1911. — *A családok felajánlása Jézus Sz. sztvének*. U. o., 1920. (Biró Ferencsel.) — *Az Ur Jézus 7 levele a lelkipásztorokhoz*. U. o., (1933.)

DARÁNYI KALMAN (pusztaszentgyörgyi és tetétleni), dr. jur., ny. miniszterelnök, a képviselőház elnöke, szül. Bpen 1886 márc. 22., megh. u. o. 1939 nov. 1-én. — Ref. Szülők: dr. D. Béla, Nagy Antónia. 1935-ben földművelési miniszter, utóbb miniszterelnök, 1938-ban pedig a képviselőház elnöke lett. — Előszava: Bartha Béla: *Jelentem alássan*. Tört. adomák a katonacletből (Bp., 1935) c. művéhez.

DUBOVSKY GÉZA, ny. m. k. gazd. felügyelő, megh. Bpen 1939 nov. 4-én, 70. évében. — Tárcai: *Vadász-Lap* (1897/900), *Alkotmány* (1900).

FARKAS ELEK, a Morsz. Építőmesterek Szövets. igazgatója, megh. Bpen 1939 nov. 17-én (tem. n.), 67 éves korában. — Szakcikkeken kívül ifjú korában tárcákat is írt. Szerk. az *Építésszek naptárát*.

FELD ZSIGMOND, ny. színházigazgató, szül. Apácán (Pozsony vm.) 1849-ben, megh. Bpen 1939 nov. 2-án. — Előbb bécsi és pesti német, később magyar színész volt Bpen. 1879-ben megalapította a Városligeti Színkört. — Cikke. *B. Napló* (1901).

GERŐ (1883-ig Grünhut) ÖDÖN, hírlapíró, szül. Pécsen 1863 szept. 13-án, megh. Bpen 1939 nov. 9-én szívroham következtében. — Izr. Szülők: Grünhut Miksa, Bökel Mária. Szinnyei szerint elvégezte a bpi műegyetemet s ott mérnöki oklevelet szerzett. Neve azonban a műegyetem által 1929-ben kiadott *Névjegyzékben* nem szerepel sem az oklevelet szerzettk, sem a befejező szigorlatot tettek sorában. Mindazonáltal Ujvári szerint több évig mérnöki gyakorlatot folytatott, majd hírlapíró: a *P. Hírl.* dolgozótársa lett. 1886-ban a rövidéletű *B. Ujs.* zene- és műkritikusa, majd a *N. P. Journal* b. munkatársa volt, ahol Ego néven 1891-ig jelentek meg tárcái. 1891-ben többedmagával megalakította az akkor radikális irányú *Élet* c. szemlélt s egyúttal mint zenekritikus és s.-szerkesztő, belépett a *M. Hírl.* szerkesztőségébe. 1893—99. az *Esti Ujs.*, *P. Hírl.* és *P. Napló* munkatársa és színikritikusa volt, 1910-ben a *Világ* c. szabadkőműves napilap egyik megalapítója és fő-szerkesztője, 1912-ben a *Tolnai Világlapja* szerkesztője, 1919-től haláláig a *P. Lloyd* vezércikkírója és műkritikusa volt. Emellett 1892-ben állandó munkatársa volt az *Egyenlőség* c. zsidó felekezeti hetilapnak s haláláig egyik legtermékenyebb tárcáírója igen sok bpi magyar napi- és hetilapnak. — Munkái: *Az én fővárosom.* (Tárcák.) Bp., 1890. — *Egyének.* (Elbek.) U. o., 1892. — *Finumháza.* (Munkásfüzetek, II:14.) U. o., 1902. — *Férjnél. A béna.* (M. Ktár, 384. sz.) U. o., [190.] — *Két világban.* Reg. U. o., 1905. (2 köt., először: *P. Napló.* 1904:6—89. sz. *Akik két világban élnek* c.) — *Kompozíció és ritmusa.* (Az Orsz. Iparműv. Múz. Előadásai. 6.) U. o., 1908. — *Emlékezések zsidó-magyar értékekre.* U. o., 1933. — *Alnevei:* Lakatos Endre; Mártha; Viharos.

HORNYANSZKY ALADÁR, egyetemi tanár, szül. Bpen 1873., megh. Bécsben 1939 nov. — Atyja: H. Viktor, nyomdatulajdonos. A pozsonyi ev. teol. akadémián, majd az ottani cseh-tót egyetemen az őszövétség tanára volt. Írt egy héber nyelvtant. Műfordításai: *Prot. Egyh. és Isk. Lap* (1901, 04, 06/7), *Ev. Egyh. és Isk.* (1904). A megszállás alatt szerkesztője volt az *A Reggel* c. csehszlovák irányú napilapnak.

KACZIANY GÉZA, dr. phil., ny. min. tanácsos, szül. Aradon 1856., megh. Bpen 1939 decemberében. — Ref., eredetileg ev. Szülők: K. Nándor, tszéki bíró, zágoni Bodola Mária. Tanulmányait a bpi ref. gimn.-ban és a jogi karon (1877) végezte, majd polg. és középisk. tanári oklevelet szerzett. Pályáját mint hírlapíró 1879. a *P. Hírl.*-nál kezdette, azután átment a *B. Hírl.*-hoz, melynek h. szerkesztője is volt. 1885/6. a pozsonyi *Westung. Grenzbote*, 1887. az *Arad és Vid.* szerkesztője volt. Ez év szeptemberében a bpi ref. gimn., majd 1895. a szföv. IX. ker. f. keresk. isk. tanára lett. 1903-ban kiment az Északamerikai Egyesült Államokba s Allianceban (Oh.) letévén a presbyteriánusi lelkészi vizsgát, a youngstowi m. egyház lelkésze lett. 1904. III. 1. ismét Bpen volt s elfoglalta régi helyét a f. keresk. iskolában. Tanszékétől 1910-ben megválva, egyideig mint közíró élt. 1918-ban gr. Apponyi Albert kinevezte min. tanácsossá s az Orsz. Ped. Könyvtár és Tanszermúzeum igazgatójává. 1922-ben nyugdíjazták. — Szépirod. jellegű

munkái: *A nővérek*. Reg. Irta Georg Ebers. Bp., 1880. (4. kiad. U. o., [1920]). — *Egy évig mondúrban*. Karcolatok az egyévi önkéntesi életből. U. o., 1884. — *Egy szó*. Reg. Irta G. Ebers. (Olcso Ktár. 178.) U. o., 1884. (Új kiad. U. o. 445/9. sz. U. o., 1897). — *Alisz*. Reg. öt éneken. Kolozsv., 1885. — *A raveloi takács*. (Silas Marner.) Reg. Irta George Elliot. (Olcso Ktár, 193. sz.) Bp., 1886. (Új kiad. U. o., 491/5. U. o., 1898). — *Híres m. párbajok*. U. o., 1889. — *A fekete-sárga zászló alatt*. Elbek. a kaszárnyaéletből. U. o., 1889. — *Alarm*. Bilder aus d. bosnischen Okkupation. Berl., 1890. — *A nagy manőver és egyéb bakatörténetek*. U. o., 1892. — *A kalóz*. Irta lord Byron. (Olcso Ktár. 311. sz.) U. o., 1892. (Új kiad. U. o., 832. sz. U. o., 1898). — *Ösköltészetünk az összehasonl. irodört. alapján*. U. o., 1891. — *A népfelkelőné*. (Monológ-Ktár. 9. sz.) U. o., 1893. — *Divat és sport*. Dráma. U. o., 1894. (Névtelenül) — *Két vigjáték gyermek. sz.* U. o., 1898. — *Petőfi*. Irod. tanulm. U. o., 1900. — *Swift Jonathan és kora*. Klny. az Athenaeumból. U. o., 1901. — *Magyar vértanúk könyve*. U. o., 1905. — *Magyar rabszolgák Amerikában*. Igaz tört. (Népratkák. 252. sz.) U. o., 1907. — *Petőfiről és mestereiről*. (Petőfi-Ktár. 18. sz.) U. o., 1910. — *Görgei*. Tört. tanulm. U. o., 1915. (3. kiad. U. o., 1916.) — *A magyar memoireirodalom 1848-tól 1914-ig*. (Ktári Füz. 3.) U. o., 1917. (Ballagi Aladár előszavával.) — Kéziratban maradt színművei: *A kis szökevény*. Operett 3 felv. Irta Hicks és Nicholls. Ford. Makai Emillel (bemut. Népszín. 1899. XI. 11); *A rozsályi malom*. 100 arannyal jutalm. népszínm. (bemut. Népszính. 1902. IV. 12).

LAJOS ELEMÉR, dr. jur., hírlapíró, szül. Egyeken (Hajdu vm.) 1880. jan. 12-én, megh. Bpen 1939. okt. 27-én. — 1910. VI. 1. óta a *Morsz.* c. lap gazd. rovatának szerkesztője s a lap kiadója volt.

LENGYEL GYULA (borsovai), ref. lelkész, szül. Rimaszombatban 1879. aug. 27-én, megh. Szendrőládon 1939. decemberében. — Középiszkoláit Rimaszombatban, a teológiát Sárospatakon végezte s közben egy évig bölcsész-hallgató volt Kolozsvárt. Pályáját, mint s.-lelkész Sajólászlófalván kezdette, azután Szendrőn és Ládnessenyőn volt h., Kondón és 1908-tól Szendrőládon r. lelkész. — 1913 óta népies novelláival több pályadíjat nyert. — Elbeszélései és tárcái: *Alkotmány* (1917/8), *Arad és Vid.*, *Aradi Közl.* (1912/3), *B. Hírl.* (1916/8), *Debr. Függetl. Ujs.* (1914/6), *Dobsina és Vid.*, *Elet, Függetl. Morsz.*, *Gömöri Hírl.*, *Gömör-Kishont, Ker. Család*, miskolci *M. Jövő*, *Miskolci Napló* (1913/8), *Nagyvárad Napló*, *Nemzet*, *P. Hírl.* (1914/5), *P. Napló*, *Reggeli Hírl.*, *Téli Ujs.*, *Temesv. Hírl.*, *Új Idők*. kolozsv. *Ujs.* (1913) stb. — Munkái: *Imádkozzunk szereteteinkért*. Imák. Miskolc. 1914. — *A falu cselédje és egyebek*. Novellák. U. o., 1914. (2 kiadást ért.) — *A világos ablak*. (Koszorú, 198.) Bp., [1914]. — *A hazai föld*. (U. o., 217.) U. o., [1915]. — *Agyúfüst alatt*. Elbek. Miskolc, 1915. — *Imák a betegágyon*. U. o., 1915. — *Parasztosan*. Népszínm. 3 felv. Rozsnyó, 1922. (A Felvidéken gyakran előadták.) — *A két Lukács*. Elbek. (Tahitótfalu, 1927.) — *Mendikás Jóska*. Diákrege. (A M. Jövő Regényei. 5.) Miskolc, 1928. — *Magyar esetek*. Elbek. (Népparát. VIII : 4.) (Bp., 1938).

OROSZLANY GABOR, hírlapíró, megh. Békéscsábán 1939. okt. 19-én (tem. n.), 60 éves korában. — Pályáját ügylátszik Marosvásárhelyen kezdette, ahol 1901. jelent meg egy regénye. 1906 máj.—jún. Szabadkán szerk. a

Tulipán c. lapot, utóbb ismét Marosvásárhelyen működött, ahol 1907. V. 12—IX. 29. a *Parázs* c. élc lap, 1910. V. 12—IX. 23. pedig a *Közélet* szerkesztője volt. Az 1914/8. háborúban a m. k. 24. h. gy. ezr. kötelekében mint népfőlkelő főhadnagy hét hónapot töltött az orosz fronton, majd hadtápszolgálatot teljesített Bukovinában. 1917. VII. a katonai szolgálat alól felmentették s a nagyszabeni m. k. határrendőrséghez kinevezték felügyelővé. Itt 1918. IX. 17.—XI. 24-ig a *Nagyszabeni Reggeli Ujs.* szerkesztője volt. Az 1918-i megszállás után az Alföld különböző városaiban hírlapíróskodott. Így 1920. III. 28—1921. I. 6-ig a *Nagykünság*, 1922. XI. 7—1923. VII. 14-ig a *Kecsekeméti Friss Ujs.*, majd a *Gyula* c. lap és 1925. VIII. 2—VIII. 23. egyúttal a gyulai *Rakéta* c. élc lap szerkesztője volt. Később Békéscsabára került, ahol 1930. VI. 22—1932. VI. 14-ig és 1938. XII. 13-tól haláláig a *Békésm. Közl.* s közben 1932. III. 21-től a *Csabai Hétfő*, majd 1932. VI. 26-ától az abból alakult *M. Alföld* szerkesztője is volt. — Szépirod. munkái: *Beteg lelkek.* Reg. Marosvásárhely, 1901. — *Erdélyi újságírók almanachja.* Szerk. u. o., 1913. — *Vércseppek.* (Novellák.) Békéscsaba, 1935. — A *Szính. Élet* (1924:41. sz.) híradása szerint, melyben egyébként neve Oroszlaynak van elírva, ekkor sajtó alatt volt Gyulán *Polgármester úr* c. kötete, ez azonban a M. N. Múzeumban nincs meg.

RÓNAY KAROLY, dr. jur., ny. képviselőházi tanácsos, szül. Pesten 1863-ban, megh. Bpen 1939. dec. 20-án, villamos baleset következtében. — 1889-ben lépett az országgyűlési gyorsiroda szolgálatába. Szerkesztette a *B. Gyorsíró*t, a *Pestvármegyét* és a *Gyorsírási Lapok*-at, tudósítója volt a *Frankfurter Zeitung*- és a *Hamburger Nachrichten*-nek.

SARKÓZY ISTVÁN, a Hitelbank tisztviselője, megh. Bpen 1939. októberében 56 éves korában. — Talán az ő novellái: *Orsz.-Vil.* (1908/9), és *A Polgár* (1909/10), közgazd. cikkei: *P. Hirl.* (1908, 11/2), *Úttörő* (1911/13), *Morsz.* (1912), *M. Hirl.* (1913), *Világ* (1913/14, 16), *XX. Sz.* (1917/19).

SCHAFFER KAROLY, dr. med., ny. egyet. ny. r. tanár, a M. Tud. Akadémia t. tagja, szül. Bécsben 1864. szept. 7-én, megh. Bpen 1939. okt. 15-én. — R. k. A m. irodalomtörténetet érdeklő tanulmányai: *M. Szele* (1933. Gr. Széchenyi István idegvilága orvos-lélektani szempontból; 1934. Tehetség, agyvelő, lán gész; 1935. Az idős Széchenyi István idegrendszere; Bolyai Farkas idegvilágáról; 1937. Széchenyi István férfikorának lelki képe; Vörösmarty, a nagytehetségű ember lelki egyensúlya), *B. Szele* (1934. Széchenyi Döblingben), *Orv. Hetil.* (1934. Filozófiai kérdés-e a zseni?, 1936. Bolyai János idegvilágáról), *A természettudományok elemei* (Bp., 1938. A lán gész).

SÖRÖS BÉLA, ref. lelkész, megh. Losoncon 1939. okt. 5-én (tem. n.). Egy ideig a bpti gyűjtőfogház lelkésze volt, majd r. lelkész Losoncon. — Versei: *Mustármag* (1903/5).

TAMEDLY MIHALY, dr. phil., kir. tanker. főigazgató, szül. Bpen 1884. okt. 4-én, megh. Kassán 1939. okt. 13-án. — Ref. 1911—26. a bécsi Theresianum tanára s rövid ideig a Coll. Hung. igazgatóhelyettese, 1926—35. a berlini Coll. Hung. igazgatója, majd a miskolci és 1939. a kassai kir. tankerület főigazgatója volt. Fiatal korában úszóbajnok volt. — Versei és novellái részben Csaba Ferenc, Zágon Ferenc és Zágon M. álneveken 1902-től kül. bpi lapokban és folyóiratokban. Mint sportíró is föllépett. — Munkái: *Harangjáték.* Versek. Bp., 1908. (Csaba Ferenc álneven). — *Úszás.* (Nemz.

Sport Ktára, 2.) U. o., 1910. — *Egy vén sportróka emlékiratai*. U. o., [1912]. — *Igaz Sámuel és a Hébe*. U. o., 1917. — *Oberon*. Írta Kristoph Martin Wieland. U. o., 1922.

TÖRÖK JENŐ ENDRE, főszerkesztő, közgazdasági író, megh. Bpen 1939. nov. 17-én (tem. n.) 65 éves korában. — Cikkei 1900 óta nagyváradi és bpi lapokban.

WALTON RÓBERT, ny. áll. gimn. tanár, szül. Désen (Szolnok-Doboka vm) 1874-ben, megh. Bpen 1939. nov. 19-én. — R. k. Mint m.-ném. szakos tanár 1897—1931. működött Szatmárt, Szamosújvárt s végül a bpi Berzsényi-gimn.-ban. — Tárcái: kolozsv. *Ellenzék* (1896), nagyváradi *Tiszántúl* (1896/7), *szatmári kat. gimn. értes.* (1900. Vörösmarty drámáiról). — Munkája: *Vörösmarty Mihály, mint drámaíró*. (Egyet. Ktár, 105). Győr, 1898 G. P.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1939. évi december hó 9-én tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

T á r g y:

Gábor Ignác: Az alexandrinus átalakulása Gyöngyösitől Arany Jánosig.
Clauser Mihály: Báró Orczy Lőrinc „Társaságai“.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1939. évi december hó 9-én tartott választmányi üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

Az elnök felkérésére a pénztáros kedvező jelentést tesz a Társaság anyagi helyzetéről. Az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Kozocsa Sándor és Edes Jenő választmányi tagokat kéri fel s az ülést bezárja.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1940. évi január hó 13-án tartott választmányi üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

Az elnök bejelenti, hogy a választmányi ülést követő közgyűlés megválasztja a választmánynak harmadolás alá eső részét. Új választmányi tag: Solt Andor.

A titkári és pénztárosi jelentés után a jegyzőkönyv hitelesítésére Agárdi László és Édes Jenő választmányi tagokat kéri fel s ezután az ülést bezárja.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1940. évi január hó 13-án tartott közgyűléséről.

Jelen vannak: Pintér Jenő elnök, Szász Károly, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár alelnökök, Brisits Frigyes titkár, a Társaság tisztviselői, választmányi tagjai, rendes tagjai (72) és nagyszámú közönség.

1. Zlinszky Aladár alelnök megnyitó beszédet mond.

2. Az elnöki megnyitó után Brisits Frigyes titkár jelentésében Badics Ferenc néhai választmányi tagtársunk emlékének adózott. Majd beszámolt a Társaság életének főbb mozzanatairól: a felolvasóületekről és az elhunyt tagokról. Indítványozza, hogy a Társaság fejezze ki köszönetét a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak a folyósított államegélyért, továbbá a M. Tud. Akadémiának és Voinovits Géza főtítkár úrnak az ülésterem állandó átengedéséért. Előterjeszti a megújításra kerülő választmányi tagok névsorát. Új választmányi tag: Solt Andor.

A közgyűlés a javaslatokat egyhangúlag elfogadja.

3. Oberle József ellenőr a maga és számvizsgálóbizottság nevében felolvassa a Társaság könyveinek s pénztárának felülvizsgálásáról szóló jelentését s javasolja, hogy a közgyűlés Regényi Sándor pénztárosnak az 1939. évre vonatkozólag adja meg a felmentést s fogadja el az 1940. évi költségvetést, s a pénztárosnak munkájáért fejezze ki köszönetét.

A közgyűlés így határoz.

4. Az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Agárdi László és Édes Jenő választmányi tagokat kéri fel.

Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest.

Ellenőri jelentés az 1939. évről.

I. Alulírt napon megvizsgáltuk a Magyar Irodalomtörténeti Társaság számadásait az 1939. év január hó 1-től 1939. évi december hó 31-ig terjedő időszakról. (A Pénztári Könyvet, a Zárószámadást, a Vagyonmérleget, a tartalék tőke könyvét és a költségvetési előirányzatot az 1940. évről.) Azt találtuk, hogy az 1939. év december hó 31-én a bevételek összege 6445 pengő 29 fillér, a kiadások összege 4968 pengő 31 fillér s így az 1939. év december hó 31-én a készpénzmaradvány 1476 pengő 98 fillér.

II. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság vagyona 1939. évi december hó 31-én 2530 pengő 28 fillér. (Ebből készpénzmaradvány 1476 pengő 98 fillér; alapítótagok díjai 998 pengő 86 fillér; hadikölcsönkötvények árfolyamértéke 6 pengő 44 fillér. Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Részvénytársaság 13.959. és 13.960. számú részvényeinek névértéke 40 pengő.)

III. A számadások részletes megvizsgálásából meggyőződünk arról, hogy a pénztár kezelése rendben van. Javasoljuk, hogy a közgyűlés Regényi

Sándor pénztáros úrnak, az 1939. január 1-től december hó 31-ig terjedő időre a felmentést adja meg és működéséért fejezze ki köszönetét.

Budapest, 1940. évi január hó 1-én.

Oberle József s. k.,
ellenőr.

Regényi Sándor s. k.,
pénztáros.

Sebestyén János s. k.,
a számvizsgáló biz. tagjai.

Dr. Mizich Lajos s. k.,

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság költségvetési előirányzata az 1940. évre.

Várható bevételek:

Áthozat 1939-ről	1476-98 P
Tagdíjakból	1250— „
Előfizetésekből	3350— „
Allamsegélyből	350— „
Kamatokból	23-02 „
Összesen:	6450— P

Várható kiadások:

A folyóirat nyomdaköltségeire	2200— P
A folyóirat írói díjaira	1000— „
Tisztviselők tiszteletdíjaira	800— „
Segédszemélyzet jutalomdíjaira	200— „
Hírlapok előfizetési díjaira	260— „
Sajtókamarai tagdíjra	60— „
Egyéb kiadásokra	350— „
Átvitel 1940-re	1580— „
Összesen:	6450— P

Budapest, 1940. évi január hó 1-én.

Oberle József s. k.,
ellenőr.

Regényi Sándor s. k.,
pénztáros.